

Затверджено
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н
Форма № П - 4.04

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
Інститут економіки, управління та інформаційних технологій
Форма навчання заочна
Кафедра фінансів та банківської справи

Допускається до захисту
Завідувач кафедри _____ В.В. Карцева
« ____ » _____ 2019 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
на тему:
СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПІДВИЩЕННЯ ЛІКВІДНОСТІ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітня програма «Фінанси і кредит»
освітнього ступеня магістра

Виконавець роботи Луценко Тетяна Олександрівна

(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доц. Чижевська Марина Борисівна

(підпис, дата)

Рецензент Лапкіна Тетяна Олександрівна

Полтава 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ.....	6
1.1 Економічний зміст і сутність ліквідності банківської системи.....	6
1.2 Систематизація напрямів управління ліквідністю банку як елемента банківської системи.....	16
1.3 Науково-методичні підходи до формування концепції управління ліквідністю банківської системи.....	29
Висновки за розділом 1.....	40
РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	42
2.1 Ретроспективний аналіз ліквідності банківської системи.....	42
2.2 Оцінка інструментів управління ліквідністю банківської системи.....	50
2.3 Динамічний індикатор ліквідності банківської системи.....	59
Висновки за розділом 2.....	70
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПІДВИЩЕННЯ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	73
3.1 Оптимізаційне моделювання ліквідності банківської системи на основі кореляційно-регресійного аналізу.....	73
3.2. Вдосконалення управління банківською ліквідністю за європейськими стандартами.....	83
3.3. Стратегічні сценарії забезпечення ліквідності банківської системи України.....	94
Висновки за розділом 3.....	106
ВИСНОВКИ.....	108
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	112
ДОДАТКИ.....	124

ВСТУП

Постійне забезпечення оптимального рівня ліквідності вимагає запровадження в банках науково обґрунтованої системи управління нею та її діагностики, що базується на достовірності та репрезентативності даних аналізу поточної ситуації та можливих шляхів її розвитку в майбутньому, можливості банківської системи оперативно реагувати на зміну різноманітних факторів, що впливають на ліквідність. За таких умов постає об'єктивна необхідність аналізу ефективності наявних інструментів управління ліквідністю банків України з метою визначення шляхів їх удосконалення в умовах мінливого банківського та макроекономічного середовища; діагностиці й прогнозуванню своєї діяльності та, відповідно, розробленню ефективних стратегій, зокрема стратегій управління ліквідністю.

Різнорізними аспектами банківської ліквідності присвячено досить багато робіт вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед зарубіжних економістів підходи до діагностики ліквідності досліджували Пітер С. Роуз, Джозеф Ф. Сінкі, також російські фахівці: М. А. Поморина, А. Н. Шаталов, В. В. Бабанов та ін. Вагомий внесок у дослідження банківської ліквідності зробили вітчизняні науковці: О.В. Васюренко, О. М. Колодізев, О. В. Молчанов, О. Пернарівський, І. В. Сало та ін. Проте досі актуальним залишається визначення основних положень, переваг і недоліків існуючих підходів до системи управління ліквідністю банківської системи для подальшого їх врахування в процесі попередження банкрутству банків і вдосконалення їх фінансового стану.

Метою дипломної роботи є розвиток науково-методичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо стратегічного управління ліквідністю банківської системи.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені та вирішені такі завдання:

- визначити сутність понять «ліквідність банку» та «ліквідність банківської системи» з огляду на існуючі підходи;

- охарактеризувати систему управління ліквідністю банку на мікрорівні та фактори, що на неї впливають;
- систематизувати підходи до формування концепції управління ліквідністю банківської системи;
- надати кількісну характеристику ліквідності банківської системи України в динаміці;
- провести оцінку інструментів управління ліквідністю банківської системи;
- проаналізувати ліквідність банківської системи за допомогою динамічного індикатора;
- здійснити оптимізаційне моделювання ліквідності банківської системи на основі кореляційно-регресійного аналізу;
- запропонувати напрями удосконалення системи управління ліквідністю та методики її аналізу на основі європейського досвіду;
- визначити стратегічні орієнтири забезпечення ліквідності банківської системи України.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, які виникають у процесі управління ліквідністю банківської системи. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних положень щодо формування та розвитку концепції управління ліквідністю банківської системи.

У процесі написання дипломної роботи були використані такі методи дослідження: метод аналізу (дослідження складових елементів системи управління ліквідністю); метод індукції (визначення спільних напрямів аналізу ліквідності); метод порівняння (при дослідженні поглядів різних дослідників на поняття «ліквідність», «управління ліквідністю»); метод узагальнення (при дослідженні підходів до визначення понять «ліквідність банку», «ліквідність банківської системи», методів аналізу, системи управління ліквідністю); метод групування (при групуванні фінансових показників банківської системи); методи табличного та графічного зображення даних (при вивченні стану

ліквідності банківської системи), метод формалізації (при вираженні окремих елементів за допомогою спеціальних знаків у формулах).

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України, інструкції та положення НБУ, праці вітчизняних та зарубіжних науковців, матеріали науково-практичних конференцій та семінарів, фінансові показники банківської системи за даними НБУ, ресурси мережі Інтернет.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, переліку літературних джерел, додатків. Основний матеріал роботи викладено на 116 сторінках, в роботі використано 103 інформаційних джерела.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

1.1 Економічний зміст і сутність ліквідності банківської системи

Одним із актуальних макроекономічних завдань на сьогодні є забезпечення стабільності вітчизняної банківської системи, як найважливішого компонента відтворювальної структури економіки, що знаходить своє відображення у організації руху і перерозподілі ресурсів суспільства, забезпеченні грошових розрахунків і платежів господарюючих суб'єктів. Ефективне виконання цих функцій банківськими установами забезпечується тільки за умови високої ліквідності банківської системи держави.

Термін «ліквідність» у буквальному розумінні означає легкість реалізації, продажу, перетворення матеріальних цінностей у грошові кошти [79].

Енциклопедія банківської справи України надає наступне трактування: поняття «ліквідність» – економічний термін, який означає:

- 1) здатність до реалізації, продажу, мобільного перетворення матеріальних та інших цінностей на реальні гроші;
- 2) спроможність підприємств, банків своєчасно виконувати свої кредитно-фінансові зобов'язання, можливість конвертувати відповідні активи в грошові кошти в готівковій чи безготівковій формі для оплати своїх платіжних зобов'язань [20].

В економічній літературі термін «ліквідність» має широкий спектр застосування і характеризує різні об'єкти економіки. Він використовується в поєднанні з поняттями, що стосуються як конкретних об'єктів економічного життя (товар, цінний папір), так і суб'єктів національної економіки (банк, підприємство, ринок), а також для визначення характерних рис діяльності економічних суб'єктів (баланс підприємства, баланс банку) [32].

Щодо банківської ліквідності, то в сучасних дослідженнях цього поняття

відсутні чіткі розмежування між ліквідністю окремого банку та ліквідністю банківської системи. Тож, щоб визначити особливості і дати тлумачення банківській ліквідності, необхідно проводити наукові дослідження на двох рівнях: мікрорівні (що має на увазі вивчення поняття ліквідності конкретної банківської установи) та макрорівні (вивчення ліквідності банківської системи) (рис. 1.1).

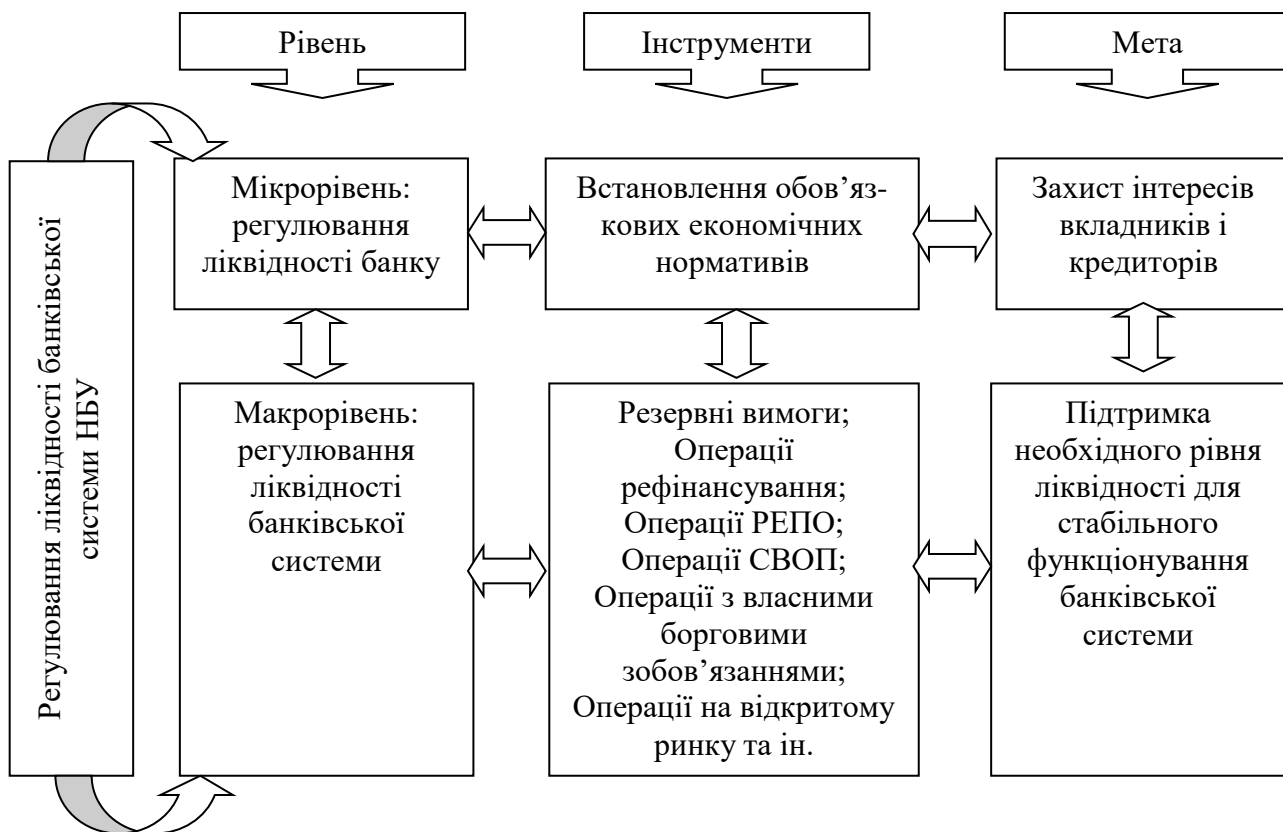

Рисунок 1.1 – Дворівнева система категорій банківської ліквідності

Примітка: побудовано на основі [50, 65]

Так, відносно банку ліквідність зазвичай ототожнюють із грошовими коштами у касі, на кореспондентському рахунку в центральному банку і на рахунках в інших банках, а також з державними цінними паперами. У рамках національної банківської системи – це безготівкові кредитні гроші, сума коштів на рахунках до запитання всієї банківської системи [40].

Термін “ліквідність банку” набуває широкого використання в теорії та практиці банківської діяльності у другій половині 30-х рр. XX ст. (після періоду

„Великої депресії”) завдяки працям Дж. Кейнса – засновника першої макроекономічної доктрини регулювання ринкового господарства. У своїй роботі “Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей” (1936 р.) Дж. Кейнс описав психологічний мотив “надання переваги ліквідності” – прагнення господарюючих суб’єктів зберігати отримані доходи в грошовій формі. Під „грошима” Кейнс розумів як готівку – золоті монети і банкноти, так і будь-які кошти, які є законним і прийнятним платіжним засобом у певній господарській системі: кошти на поточних грошових рахунках, казначейські векселі тощо. Такі кошти можуть бути в будь-який момент безперешкодно використані як найзручніший засіб платежу при здійсненні угод між різними суб’єктами – юридичними і фізичними особами. У банківській діяльності такий підхід до розуміння ліквідності означає можливість і легкість оборотності різних вкладень банку (його активів) у готівкові кошти для виконання зобов’язань перед його кредиторами [30].

Незважаючи на пройдений час, погляди сучасних науковців на проблематику даного питання не було суттєво переглянуто, проте наукове трактування категорії «ліквідність банку» не є однозначним (додаток А). Базуючись на дослідженні теоретичних поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців, можна виділити найбільш поширені точки зору. Одна група вчених (Молчанов О.В., Мороз А.М.) [51, 52] розглядає поняття "ліквідність" як спроможність банку забезпечувати своєчасне виконання своїх грошових зобов’язань, а друга (Слав’янська Н.Г., Герасимович А.М., Лаврушин О.І., Савлук М.І., Міщенко В.І., Сомик А.В.) [49, 1, 37, 80, 50] – швидкість перетворення активу у гроші. Однак всі автори згодні з тим, що банкам необхідні кошти в ліквідній формі, тобто активи, що можуть бути швидко перетворені в готівку з незначним ризиком втрат або зовсім без ризику. У цілому дані визначення характеризують банк з позиції оптимального балансу прибутковості і виконання взятих на себе зобов’язань у будь-який момент часу. Тобто ліквідність банку пояснює можливість виконувати платежі в необхідних обсягах та в належні терміни.

На законодавчому рівні визначення ліквідності банку наведене в Інструкції «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 № 368 [71]: «ліквідність банку – це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати)», відповідає меті аналізу та регулювання контролю ліквідності банків другого рівня Національним банком України.

Узагальнюючи зазначене вище (рис. 1.2), під ліквідністю банку пропонуємо розуміти його здатність виконувати свої зобов'язання (у будь-який момент за зобов'язаннями до запитання і відповідно до строків за строковими зобов'язаннями), маючи для цього достатню кількість готівки і безготівкових коштів з одночасною спроможністю банку проводити активні операції та пропонувати ліквідні продукти на ринку.

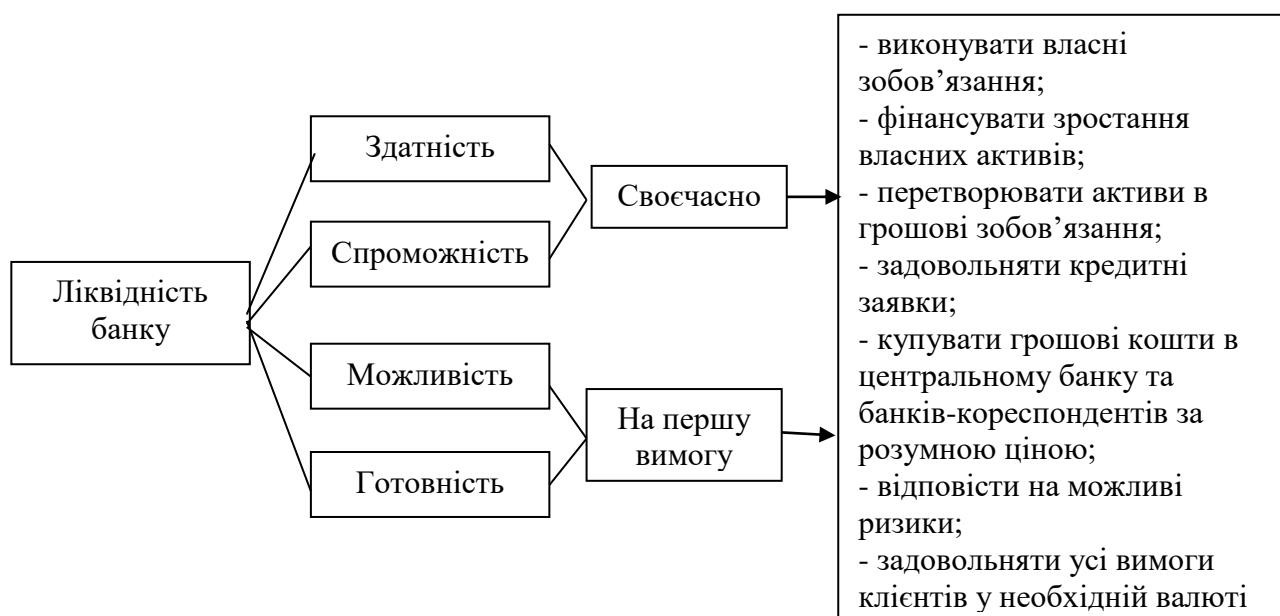

Рисунок 1.2 – Економічна сутність ліквідності банку

Примітка. Складено на основі [38, 47, 78]

Розглянувши сутність поняття «ліквідність банку», можна зазначити, що ліквідність банку є важливою характеристикою не тільки фінансового стану

окремого банку, а й банківської системи в цілому, що робить її одним з основних об'єктів банківського менеджменту. Підтримка належного рівня ліквідності, з урахуванням різноманітних факторів впливу на її рівень, дає змогу банку постійно залишатися платоспроможним, створюючи цим достатні умови для досягнення основних цілей банківської діяльності та стійкого розвитку економіки.

Що ж стосується власне теоретичного дослідження поняття ліквідності банківської системи, то на відміну від ліквідності банку воно не знайшло широкого відображення. Так, [78, 89] визначають ліквідність банківської системи у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні ліквідність банківської системи визначається як сума розрахункових і квазі розрахункових коштів, сконцентрованих у банківській системі [78]. У широкому розумінні ліквідність банківської системи визначається як форма організації розрахунково-платіжного обороту через банківську систему відповідно до потреб фінансового капіталу [89].

Л.М. Рябініна визначає ліквідність банківської системи як її здатність (так само як і кожного окремого банку цієї системи) на першу вимогу вкладників і надійних позичальників забезпечувати виконання своїх зобов'язань готівкою в будь-який момент часу у валюті створеної банками системи зобов'язань [78]. В.І. Міщенко та А.В. Сомик трактують поняття ліквідність банківської системи як спроможність забезпечити своєчасне виконання всіх зобов'язань перед вкладниками, кредиторами та акціонерами банківських установ, можливість залучати в повному обсязі вільні кошти юридичних і фізичних осіб, надавати кредити й інвестувати розвиток економіки країни [74, с. 10]. Зарубіжна вчена Ларіонова І.В. під ліквідністю банківської системи країни розуміє її здатність забезпечувати своєчасне і безперешкодне переміщення грошових ресурсів в рамках національної економіки [69].

Перелічені вище визначення, на наш погляд, не достатньо повно визначають сутність ліквідності банківської системи, оскільки:

- 1) ліквідність банківської системи це, перш за все, спроможність банків

відповідати за своїми зобов'язаннями, використовуючи ліквідні кошти, а не форма організації розрахунково-платіжного обороту;

2) пояснюючи суть ліквідності банківської системи, економісти, у зазначених визначеннях, не враховують ліквідність центрального банку, як вищого рівня банківської системи.

Національний банк України надає наступне визначення ліквідності банківської системи (banking system liquidity) – це динамічний стан, який забезпечує своєчасність, повноту та безперервність виконання всіх грошових зобов'язань банківської системи країни, характеризує рівень її надійності та достатність коштів відповідно до потреб розвитку економіки. Це також спроможність банківської системи забезпечити своєчасне виконання всіх зобов'язань перед вкладниками, кредиторами та акціонерами банківських установ, можливість залучати в необхідному обсязі вільні кошти юридичних і фізичних осіб, надавати кредити та інвестувати у розвиток економіки країни [60].

Тож узагальнивши дослідження, можна визначити ліквідність банківської системи як такий стан взаємопов'язаних і взаємозалежних банківських установ країни, що відображає їхні можливості безперебійно виконувати свої платіжні зобов'язання при умові ефективного застосування емісійного потенціалу центрального банку відповідно до цілей його грошово-кредитної політики.

В залежності від економічних явищ, з якими зіштовхується банківська система, її ліквідність може мати деякі різновиди:

1. За станом кореспондентських рахунків банків:

- вільна;
- оптимальна.

2. За напрямками впливу:

- внутрішня;
- зовнішня.

3. За ознакою строковості:

- динамічна;

– статична.

Структуризація ліквідності банківської системи в розрізі окремих видів з урахуванням запропонованого визначення наведена на рисунку 1.3.

Рисунок 1.3 – Сутність та структуризація ліквідності банківської системи

Примітка. Побудовано на основі [50, 79]

У сучасних умовах вільна ліквідність – одна з базових характеристик банківської системи, необхідна умова ефективного та стабільного функціонування всієї банківської системи. Вільна/недостатня ліквідність розраховується як різниця між обсягами коштів на коррахунках банків у Національному банку України і необхідною сумою обов'язкових резервів. Позитивне значення цього показника свідчить про наявність вільної ліквідності (профіциту ліквідності) в банківській системі, у той час як від'ємне значення

показника – про проблеми недостатньої ліквідності (дефіциту) в банківській системі країни.

Економічна сутність оптимальної ліквідності банківської системи визначає такий рівень її ліквідності, який забезпечує виконання банками обов'язкового рівня резервних вимог і дозволяє своєчасно виконувати свої зобов'язання та нарощувати обсяги операцій відповідно до потреб розвитку економіки на основі наявного обсягу оптимальної вільної ліквідності.

Окрім цього, в економічній літературі та в різного роду аналітичних матеріалах зустрічаються поняття дефіциту та профіциту ліквідності, що є суто технічними термінами. Так, під дефіцитом ліквідності потрібно розуміти негативне значення показника вільної ліквідності, який розраховується шляхом пошуку різниці між обсягами коштів розміщеними банками на кореспондентських рахунках та обсягами коштів відрахованими в обов'язкові резерви. Профіцит ліквідності – це позитивна різниця між обсягом коштів на коррахунках банків і обсягом коштів в обов'язкових резервах. На наш погляд, в науковій термінології, більш доцільно буде вживати терміни дефіцит і профіцит ліквідних коштів банківської системи.

Внутрішня ліквідність банківської системи – здатність виконувати свої зобов'язання перед резидентами України – юридичними і фізичними особами;

Зовнішня (міжнародна) ліквідність – здатність країни виконувати свої міжнародні зобов'язання, що має своє відображення в міжнародних резервах та зовнішніх вимогах і зобов'язаннях органів грошово-кредитного регулювання, а також зовнішніх активи та зобов'язання банків України.

За ознакою строковості розрізняють динамічну та статичну ліквідність. Статична ліквідність – це ліквідність банківської системи, що визначається станом на конкретну дату (певний період) або аналіз виконання реальних та потенційних зобов'язань на певну дату. При цьому не враховується динамічний характер категорії, тому що на наступний день після періоду аналізу може бути назначена виплата крупної суми за міжбанківською заборгованістю. Динамічна ліквідність – ліквідність, яка визначається на

конкретний період, але з врахуванням прогнозу стану ліквідності на майбутній період. Також динамічну ліквідність можна поділити на підгрупи: короткотермінову, миттєву і поточну [23].

Загалом стан ліквідності банківської системи залежить від впливу певних факторів, які в певній мірі збігаються з факторами впливу на ліквідність банку, але є дещо ширшими. При цьому характерним є те, що внутрішні фактори впливу на ліквідність банківської системи є, водночас, зовнішніми факторами впливу на ліквідність окремого банку (рис. 1.4).

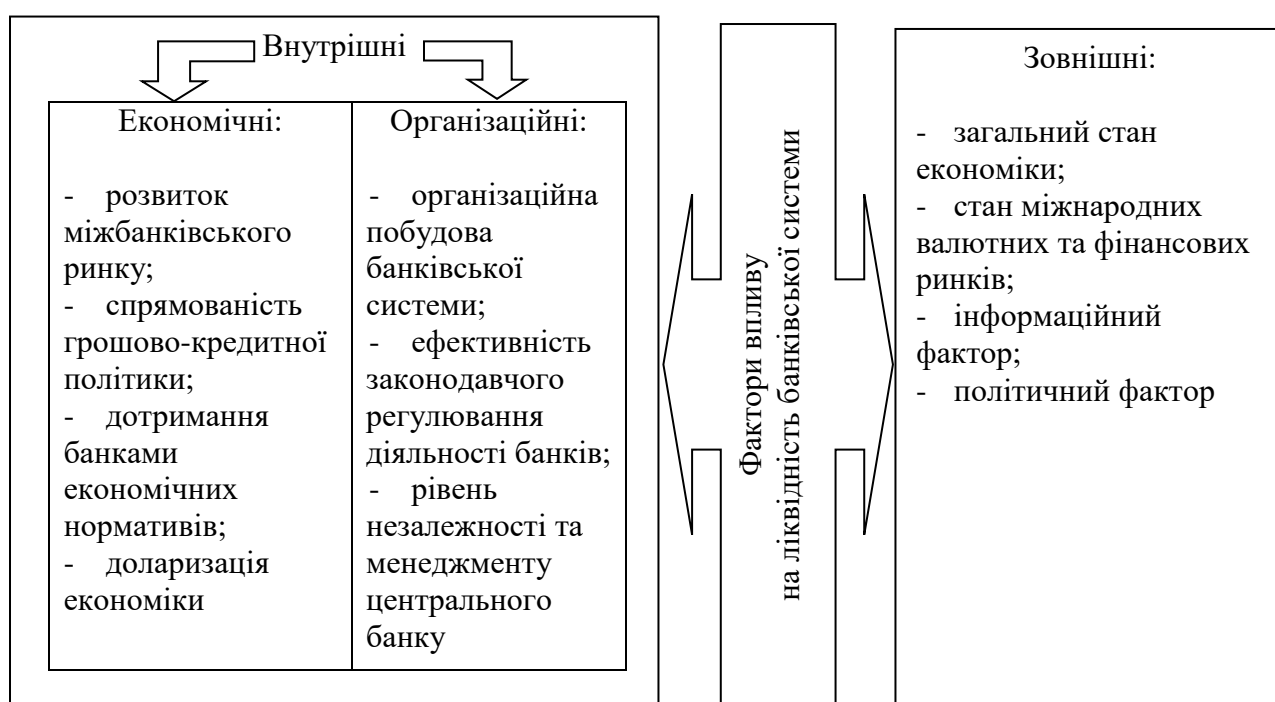

Рисунок 1.4 – Фактори впливу на ліквідність банківської системи

Примітка. Складено на основі [4, 42]

При дослідженні факторів впливу на ліквідність науковці, крім їх поділу на зовнішні та внутрішні, також поглиблено досліджують їх за наступними ознаками:

– важливістю впливу (основні і другорядні), за часом дії (постійні і змінні);

– за характером впливу (фактори конструктивного характеру, що позитивно впливають на грошові потоки банку, стимулюючи їх надходження в

більшій мірі, ніж вибуття, що позитивно впливає на ліквідність; фактори деструктивного характеру, що становлять загрозу ліквідності банку, оскільки їх реалізація стримує грошові надходження та стимулює їх вибуття, унаслідок чого, має місце дефіцит ліквідності).

Всі фактори впливу на ліквідність залежно від впливу можна розділити на фактори, які зі збільшенням власного значення в кількісному або якісному вимірі поліпшують загальний стан ліквідності банку (стимулятори), фактори які його погіршують (де стимулятори) (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Фактори впливу на ліквідність банку та зазначення напрямку їх дії

Група факторів	Індикатор	Напрямок дії
Зовнішні фактори	Високий рівень розвитку технологій	Стимулятор
	Зручність отримання рефінансування	Стимулятор
	Розвинений міжбанківський ринок	Стимулятор
	Ефективний нагляд	Стимулятор
	Розвинений фінансовий ринок	Стимулятор
	Високий рівень економічної освіченості	Стимулятор
	Ефективність праці суспільних інститутів	Стимулятор
	Економічне зростання	Стимулятор
	Довіра до органів державної влади	Стимулятор
	Інфляція	Дестимулятор
	Економічна криза	Дестимулятор
	Достатність капіталу	Стимулятор
Внутрішні фактори	Низький рівень репутаційного ризику	Стимулятор
	Високий рівень диверсифікованості активів	Стимулятор
	Дисбаланс активів та пасивів за строками	Дестимулятор
	Частка проблемної заборгованості	Дестимулятор
	Обсяг та строки виконання позабалансових операцій	Дестимулятор
	Чутливість пасивів до зміни процентних ставок	Дестимулятор
	Частка зобов'язань банку в іноземній валюті	Дестимулятор

Примітка: доопрацьовано на основі [42, 54]

Отже, розглянувши підходи до класифікації факторів впливу на ліквідність банківської системи, можна виокремити зовнішні та внутрішні фактори, оскільки банківська система є відкритою і в кожен момент часу її діяльність залежить від зовнішнього та внутрішнього середовища. Дана

класифікація дає змогу виокремити ті фактори, які є контрольованими з боку банківської системи, і вимагають розробки комплексу заходів щодо їх управління. Це дасть змогу виявляти наявні загрози та оперативно використовуючи наявні ресурси з метою уникнення ризику ліквідності, а також здійснити глибокий аналіз причин настання несприятливих ситуацій.

1.2 Систематизація напрямів управління ліквідністю банку як елемента банківської системи

Банки другого рівня повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів, забезпечувати потрібне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів із збільшенням частки високоякісних активів з прийнятним рівнем кредитного ризику для виконання правомірних вимог вкладників, кредиторів і всіх інших клієнтів [64].

Управління ліквідністю банку полягає в забезпеченні безперебійного проведення поточних платежів банку, основними аспектами якого є: оцінка умов діяльності банку за попередні періоди, вибір найбільш оптимальних сценаріїв розвитку подій, оцінка ліквідної позиції банку, розробка управлінських рішень, спрямованих на зниження ризику виникнення дефіциту ліквідної позиції і мінімізацію витрат [77]. При цьому в процесі управління ліквідністю банку завжди постає проблема дотримання необхідного рівня ліквідності та максимізації дохідності. Адже, чим більша дохідність певного виду активів, тим меншою є його ліквідність.

На думку Пітера Роуза, сутність проблеми управління ліквідними коштами банків може бути представлено двома короткими твердженнями:

1. Попит на ліквідні кошти банку рідко рівний їхній пропозиції в будь-

який момент часу. Банк постійно має справу або з дефіцитом ліквідних коштів або з їхнім надлишком.

2. Існує дилема між ліквідністю і прибутковістю банку. Велика частина банківських ресурсів призначається для задоволення попиту на ліквідні кошти, менша частина - для досягнення бажаної прибутковості банку [76].

Підвищення ефективності управління ліквідністю передбачає не лише врахування впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, але і вибір напрямів управління ліквідністю банку (рис. 1.5).

Рисунок 1.5 – Систематизація напрямків управління ліквідністю банку

Джерело: складено на основі [5, 29]

За роки практики менеджери з управління ліквідністю розробили декілька загальних стратегій до вирішення проблем ліквідності банків:

- 1) забезпечення ліквідності за рахунок активів (управління ліквідністю через управління активами);
- 2) використання головним чином запозичених ліквідних коштів для задоволення попиту на грошові кошти (управління пасивами);
- 3) збалансоване управління ліквідністю (активами і пасивами).

Найстаріший спосіб забезпечення потреб банку в ліквідних коштах

відомий як управління ліквідністю через управління активами. В чистому вигляді дана політика потребує накопичення ліквідних коштів у вигляді ліквідних активів – головним чином грошових коштів і ліквідних цінних паперів. Коли виникає необхідність в ліквідних коштах, вибіркові активи продають до тих пір, поки не буде задоволено попит на готівкові кошти. Таку політику управління ліквідністю часто називають трансформацією активів, адже ліквідні кошти надходять за рахунок перетворення немонетарних активів в готівкові кошти [11]. Традиційно така стратегія вважається менш ризикованою порівняно з політикою управління ліквідністю через пасиви. Але одночасно накопичення великої кількості високоліквідних активів сприяє зменшенню дохідності банку.

За такою стратегією ліквідність характеризується як запас. При цьому активи повинні відповідати таким властивостям: мати власний ринок, мати достатньо стабільні ціни, продавець активів повинен мати можливість відшкодувати початкові інвестиції з мінімальним ризиком [29].

Варто зазначити, що у розрізі стратегії управління ліквідністю через управління активами різними авторами виділяються багато підходів і теорій [29, 34, 43]. Ми будемо розглядати управління активами банку з погляду наступних підходів: теорія комерційних позик; підхід, заснований на кредитному потенціалі; теорії переміщення та теорії очікуваного доходу.

Прихильники теорії комерційних позик стверджують, що банк зберігає свою ліквідність, поки його активи розміщені в короткострокові позики, що своєчасно погашаються при нормальному стані ділової активності. У наш час ці позики отримали б назву позик під товарні запаси або на поповнення оборотного капіталу. До недоліків теорії можна віднести те, що вона не враховує кредитні потреби економіки, що розвивається, не враховує відносну стабільність банківських внесків [40]. Крім того, дана теорія не прийнятна під час кризових ситуацій.

Прибічники теорії переміщення активів стверджували, що для банків проблема полягає не в ліквідності, тобто спроможності справляння боргів, а в

переміщенні активних статей, у передачі цих статей іншим банкам. Ця теорія базується на припущенні, що в надзвичайних випадках активні дохідні статті доцільно переміщувати, але при цьому необхідною умовою є їх надійність [51]. Проте, незважаючи на достатню обґрунтованість даної теорії, ряд банків не уникли проблем ліквідності. Як показала практика, в умовах кризи ліквідні активи можуть знецінитися через різке падіння котирувань фондового ринку, зниження довіри до внутрішніх облігацій уряду тощо [94]. Отже, згідно з теорією переміщення активів управління ліквідністю здійснюється за рахунок продажу (переміщення) активів з метою покриття потреб банку в ліквідних коштах.

Одним з найпоширеніших в управлінні активами є підхід, заснований на кредитному потенціалі. На його основі всі ресурси поєднують у загальний фонд, що розподіляється між певними, найкращими за низкою критеріїв на даний момент часу, видами активів [22]. Але даний підхід не враховує джерел надходження коштів, що може спричинити збільшення ризику ліквідності.

Згідно з теорією очікуваного доходу ліквідність банку можна планувати, якщо в основу графіка платежів у погашенні кредитів покласти майбутні доходи позичальника. Дана теорія стверджує, що на ліквідність банку можна впливати, змінюючи терміни погашення кредитів і інвестицій, а також шляхом залучення додаткових засобів на ринку [13].

Розглянувши різні підходи до управління ліквідністю через управління активами, можна зазначити, що всі теорії визначають вплив структури і якості активів на рівень ліквідності банку. Стратегія управління ліквідністю через управління активами вимагає накопичення ліквідних коштів та можливості реалізації активів для підтримання ліквідності. Така стратегія переважно використовується невеликими банками з невеликим рівнем концентрації банківського капіталу та частки ринку. По-перше, у таких банків не має широкого доступу до грошових ринків, а по-друге, така політика є менш ризиковою.

Іншим напрямком управління ліквідністю банку є стратегія управління

пасивами, яку також називають стратегією запозичення ліквідних засобів. Дана стратегія управління ліквідністю ґрунтується на таких двох твердженнях:

1. Банк може вирішувати проблему ліквідності шляхом залучення додаткових грошових коштів, купуючи їх на ринку капіталу.
2. Банк може забезпечити свою ліквідність, вдаючись до великих кредитів у Національного банку або банків-кореспондентів, а також кредитів, що отримуються на валютному ринку [63].

Стратегія запозичення ліквідних засобів вважаються найбільш ризиковою стратегією, вона реалізується шляхом запозичення ресурсів на ринку. Основними джерелами запозичення ліквідних засобів для банків є позики на міжбанківському ринку, угоди РЕПО, врахування векселів, отримання позик у центральному банку, випуск цінних паперів [79], міжнародні кредити. Політика, яка є більш ризиковою, традиційно забезпечує більшу дохідність. Згідно з політикою управління ліквідністю через управління пасивами, банк запозичає додаткові ресурси у разі виникнення попиту на ліквідні кошти. Отже, банку не потрібно нагромаджувати незадіяні в активних операціях грошові кошти, збільшуючи таким чином дохід від їх використання.

В економічній літературі зустрічаються різні визначення управління пасивами банку. У вузькому розумінні – це залучення коштів із різних джерел з метою забезпечення поточних платежів банку, тобто підтримання його ліквідності. У широкому розумінні – це залучення коштів із різних джерел на різні терміни і забезпечення їхньої оптимальної для даного банку комбінації з метою максимізації прибутку та підтримання ліквідності [1].

Найпоширенішими джерелами задоволення попиту на ліквідні кошти є кредити інших банків та кредити НБУ. Іншим джерелом отримання ліквідних коштів є випуск власних боргових зобов'язань банку. Але у зв'язку з недостатнім розвитком вітчизняного ринку цінних паперів даний вид залучення додаткових ліквідних коштів не набув широкого розповсюдження.

Щодо поповнення ліквідності за рахунок іноземного капіталу, то тут також виникають значні труднощі. По-перше, це додаткові витрати часу і

коштів, по-друге, жорсткі вимоги зарубіжних банків та міжнародних фінансових організацій щодо фінансового стану банків та умов кредитування. Отже, при виборі джерел запозичення ліквідних коштів, слід враховувати фактор часу, вартість даних джерел та їх ризиковість.

Залучаючи кошти у вигляді депозитів та міжбанківських кредитів банки меншою мірою залежать від низько дохідних резервів ліквідних коштів. Така політика дозволяє збільшити дохід через зростання оборотності грошових коштів.

Основний вклад теорії управління пасивами полягає в тому, що вона стимулювала у банків більшу гнучкість в управлінні і спонукала розглядати обидві сторони балансу як потенційні інструменти управління ліквідністю [15].

Обидва вищезазначені методи управління ліквідністю мають свої переваги і недоліки. Оскільки стан ліквідності банку визначається з однієї сторони структурою та стабільністю ресурсної бази, з іншої – структурою та якістю активів, то політика ліквідності банку повинна бути спрямована на стратегію збалансованого управління активами та пасивами.

Згідно зі збалансованим підходом до управління ліквідністю накопичення ліквідних активів здійснюється в розмірі очікуваного попиту на них, у випадку виникнення непередбачуваної потреби попит на ліквідні засоби задовольняється за рахунок проведення операцій купівлі активів на ринку [79]. Управління активами і пасивами – це скоординована робота з банківським балансом на засадах урахування альтернативних сценаріїв зміни ставки процента та стану ліквідності. Інструментарій – відповідний: інформаційні системи, моделі планування, моделювання або аналіз різних сценаріїв, щомісячні огляди та спеціальні звіти.

Збалансований підхід до управління ліквідністю можна умовно поділити на два етапи. На попередньому етапі визначається потреба в ліквідних коштах, здійснюється аналіз структури і якості ресурсної бази і факторів, що впливають на процес її формування (управління активами). В разі виникнення додаткової потреби в ліквідних коштах банки шукають зовнішні джерела для задоволення

попиту на ліквідність (управління пасивами). Відповідно, для постійного підтримання достатнього рівня ліквідності відбувається одночасне управління активами і пасивами (враховуючи строки, обсяги та в розрізі валют).

Отже, дана стратегія поєднує в собі обидві попередні, зменшуючи, таким чином, їх недоліки та розширюючи можливості управління ліквідністю. Важливим моментом такого підходу є одночасний аналіз пасивів і активів банку у їх взаємозв'язку, що сприяє досягненню основної мети – максимізації дохідності при дотриманні необхідного рівня ліквідності. Стратегія збалансованого управління активами і пасивами є більш гнучкою, зваженою і менш ризиковою. Дана стратегія збільшує можливості з управління ліквідністю, забезпечує диференціацію джерел поповнення ліквідних ресурсів, тому, на нашу думку, є більш ефективною.

З метою визначення переваг та недоліків зазначених стратегій управління ліквідністю, розглянемо їх порівняльну характеристику (табл. 1.2).

В рамках стратегій управління ліквідністю виділяють конкретні методи управління ліквідністю: метод фондового пулу, метод конверсії фондів, метод управління резервною позицією, метод управління кредитною позицією, метод сек'юритизації, метод математичного моделювання.

Метод фондового пулу передбачає, що всі надходження банку розглядаються як єдиний пул без диференціації за джерелами фінансування. Визначається розмір ресурсів, які зберігаються в ліквідній формі, ресурси, що залишилися розміщуються в працюючі активи незалежно від строків залучення [79]. Відповідно до даного методу банківські ресурси використовуються для найбільш дохідних активних операцій. При цьому для будь-якого виду активу не враховуються джерела надходження коштів.

При використанні методу конверсії фондів враховується залежність ліквідних активів від джерел залучених банком коштів і встановлюється певне співвідношення між відповідними видами активів і пасивів.

Таблиця 1.2 – Порівняльна характеристика стратегій управління ліквідністю банку

Стратегія	Основні положення	Переваги	Недоліки
Управління активами	Накопичення банком високоліквідних активів.	Забезпечення ліквідності при підтримці мінімального рівня ризиків.	<ul style="list-style-type: none"> - недоотримання доходів (високоліквідні активи мають низьку дохідність); - додаткові витрати у вигляді платежів у зв'язку з реалізацією активів; - погіршення загального стану балансу при продажу активів; - можливість знецінення накопичених активів в умовах нестабільного ринку; - не враховуються потреби економіки в кредитах;
Управління пасивами	Залучення коштів у необхідній кількості для задоволення попиту на ліквідні ресурси.	Забезпечення ліквідності при зростанні дохідності.	<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень ризику; - обмеженість доступу невеликих новостворених банків до залучення кредитів; - можливість неотримання коштів в необхідному обсязі і в обумовлені строки; - складність визначення доходу; - значне зростання вартості залучених ресурсів через великий рівень конкуренції; - значна залежність від контрагентів.
Збалансоване управління активами і пасивами	Накопичення ліквідних активів для забезпечення очікуваного попиту на них. Придбання активів на ринку при виникненні неочікуваної потреби в ліквідності.	Гнучкість, мінімізація ризиків при одночасному зростанні дохідності.	<ul style="list-style-type: none"> - досить складний комплексний підхід, що вимагає наявності висококваліфікованих кадрів; - проведення значної аналітичної роботи; - додаткових витрат часу.

Примітка: узагальнено за даними [31, 46]

Метод конверсії фондів передбачає дотримання відповідності активів і пасивів за строками і обсягами. Використання даного методу дозволяє значно зменшити банківські ризики, зокрема ризик ліквідності. Але на практиці майже неможливо досягти повної відповідності між певними групами активів і пасивів, тому в чистому вигляді даний метод не використовується.

При використанні банком методу управління резервною позицією резерви ліквідності заздалегідь не формуються, залучені ресурси розміщуються в дохідніші, але менш ліквідні активи, на випадок потреби в ресурсах

прогнозується кількість фондів, які є можливість купити на грошовому ринку [74]. Даний метод забезпечує максимізацію доходу, але поряд з цим є найбільш ризикованим. У разі довгострокового вилучення депозитів може виникнути ризик ліквідності і банк може понести значні витрати.

Сутність методу управління кредитною позицією полягає в тому, щоб враховувати обсяг коштів, які можуть вивільнитись з кредитних вкладень, при чому враховувати треба не лише ті строкові активи, за яким настає термін погашення, але й реалізувати діючі кредити [82].

Метод сек'юритизації передбачає вкладення грошових коштів в цінні папери, є одним з найперспективніших методів управління ліквідністю і дозволяє вирішити задачі інвестування і фінансування [79]. Але даний метод на сьогодні не отримав широкого застосування у зв'язку з незначним розвитком ринку цінних паперів на Україні та недосконалістю законодавчої бази в даній галузі.

Метод математичного моделювання є найбільш перспективним порівняно з іншими методами та дозволяє одночасно оперувати як пасивами, так і активами банку в тісному взаємозв'язку з урахуванням рівня ліквідності. Метод має широке практичне застосування, що дає можливість керівництву банку приймати необхідні управлінські рішення, прогнозувати наслідки прийняття рішень, а також адаптувати ці рішення до зміни економічної кон'юнктури або до помилок у прогнозах [63]. На відміну від попередніх методів, метод математичного моделювання дозволяє не лише управляти ліквідністю банку, але планувати і прогнозувати рівень ліквідності. Серед недоліків даного методу можна виділити складність його застосування, обумовлена індивідуальністю кожного окремого банку, що вимагає використання відповідного програмного забезпечення та певних навичок персоналу.

Поряд з існуючими стратегіями і методами управління ліквідність виділяють різні методи оцінки потреби банку в ліквідних коштах, основними з яких є наступні [62, 79, 21, 35]:

- - метод структури коштів (структурування фондів);

- - коефіцієнтний метод (метод показників ліквідності);
- - метод грошових потоків (метод джерел і використання коштів).

Застосування методу структури коштів для оцінки потреб банку у ліквідних коштах передбачає класифікацію пасивів на групи згідно з імовірністю вилучення для проведення активних операцій. При використанні цього методу пасиви банку розділяються на три категорії [62, 35, 17]:

1. Поточні зобов'язання («гарячі гроші») – кошти, які можуть бути вилучені в будь-який час (наприклад, позики «овернайт»).

2. Нестабільні пасиви – пасиви, чутливі до змін на ринку, кошти, вагома частина яких може бути знята протягом поточного періоду, але певна сума перебуває на рахунках (кошти до запитання).

3. Стабільні пасиви – кошти, основна маса яких не буде вилучена з банку (власні кошти банку: статутний капітал, нерозподілений прибуток, резерви).

Резерв ліквідних коштів за кожною групою розраховується шляхом множення відсотку резервування на суму пасивів даної групи за мінусом обов'язкових резервів. Тоді загальний резерв ліквідних коштів дорівнюватиме сумі резервів за кожною групою. Крім того, при наявності заявок на видачу кредитів та відомому обсязі погашень раніше виданих кредитів, для визначення резерву ліквідних коштів варто додавати суми кредитів, що планується видати, і віднімати суми планових погашень кредитів.

На практиці часто використовують удосконалений метод структурування фондів, за яким враховується ймовірність настання тих чи інших подій, що призводять до виникнення проблем ліквідності. Визначається можлива найкраща та найгірша позиції ліквідності та оцінюється ймовірність настання різних сценаріїв. Для кожного зі сценаріїв (або для найбільш імовірних) розробляється план дій. У разі найгіршого для банку сценарію з погляду ліквідності до плану необхідно включити оцінку вартості підтримування ліквідності, як щодо активної, так і щодо пасивної частини банківського балансу, а також реалістичний графік конвертації активів в грошові кошти, перелік джерел одержання значних сум та оцінку їх доступності [82].

Коефіцієнтний метод розрахунку потреби в ліквідних коштах є найпростішим і найпоширенішим методом, який пропонується науковцями за основу управління ліквідністю банку [22, 14].

Коефіцієнтний метод розрахунку потреби в ліквідних коштах передбачає використання різноманітних співвідношень активних і пасивних позицій банку, які згодом порівнюються з минулими показниками цього банку чи з коефіцієнтами інших банків. Необхідність таких порівнянь зумовлена чутливістю коефіцієнтів ліквідності до сезонних і циклічних коливань. Так, коефіцієнти знижуються під час підвищення попиту на банківські продукти і навпаки.

З однієї сторони коефіцієнтний метод використовується банками для визначання потреби в ліквідних коштах та з метою управління ліквідністю. З іншої сторони, встановлюючи нормативні значення окремих коефіцієнтів, даний метод використовується органами державного нагляду з метою регулювання ліквідності банків.

Виділяють три основні групи коефіцієнтів [63]:

1. Коефіцієнти для розрахунку обсягу і структури зобов'язань банку.
2. Коефіцієнти для визначення обсягу і структури ліквідних коштів, що знаходяться на балансі банку.
3. Коефіцієнти, що дають можливість визначити здатність виконання банком своїх зобов'язань за рахунок ліквідних активів.

Найбільш поширеними коефіцієнтами, що використовують для аналізу та оцінки ліквідності банку, є коефіцієнти миттєвої, загальної, поточної, генеральної, довгострокової ліквідності (Додаток Б).

Наступним методом визначень потреби банку в ліквідних коштах є метод джерел і використання коштів (грошових потоків). На відміну від розглянутих вище методів, які орієнтовані на управління миттєвою ліквідністю, метод грошових потоків дає можливість прогнозувати обсяги ліквідних коштів на більш тривалий час.

Дослідження різних аспектів управління фінансовими потоками банку є

предметом робіт багатьох економістів [2, 24, 25], що свідчить про актуальність даного питання. Тому метод визначення потреби банку в ліквідних коштах на основі аналізу грошових потоків набув широкого використання і викликає науковий інтерес науковців [7, 21, 81].

Використання методу джерел і використання коштів передбачає вимірювання вхідних і вихідних грошових потоків з метою забезпечення одночасного їх надходження, враховуючи розриви ліквідності, які виникають у разі невідповідності джерел та обсягів використання ліквідних коштів протягом певного періоду.

Застосування методу джерел і використання коштів потребує чіткого прогнозування грошових потоків на плановий період, а також аналізу макроекономічних показників, урахування минулого досвіду діяльності тощо. При цьому використовуються такі компоненти прогнозування розриву ліквідності: трендовий, який свідчить про можливі надходження й вплив коштів відповідно до довгострокового прогнозу; сезонний, що є співвідношенням середнього рівня пасивів і активів для кожного тижня за останні роки та аналогічних показників останніх тижнів року; циклічний, який демонструє різницю між запланованими надходженням чи впливом коштів у минулому році і фактичними величинами [61], структурний – відображає зрушення в структурі ресурсної бази та активів за групою чи системою банків [37].

Проведений аналіз існуючих методів визначення потреби банку в ліквідних коштах дозволив провести їх порівняльну характеристику (табл. 1.3).

Зазначені переваги і недоліки існуючих стратегій, теорій і методів управління ліквідністю банку свідчать про те, що в чистому вигляді вони є неефективними. Проте, залежно від ситуації, дані підходи використовуються в реальній практиці з метою управління ліквідністю банку, їх вибір залежить від розміру і фінансового стану банку, від кваліфікації і навичок управлінського персоналу, від загальної стратегії банку.

Таблиця 1.3 – Порівняльна характеристика методів визначення потреби банку в ліквідних коштах

Метод	Основні положення	Переваги	Недоліки	Напрямки удосконалення
Метод структури коштів (структурування фондів)	Передбачає класифікацію пасивів згідно з можливістю використання для активних операцій, встановлюючи відсоток резервування для здійснення активних операцій	Надає детальну інформацію про стан і структуру пасивів	- відсутність єдиного підходу до класифікації груп пасивів; - складність визначення відсотку резервування; - направленість на оцінку миттєвої ліквідності	Використання сценарного підходу до визначення імовірності зміни стабільності пасивів
Коефіцієнтний метод (показників ліквідності)	Передбачає встановлення критеріальних співвідношень різних груп активів і пасивів	Простий і найбільш поширений метод	- статичність; - складність визначення критеріального значення показників; - направленість на оцінку миттєвої ліквідності	Використання додаткових показників поряд з аналізом динаміки активів і пасивів
Метод грошових потоків (джерел і використання коштів)	Полягає у співвідношенні вхідних і вихідних грошових потоків та розрахунку розривів ліквідності	Дає можливість оцінити потреби в ліквідних коштах на довго-строковий період	Складність прогнозування грошових потоків і оцінки факторів, що впливають на грошові потоки банку	Використання додаткових методик прогнозування грошових потоків (математичне моделювання, кореляційно-регресійний аналіз, метод часових рядів тощо)

Примітка: узагальнено на основі [13, 61, 82]

Таким чином, ліквідність банку – це поняття значно ширше ніж просто здатність банку виконувати свої зобов’язання. Ліквідність банку також визначає спроможність банку залучати кошти із зовнішніх джерел, задовольняти існуючий попит на кредити, розширювати обсяги активних операцій банку.

Ліквідність банку є однією з найважливіших системних характеристик банківської діяльності. Показники ліквідності свідчать про фінансову стабільність банку та банківської системи, а, отже, визначають ступінь довіри клієнтів та впливають на ділову активність в економіці.

1.3 Науково-методичні підходи до формування концепції управління ліквідністю банківської системи

Управління ліквідністю банківської системи країни є важливим аспектом діяльності центрального банку, адже як показали причини та процеси перебігу світових чи локальних економічних криз, криза ліквідності банківської системи має вкрай негативний вплив на економіку держави, адже погіршення стану ліквідності банків автоматично впливає на їх ділову активність, що, в свою чергу, позначається на економічному зростанні. Відтак, вивчення теоретичних та практичних засад управління ліквідністю банківської системи, а також вироблення на цій основі рекомендацій щодо стратегічних орієнтирів управління ліквідністю є досить актуальним питанням незалежно від зміни економічної кон'юнктури.

Не зважаючи на важливість та необхідність ефективного управління ліквідністю банківської системи, у вітчизняній економічній літературі більше уваги приділено управлінні ліквідністю окремого банку, а сфера управління ліквідністю всієї банківської системи, в теоретичному плані, залишається мало дослідженою. Серед авторів, які зробили найбільший вклад в дослідження теоретичних та практичних аспектів управління ліквідністю банківської системи варто відзначити В.І. Міщенко та А.В. Сомик [50], а також І.М. Лиса [40]. Окрім, цього є достатньо великий перелік статей, автори яких акцентують увагу на удосконаленні окремо практичних аспектів управління ліквідністю банківської системи. Також, поряд з працями спрямованими на розгляд

проблем управління ліквідністю банківської системи, варто відзначити праці авторів у сфері грошово-кредитної політики, які досліджують окремі аспекти управління ліквідністю як частини грошово-кредитної політики, а зокрема серед українських вчених О.В. Дзюблюк [14], серед російських: О.І. Лаврушин, І.Д. Мамонова та Г.Г. Фетісов [37, 93], серед західних вчених великий вклад у розвиток теоретичних та практичних напрацювань з управління ліквідністю банківської системи внесли економісти центру економічних досліджень Банку Англії, Європейського центрального банку та Федеральної резервної системи, а зокрема С. Грей, У. Біндсеїл [102], Є. Чрістенсен та Й. Лопез [100].

Виходячи з аналізу економічної літератури у сфері грошово-кредитної політики та управління ліквідністю банківської системи, можна зробити висновок про відсутність єдиного пояснення сутності управління ліквідністю банківської системи (Додаток В); ототожнення управління ліквідністю банківської системи з грошово-кредитною політикою; ототожнення управління з регулюванням ліквідності банківської системи і навпаки.

У межах даного дослідження пропонуємо розглядати управління ліквідністю банківської системи як окремий управлінський процес, що підпорядкований грошово-кредитній політиці, від ефективності якого й залежить ефективність самої політики. Адже між поняттям управління ліквідністю і грошово-кредитною політикою, на наш погляд, є дві принципових відмінності: 1) різниця в цілях; 2) різниця у відповідності функцій центрального банку.

Основними цілями управління ліквідністю банківської системи є досягнення необхідного рівня ліквідності банків для забезпечення стабільності банківської системи та фінансування реального сектору економіки, шляхом надання кредитів і проведення операцій з цінними паперами, що, в свою чергу, стимулює економічне зростання.

Щодо грошово-кредитної політики, то це поняття є ширшим, аніж поняття управління ліквідністю банківської системи, що й підтверджують ряд фундаментальних праць. А зокрема, на думку Е.Дж. Долана, у поняття

грошово-кредитна політика включаються всі дії уряду, що впливають на кількість грошей, що перебувають в обігу» [17, с. 19]. Ф. Мишкін вважає, що монетарна політика зводиться до управління грошовою масою і процентними ставками [48, с. 21]. Грошово-кредитна (монетарна) політика – це сукупність форм і засобів державного впливу на пропозицію грошей (M_s) з метою забезпечення рівноваги між пропозицією грошей і попитом на них [5, с. 554]. Виходячи з цих визначень, грошово-кредитна політика спрямована на забезпечення ліквідності ринку, тобто необхідної кількості та вартості ліквідних грошових засобів, які використовуються всіма економічними агентами для створення, реалізації, придбання товарів та послуг забезпечуючи економічне зростання держави, що є лише однією із цілей грошово-кредитної політики, а відтак, грошово-кредитна політика є ширшим поняттям за управління ліквідністю банківської системи.

Цілі управління ліквідністю банківської системи та грошово-кредитної політики є взаємопов'язаними, а досягнення цілей з управління ліквідністю є передумовою досягнення стратегічних цілей грошово-кредитної політики, зокрема економічного зростання та стабільності фінансових ринків.

Окрім цього, відмінність між управлінням ліквідністю і грошово-кредитною політикою можна пояснити через функції центрального банку, так функція «банкіра банків», по суті і відображає управління ліквідністю банківської системи шляхом надання кредитів рефінансування, здійснення операцій на відкритому ринку, встановленні норми обов'язкового резервування, а також здійснення розрахунково-касового обслуговування банків. З іншої сторони, функція центрального банку – «розробка і реалізація грошово-кредитної політики» власне і забезпечує здійснення грошово-кредитної політики і є надбудовою таких функцій як «банкір банків» та «банкір уряду».

Виходячи з вищенаведеного, можемо зробити висновок, що управління ліквідністю банківської системи – це складовий процес грошово-кредитної політики, який включає в себе комплекс заходів та інструментів центрального

банку, уряду, фонду гарантування вкладів фізичних осіб (чи аналогічних установ страхування депозитів) спрямованих на досягнення оптимального, стабільного та прогнозованого рівня ліквідності банківської системи.

З метою систематизації наукових поглядів та побудови теоретичного фундаменту управління ліквідністю банківської системи, що, на практиці, дасть змогу приймати рішення щодо подолання наявних проблем та забезпечення ефективного перерозподілу ліквідності як в середині банківської системи, так і в економіці в цілому побудуємо теоретичну концепцію управління ліквідністю банківської системи.

Під теоретичною концепцією мається на увазі система вихідних теоретичних положень, які описують процес управління ліквідністю банківської системи, що відображає формулювання цілей та принципів управління, розподіл функцій суб'єктів управління, механізм застосування інструментів управління, характеристику об'єктів управління, а також забезпечення процесу управління (рис. 1.6).

Метою теоретичної концепції управління ліквідністю банківської системи є формулювання цілісного теоретичного підходу до розуміння суті та етапів управління ліквідністю банківської системи і створення передумов для інтерпретації теоретичних положень в практичну діяльність.

Перший елемент теоретичної концепції управління ліквідністю банківської системи передбачає опис процесу постановки цілей управління, які поділяються на стратегічні, оперативні та тактичні. Вибір і формулювання цілей відбувається з урахуванням ситуації в банківській системі, на грошово-кредитному ринку та в економіці в цілому на основі глибокого аналізу економічних процесів. Так, до стратегічних цілей варто віднести наступні: забезпечення оптимального, прогнозованого та стабільного рівня ліквідності банківської системи; забезпечення ефективного виконання функцій фінансового посередництва; створення умов для активізації кредитування реального сектору економіки за рахунок використання ліквідних коштів.

Рисунок 1.6 – Концепція управління ліквідністю банківської системи

Примітка. Складено на основі [88]

Оперативні цілі включають: дотримання позитивного сальдо коррахунків банків; забезпечення дієвості основних інструментів управління ліквідністю банківської системи. До тактичних цілей відносимо наступні: дотримання економічних нормативів ліквідності; дотримання нормативів резервування; створення ефективного нормативно-правового поля управління ліквідністю банківської системи.

Встановлення цілей та реалізація концепції управління ліквідністю банківської системи здійснюється суб'єктами управління, в ролі яких виступають органи державного управління в межах своїх повноважень. Варто зазначити, що центральний банк не виступає єдиним органом, який здійснює управління ліквідністю банківської системи, а також помітний вплив на управління ліквідністю банківської системи має уряд. Зокрема, уряд: а) надає кошти на рекапіталізацію банків у межах стабілізаційних державних програм; б) здійснює націоналізацію банківських установ, які зазнали значних втрат під час кризи, і тим самим стримує або запобігає «втечі» ліквідності з банківської системи; в) подає або не подає достовірні дані про рух коштів на казначейському рахунку уряду в центральному банку, що має досить суттєвий вплив на ліквідність банківської системи. Окрім уряду, опосередкований вплив на ліквідність банківської системи має фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який здійснює контроль і моніторинг банків, має право надавати цільову позику для забезпечення виконання зобов'язань банком, в якому введена тимчасова адміністрація, також має право надавати позику у вигляді субординованого боргу [14].

Таким чином, систему органів управління ліквідністю банківської системи складають три інституції: центральний банк, уряд та фонд гарантування вкладів фізичних осіб, головним серед яких є центральний банк, який здійснює безпосереднє управління ліквідністю та координує дії уряду і фонду гарантування вкладів.

Другий елемент теоретичної концепції управління ліквідністю банківської системи описує принципи управління, серед яких, на наш погляд,

найефективнішими є наступні [31]:

1. Інтегрованість управління ліквідністю банківської системи з грошово-кредитною політикою центрального банку. Управління ліквідністю банківської системи тісно пов'язано як з грошово-кредитною політикою, так і контрольно-наглядовою політикою центрального банку.

2. Комплексний характер формування управлінських рішень. Управлінські рішення в сфері управління ліквідністю прямо чи опосередковано впливають на кінцевий результат грошово-кредитної політики в цілому. Тому управління ліквідністю банківської системи повинно розглядатися як комплексна функціональна управлінська система, що забезпечує вироблення взаємозалежних управлінських рішень, кожне з яких вносить свій вклад в загальну результативність грошово-кредитної політики.

3. Високий динамізм управління. Суть даного принципу полягає в тому, що всі рішення в процесі управління ліквідністю банківської системи повинні бути динамічними, враховуючи нерівноважність економічного розвитку, вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, зміну умов розвитку економіки, появу інноваційних фінансових інструментів тощо.

4. Варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень. В умовах нерівноважного економічного розвитку важливим аспектом управління є розробка різних варіантів та сценаріїв функціонування організацій чи систем. У випадку управління ліквідністю банківської системи, управляючі інститути повинні розробити альтернативні сценарії управління (стимулювання економічного розвитку, стабілізація цін, криза системно важливих банків, криза економіки, світова чи регіональна фінансово-економічна криза), вибір сценаріїв управління повинен здійснюватися на основі певних критеріїв, які розробляються самим органами управління для характеристики передумов, що відображають той чи інший сценарій.

5. Орієнтованість на стратегічні цілі грошово-кредитної політики та управління банківською системою. Управлінські рішення у сфері управління ліквідністю повинні бути орієнтовані на досягнення стратегічних цілей

грошово-кредитної політики та стратегії розвитку банківської системи.

Третій елемент теоретичної концепції передбачає характеристику інструментів управління ліквідністю банківської системи.

Інструменти управління ліквідністю банківської системи можна поділити на ринкові та адміністративні. До ринкових інструментів слід віднести наступні: норма обов'язкового резервування, операції на відкритому ринку, операції з рефінансування та підтримки ліквідності банківської системи, процентні ставки за активними і пасивними операціями центрального банку. Щодо адміністративних інструментів, то до них варто віднести економічні нормативи (нормативи ліквідності) та певні директиви, розпорядження, інструкції тощо.

Застосування інструментів управління ліквідністю банківської системи вимагає великої підготовчої та організаційної роботи з метою ефективного виконання базових функцій менеджменту, зокрема: аналізу, планування, організації, контролю та регулювання. Відтак, четвертим елементом теоретичної концепції управління ліквідністю банківської системи є опис процесу реалізації функцій центрального банку, уряду та фонду гарантування вкладів фізичних осіб в контексті управління ліквідністю банківської системи.

Так, аналіз стану ліквідності банківської системи вимагає детального аналізу декількох складових, а зокрема: балансу центрального банку, руху коштів на кореспондентських рахунках банків, факторів впливу на ліквідність банківської системи, руху коштів на рахунку уряду в центральному банку.

Однією із функцій управління ліквідністю банківської системи є функція планування та прогнозування ліквідності банківської системи [31]. Аналіз, планування та прогнозування ліквідності банківської системи вимагає оцінки великої кількості факторів впливу, як якісних, так і кількісних із застосування різноманітних методів планування та прогнозування. Саме комплексний підхід до прогнозування економічних явищ поєднує в собі сценарне планування і прогнозування, суть якого полягає у побудові альтернативних напрямків чи моделей розвитку досліджуваного об'єкта та передбачає, як найбільш

оптимальний, так і найгірший сценарії зміни зовнішнього і внутрішнього середовища. Ефективна побудова сценаріїв розвитку досліджуваного об'єкта під впливом зовнішнього і внутрішнього середовища дозволяє сформулювати оптимальний алгоритм управлінських рішень, спрямованих на стратегічний розвиток, коли є для цього сприятливі умови і звести очікувані втрати до мінімуму в тих випадках, коли вони неминучі (форс-мажорні ситуації).

Поряд із виконанням функцій менеджменту з аналізу, планування і прогнозування реалізується функція організація управління ліквідністю банківської системи. До основними етапів організації управління ліквідністю банківської системи, на наш погляд, варто віднести наступні: формування та декларування цілей управління ліквідністю, розробка нормативно правових актів та методичних рекомендацій, а також встановлення нормативних вимог. Декларування цілей є важливим елементом управління ліквідністю банківської системи, адже цілі є орієнтиром, як для комерційних банків, так і для центрального, і відповідно, дозволяють здійснювати взаємоконтроль, а також роблять політику центрального банку більш транспарентною та зрозумілою. Нормативно-правові акти та методичні рекомендації спрямовані на упорядкування операцій та політики банків у сфері управління ліквідністю, а від їх ефективності (зрозумілості, чіткості, повноти охоплення) залежить ефективність управління ліквідністю.

Важливе місце в процесі управління ліквідністю банківської системи займає функція контролю за дотриманням певних параметрів як центральним банком, так і банками другого рівня, що дає змогу визначити дефіцит і профіцит ліквідних коштів на мікро і макрорівні. Контроль за дотриманням нормативів ліквідності та обсягів коштів на коррахунках дозволяє центральному банку визначити напрями реалізації політики управління ліквідністю банківської системи та грошовокредитної політики в цілому. Так, варто виділити чотири напрями контролю управління ліквідністю банківської системи [40]: 1) контроль балансу центрального банку (може здійснюватися керівними органами центрального банку, а також урядом і законодавчим

органом заслуховуючи звіт голови центрального банку та вносячи відповідні правки в законодавство); 2) контроль за рухом коштів на кореспондентських рахунках в центральному банку (можна здійснювати поточний (щоденний) контроль коштів комерційних банків та уряду, а також стратегічний – шляхом таргетування кореспондентських рахунків в центральному банку, що дозволяє встановлювати цільові орієнтири, як по банківській системі, так і за єдиним казначейським рахунком уряду); 3) моніторинг фінансового стану комерційних банків, що дає змогу оперативно виявити негативні фактори впливу на ліквідність та касові розриви; 4) контроль за дотриманням мінімальних значень нормативів ліквідності (ефективність залежить від ефективності та оптимальності розрахунку нормативів ліквідності).

Регулювання ліквідності здійснюється шляхом вирівнювання балансу центрального банку, управління золотовалютними резервами (забезпечення валютної ліквідності), шляхом застосування інструментів грошово-кредитної політики та нормативних вимог (нормативів ліквідності), які детально описані вище. На мікроекономічному рівні, контроль за рівнем ліквідності здійснюється шляхом застосування нормативів ліквідності, внутрішньобанківських показників та лімітів, які спрямовані на виявлення дефіциту і профіциту ліквідних коштів.

Відповідно до розподілу функцій управління ліквідністю банківської системи наступним елементом теоретичної концепції є визначення об'єктів управління ліквідністю, які включають грошові потоки центрального банку та банків другого рівня, кошти на кореспондентських рахунках в центральному банку, золотовалютні резерви та активи і пасиви банків.

Шостим елементом теоретичної концепції управління ліквідністю банківської системи є характеристика інституціонального, інформаційно-комунікаційного, техніко-технологічного забезпечення процесу управління ліквідністю.

Так, під інституціональним забезпеченням процесу управління ліквідністю, відповідно до інституціональної та неоінституціональної теорій

[94] вважається розвиток формальних інститутів (законодавче забезпечення, тобто створення правил гри), а також неформальних – розвиток економічної культури, формування навичок ощадливості та підвищення фінансової грамотності суспільства.

Щодо інформаційно-комунікаційного забезпечення, то до цього аспекту управління варто віднести розвиток комунікаційної політики центрального банку спрямованої на формування позитивних очікувань ринку і суспільства, шляхом відкритості та передбачуваності дій центрального банку в контексті монетарної політики в цілому, і у сфері управління ліквідністю банківської системи зокрема.

Техніко-технологічне забезпечення процесу управління ліквідністю покликано виробити зрозумілий алгоритм здійснення банківських операцій, розрахунку нормативів, застосування оптимальних економіко-математичних моделей для прогнозування та планування ліквідності банківської системи.

Заключним елементом теоретичної концепції управління ліквідністю банківської системи є визначення вихідних результатів концепції, які дають змогу:

- 1) відобразити комплексне теоретичне обґрунтування концептуальних засад та елементів управління ліквідністю банківської системи;
- 2) сформулювати теоретичне підґрунтя для практичної реалізації процесу управління ліквідністю банківської системи на макро і макрорівні;
- 3) визначити та обґрунтувати роль центрального банку, уряду та фонду гарантування вкладів фізичних осіб (аналогічних установ різних країн світу) в управлінні ліквідністю банківської системи.

Теоретичне обґрунтування сутності ліквідності банківської системи, а також процесу управління ліквідністю банківської системи потребує подальшого практичного аналізу основних аспектів управління ліквідністю банківської системи на макро- і мікрорівні.

Висновки за розділом 1

Представлений аналіз теоретичних основ управління ліквідністю банківської системи надав підстави для наступних висновків:

На основі критичного аналізу наукових підходів щодо трактування терміну «ліквідність банку» обґрунтовано доцільність його розгляду як спроможності банку забезпечити виконання своїх зобов'язань перед клієнтами, позичальниками і кредиторами своєчасно і у повному обсязі за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел з мінімальними витратами та здатність фінансувати зростання власних активів. Щодо «ліквідності банківської системи», то під цим поняттям потрібно розуміти такий стан взаємопов'язаних і взаємозалежних банківських установ країни, який відображає їхні можливості безперебійно виконувати свої платіжні зобов'язання при умові ефективного застосування емісійного потенціалу центрального банку відповідно до цілей його грошово-кредитної політики.

Зважаючи на досить широке коло існуючих підходів до управління банківською ліквідністю (стратегії і методи управління ліквідністю, методи визначення потреби банку в ліквідних коштах), досліджено їх переваги і недоліки, що дозволяє більш комплексно підійти до їх використання. При виборі тих чи інших підходів до управління ліквідністю варто враховувати їх особливості з метою органічного поєднання їх для досягнення поставлених задач.

Комплексний підхід до управління ліквідністю банківської системи дозволяє сформулювати порядок дій Національного банку України, Фонду гарантування вкладів та Уряду, що відображає основні складові відповідної концепції: аналіз сучасного стану ліквідності банківської системи України та визначення основних проблем управління і регулювання; вибір і встановлення цілей управління; визначення та характеристика функцій суб'єктів управління ліквідністю банківської системи України; аналіз факторів впливу на ліквідність

банківської системи України, які слугують основою для прийняття управлінських рішень та застосування інструментів управління ліквідністю; характеристика інструментів управління ліквідністю банківської системи України; формування інституціонального, інформаційно-комунікаційного та техніко-технологічного забезпечення управління ліквідністю банківської системи України.

РОЗДІЛ 2

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ЛІКВІДНОСТІ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1 Ретроспективний аналіз ліквідності банківської системи

Як свідчить вітчизняна практика, останніми роками спостерігається серйозне порушення важливої функції банків як основних фінансових посередників вітчизняної економіки, що негативно позначилось на стані банківської системи і в цілому на розвитку економіки України та обумовило широкий спектр існуючих проблем в цій сфері. Основними причинами низького рівня виконання банківською системою України свого основного призначення є значна девальвація гривні, зниження інвестиційної активності, скорочення виробництва, інфляційні процеси, низький рівень корпоративного управління, зростання обсягів простроченої заборгованості тощо [6].

Слабкість і нестабільність банківської системи ще більше посилюється існуючими кризами в даній сфері, в тому числі кризою ліквідності. Проаналізуємо наслідки впливу кризи на розвиток банківської системи України та на стан її ліквідності.

За офіційними даними Національного банку України станом на 01 січня 2019 р. із 77 працюючих в Україні банків: 37 установ – з іноземним капіталом (на 01 січня 2015 року – 51 банк з іноземним капіталом зі 163 працюючих), у тому числі 23 – зі 100-відсотковим іноземним капіталом. В період нестабільності загальна кількість банків, які мають право займатися банківською діяльністю, зменшилась на 86 банків, з них з іноземним капіталом лише на 14 банків. Частка іноземного капіталу в банківській системі України за останні роки зростала з 32,5% у 2015 році до 48,05% у 2019 році. Отже, банківські установи з іноземним капіталом за кризового стану відчували себе більш впевнено завдяки фінансовій підтримці материнського капіталу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Стан банківської системи України за 2014-2018 роки

Показники	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017	01.01. 2018	01.01. 2019	Абсолютне відхилення (2019/2015)
Кількість банків, що мають банківську ліцензію, од.	163	117	96	82	77	-86
З них з іноземним капіталом, од.	51	41	38	38	37	-14
Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	32,5	43,5	54,7	46,3	48,05	15,55
Активи, всього, млн грн	1316852	1254385	1256299	1336358	1359703	42851
Пасиви, всього млн грн	1316852	1254385	1256299	1336358	1359703	42851
Капітал, млн грн	148023	103713	123784	163597	154960	6937
Зобов'язання банків, млн. грн	1168829	1150672	1132515	1172761	1204743	35914
Кредити надані, млн грн	1006358	96509	100592	1036745	1118860	112502
Регулятивний капітал, млн. грн	188948	130974	109653	115817	126117	-62831
Рентабельність активів, %	-4,07	-5,46	-12,60	-1,94	1,69	5,76
Рентабельність капіталу, %	-30,46	-51,91	-116,74	-15,96	14,67	45,13
Прибуток/збиток, млн.грн.	-8504	-890	338	1691	5426	13930

Примітка. Розраховано за даними НБУ [59]

Аналіз даних таблиці 2.1 засвідчує значне зростання впродовж 2016-2018 рр. обсягів кредитного портфеля – в 11,6 рази (з 96509 млн. грн. до 1118860 млн. грн.).

В період загострення нестабільності в Україні 2014-2016 рр. помітною була тенденція скорочення регулятивного капіталу банківських установ (з 188948 млн грн до 109653 млн грн), проте позитивним є його зростання з 2017 року до обсягу 126117 млн.грн.

При збереженні нестабільного макроекономічного середовища, грошово-кредитної та валютної політики в країні банківська система залишається найбільш вразливою до різного роду локальних та глобальних ризиків. Впродовж 2014-2017 рр. спостерігаємо збитковість активів (зросла з 4,07 в 2014 р. до 12,6% в 2016 р.) та збитковість власного капіталу (зросла з 30,46% в 2014 р. до 116,74 % в 2016 р.). В 2017 році збитковість активів та капіталу суттєво скоротилась до 1,94% та 15,96%, відповідно, та в 2018 році рентабельність набула позитивних значень – 1,69% та 14,67%, відповідно.

Слід відмітити негативний вплив кризи на результати діяльності банківської системи України: впродовж 2014-2016 рр. спостерігаємо отримання збитків банківською системою. За підсумком 2016 р. 31 з 93 функціонуючих банків отримав збитки на загальну суму 169,3 млрд грн. З цієї суми майже 80% (135,3 млрд грн) припадає на ПАТ КБ «Приватбанк». Інші банківські установи, що завершили звітний період з позитивним результатом діяльності, отримали сукупно 10,82 млрд грн прибутку [60]. Лише під кінець 2016 р. (станом на 01.01.2017 р.) банківська система спромоглась вийти з кризового стану з прибутком в сумі 338 млн грн.

Серед найбільш прибуткових за підсумком минулого року банків за даними НБУ можна визначити: «Приватбанк» (11,7 млрд грн), «Райффайзен Банк Аваль» (5,1 млрд грн), «Укрсиббанк» (2,66 млрд грн), «ПУМБ» (2,04 млрд грн), «ОТП Банк» (1,97 млрд грн), «Креді Агріколь» (1,46 млрд грн), «Сітібанк» (1,41 млрд грн), «Альфа-Банк» (1,26 млрд грн), «Укрексімбанк» (958 млн грн) та «Укргазбанк» (766 млн грн). Після збиткових для банківської системи 2014-2017 років, фінансовий результат банків за 2018 рік в 21,7 млрд грн є найбільшим на історичному горизонті. Він став можливим за рахунок активізації банками кредитування, насамперед роздрібного гривневого на понад 30% у річному обчисленні. Також збільшенню прибутку банківського сектору сприяло зниження банками відсоткових ставок за вкладками громадян упродовж більшої частини року і значне зменшення обсягів формування резервів та покращення ліквідності, що демонструє пророблену банками роботу з адекватного оцінювання активів та відповідного формування резервів у попередні роки.

Розгляд основних показників ліквідності банківської системи, наведених в макроекономічному та монетарному огляді, що публікується щомісячно Національним банком України, свідчить, що особливо значні монетарні диспропорції спостерігалися в першому – третьому кварталах 2016, 2017, 2018 років. У ці періоди залишки коштів за депозитними сертифікатами значно перевищують залишки коштів на коррахунках банків, водночас зазначимо, що

ці тенденції з роками дещо згладжуються і в 2018 році вони менш виражені, ніж в 2016 році. Крім того, кожного року приблизно в кінці третього – четвертому кварталі року показники ліквідності знижуються, в основному завдяки зниженню залишків коштів на депозитних сертифікатах НБУ, а тому майже вирівнюється співвідношення між коштами на коррахунках та у депозитних сертифікатах. На зниження показників ліквідності в 2018 році (починаючи з серпня) також вплинули валютні інтервенції НБУ з продажу іноземної валюти, внаслідок яких гривня через валютний канал емісії вилучалася з обігу, сплата квартальних податкових платежів.

З переходом до інфляційного таргетування було введено показник чистої ліквідної позиції банківської системи, який розраховується як різниця між сумою обсягу коштів, розміщених на кореспондентських рахунках, і коштів на депозитних сертифікатах НБУ, та обсягом коштів, наданих шляхом рефінансування (табл. 2.2) [4, с. 172].

Таблиця 2.2 – Показники чистої ліквідної позиції банківської системи за 2016-2018 роки

Показники	На 01.01.2017		На 01.01.2018		На 01.01.2019		Темп приросту, %
	Сума, млн.грн.	%	Сума, млн.грн.	%	Сума, млн.грн.	%	
Коррахунки банків	40503	37,31	37488	35,87	35648	36,53	-11,99
Депозитні сертифікати НБУ (залишок)	68042	62,69	67020	64,13	61944	63,47	-8,96
Разом	108545	100,0	104508	100,0	97592	100,0	-10,09
Рефінансування банків (залишок)	67938	×	61673	×	54802	×	-19,34
Чиста ліквідна позиція банківської системи	40607	×	42835	×	42790	×	5,38

Примітка: розраховано за даними НБУ [86]

Аналіз показника чистої ліквідної позиції та його складників вказує на позитивні тенденції в банківській системі України. Зменшення залишків на коррахунках банків (на 11,99% за аналізований період) та зменшення коштів на депозитних сертифікатах (на 8,96%) свідчить про зменшення привабливості вкладення коштів банків у власні боргові зобов'язання НБУ та розширення потенційних можливостей для кредитування економіки.

Зниження рефінансування банків (на 19,34%) відбулось у зв'язку з незначним падінням попиту на інструменти підтримки ліквідності банків. Чиста ліквідність банківської системи станом на початок 2019 року дещо скоротилася порівняно з попереднім періодом, проте зросла за 2017-2019 роки на 5,38% і залишається досить значною.

За оцінками НБУ, особливістю економіки України є наявність значного профіциту банківської ліквідності (який спостерігається з 2014 року й до цього часу) та критична нестача коштів в реальному секторі, одночасно зазначається, що в кінці 2017 – на початку 2018 року ситуація дещо покращилася, і фінансові установи поступово направляють ліквідність на кредитування.

Слід зазначити, що для всіх учасників банківського ринку надзвичайно важливим є отримання своєчасної та повної інформації про ліквідність банківської системи. Це дозволяє їм покращити управління власною ліквідністю, більш обґрунтовано планувати свої операції на міжбанківському ринку та участь в операціях з регулювання ліквідності, що здійснюються НБУ. Зважаючи на це, НБУ публікує оперативні дані, що характеризують ліквідність банківської системи та чинники її зміни.

Інструментом адміністративного регулювання, за допомогою якого НБУ контролює збалансованість співвідношення певних груп активів та пасивів банку, є нормативи ліквідності. Проте варто відмітити, що відповідно до змін до «Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затверджених постановою Правління Національного банку України від 01.08.2019 № 102, починаючи з 02.09.2019 економічні нормативи Н4 та Н5 не розраховуються [71].

Розгляд значень економічних нормативів ліквідності в цілому по банківській системі України протягом 2014–2018 років свідчить, що фактичні показники значно перевищують допустимі мінімальні їх значення. Перевищення зафіксовано по нормативу миттєвої ліквідності – станом на 01.01.2019 року – в 3,4 рази, а в середньому протягом аналізованого періоду – втричі; за нормативом поточної ліквідності – в середньому протягом

аналізованого періоду в 2,5 рази; за нормативом короткострокової ліквідності – в 1,5 рази (рис. 2.1).

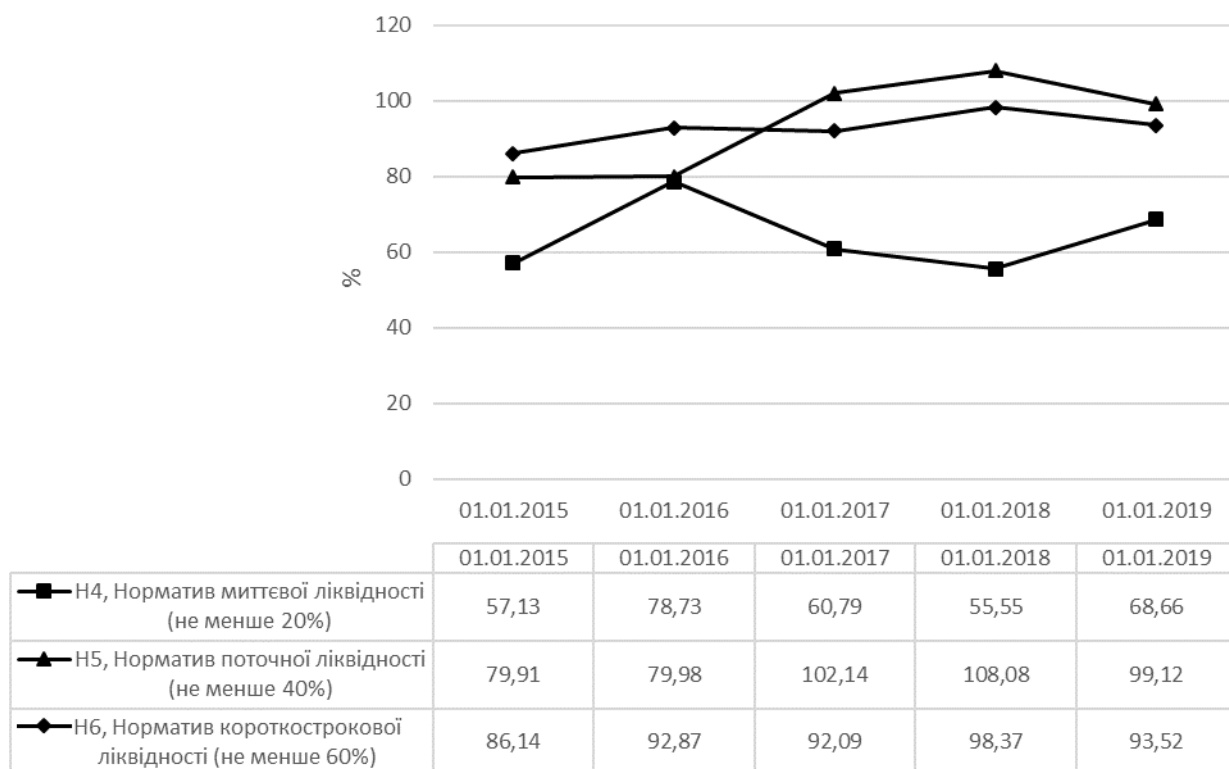

Рисунок 2.1 – Динаміка нормативів ліквідності банківської системи України за 2014-2018 роки

Примітка. Побудовано за даними НБУ [25]

Отже, аналіз виконання нормативів миттєвої, поточної та короткострокової ліквідності вітчизняними банками свідчить, що в основному ці показники тією чи іншою мірою перевищують нормативні значення. Водночас, варто додати, що є банки, які не виконують нормативи ліквідності. Так, станом на кінець 2018 року ці нормативи не виконали три банки. Всі нормативи ліквідності не виконав ПАТ КБ «Фінансова ініціатива» (який є неплатоспроможним банком): фактичні значення нормативу миттєвої ліквідності 5,74%, нормативу поточної ліквідності – 14,99%, нормативу короткострокової ліквідності – 14,99%. АТ «ВТБ Банк» не виконав нормативи поточної та короткострокової ліквідності: фактичні значення – відповідно

8,66% та 17,55%. Норматив короткострокової ліквідності не виконав ПАТ «Банк Кредит-Дніпро»: фактичне значення нормативу – 48,05% [60].

Вцілому, основними чинниками, що впливають на рівень ліквідності банківської системи України, можна визначити:

– збалансованість активів та пасивів за сумами, валютою, термінами. У банківській системі України відбувається переорієнтація із зовнішніх джерел фондування на внутрішні, основними з яких є короткострокові кошти: кошти населення, бізнесу, бюджетів, міжбанківського ринку. Понад 70% своїх зобов'язань банки залучають на період до трьох місяців, кошти на вимогу перевищують 40%. У 2018 році єдине джерело довгострокових ресурсів для банківської системи – це кредити міжнародних фінансових організацій, але на них припадає менше 10% зобов'язань банків. Крім того, внаслідок досить високої доларизації депозитів у банківських установах спостерігається дефіцит короткострокової валютної ліквідності;

– якість активів банків. Девальвація гривні (за високої доларизації активів банків) та зростання резервів внаслідок збільшення проблемної заборгованості призвели до погіршення якості активів банків.

Тож розглянемо деякі чинники, а саме – динаміку і структуру кредитів банків України у розрізі валют (табл.2.3).

Таблиця 2.3 – Динаміка обсягу кредитів банків України у розрізі валют за 2014-2018 роки

Види кредитів	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017	01.01. 2018	01.01. 2019	Відносне відхилення, % (2019/2015)
Кредити всього, млрд.грн.:	990,05	986,6	972,2	1036,2	1060,84	7,15
у тому числі у розрізі валют						
а) у гривнях	523,01	418,00	492,50	568,60	604,03	15,49
питома вага, %	52,83	42,37	50,66	54,87	56,94	7,78
б) у доларах США	420,98	520,20	431,30	401,70	383,14	-8,99
питома вага, %	42,52	52,73	44,36	38,77	36,12	-15,06
в) в євро	40,45	43,10	45,10	62,70	71,34	76,37
питома вага, %	4,09	4,37	4,64	6,05	6,72	64,60

Примітка. Розраховано за даними НБУ [86]

Таким чином, питома вага виданих кредитів у гривні у загальному складі кредитів від початку 2015 року до початку 2019 року коливалась від 42,37% до 56,94%; питома вага кредитів в доларах – від 36,12% до 52,37%; питома вага кредитів в євро – від 4,09% до 6,72%. При цьому спостерігається тенденція до зменшення суми виданих кредитів в доларах та збільшення суми виданих кредитів в національній валюті та в євро, особливо за 2018 рік.

Розглянемо також динаміку і структуру депозитів банків України у розрізі валют за 2014-2018 роки (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Динаміка обсягу депозитів банків України у розрізі валют за 2014-2018 роки

Види депозитів	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017	01.01. 2018	01.01. 2019	Відносне відхилення, % (2019/2015)
Депозити всього, млрд.грн.:	636,85	687,8	737,3	816,9	872,75	37,04
у тому числі у розрізі валют						
а) у гривнях	337,58	362,70	392,40	448,40	511,84	51,62
питома вага, %	53,01	52,73	53,22	54,89	58,65	10,64
б) у доларах США	248,27	270,70	286,20	297,80	286,49	15,39
питома вага, %	38,98	39,36	38,82	36,45	32,83	-15,80
в) в євро	46,53	55,62	67,55	65,90	70,38	51,26
питома вага, %	7,31	8,09	9,16	8,07	8,06	10,37

Примітка. Розраховано за даними НБУ [86]

Загальна сума залучених депозитів за аналізований період збільшилась на 37,04%. Питома вага залучених депозитів у гривні у загальному складі депозитів від початку 2015 року до початку 2019 року коливалась від 52,73% до 58,65%; питома вага депозитів в доларах – від 32,83% до 39,36%; питома вага депозитів в євро – від 7,31% до 9,16%.

Як бачимо, спостерігається тенденція до зменшення суми залучених депозитів в доларах та збільшення суми залучених депозитів в національній валюті та в євро.

Отже, проаналізована динаміка виданих кредитів та залучених депозитів (в тому числі і в іноземній валюті) разом із показниками ліквідності, свідчить

про те, що за наявності валютних кредитів або депозитів у кредитному чи депозитному портфелі банків відповідно поряд з кредитним ризиком позичальники і банки потерпають від ризику ліквідності, який в аналізованому періоді, особливо на початок 2019 року, значно зменшується.

2.2 Оцінка інструментів управління ліквідністю банківської системи

Провідна роль у регулюванні ліквідності банківської системи України та управлінні грошово-кредитним ринком належить Національному банку України, який використовує з цією метою різноманітні інструменти управління ліквідністю (рис 2.2).

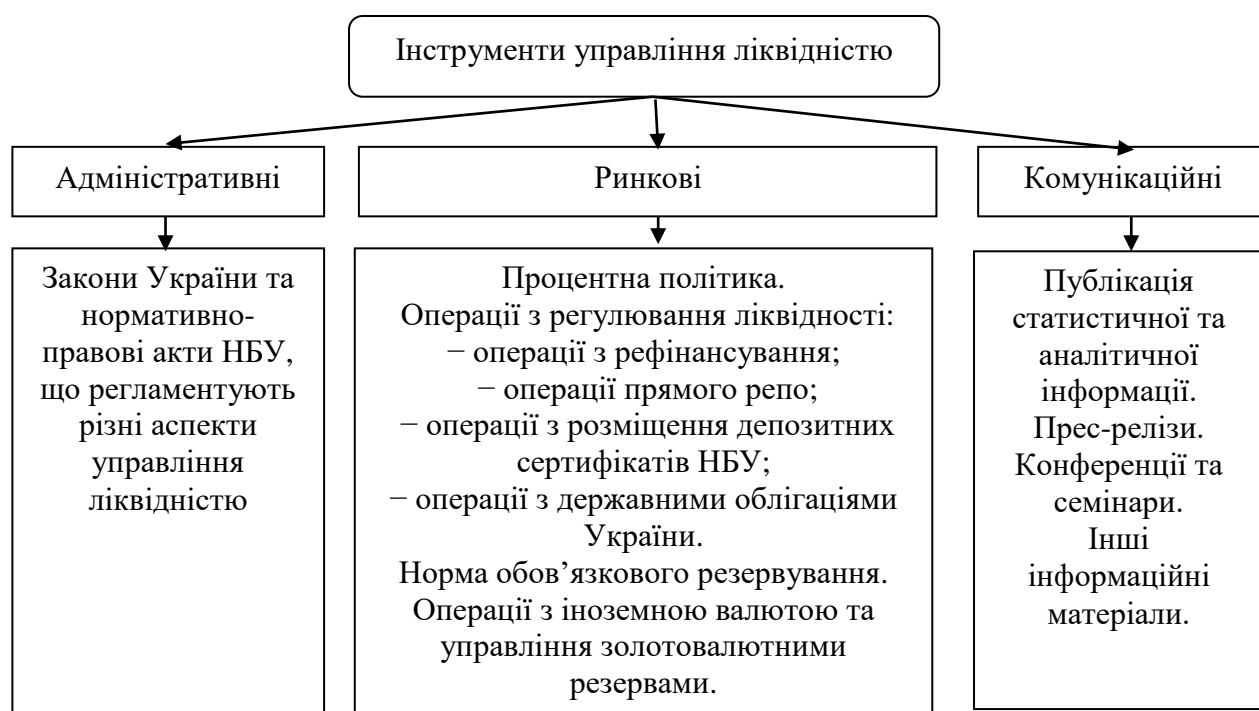

Рисунок 2.2 – Інструменти управління ліквідністю банківської системи Національним банком України

Примітка. Побудовано на основі [1, 55]

Розглянемо монетарні інструменти регулювання ліквідності, застосовування яких регламентується «Положенням про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи» [70]. Згідно з цим положенням, НБУ використовує такі інструменти регулювання ліквідності банківської системи:

- 1) операції з рефінансування (кредити овернайт, кредити рефінансування);
- 2) операції прямого репо;
- 3) операції з власними борговими зобов'язаннями;
- 4) операції з державними облігаціями України.

Розглядаючи операції з рефінансування, слід зазначити, що вони є активними операціями НБУ і являють собою операції з надання банкам кредитів у встановленому НБУ порядку. Проведення операцій з рефінансування має значний вплив на економіку. З одного боку, вони сприяють підтриманню ліквідності банків в ситуаціях, коли виникають розриви в часі між виконанням вимог та зобов'язань і банк не має змоги скористатися кредитами на міжбанківському ринку, забезпечують безперервність здійснення розрахунків. З іншого боку, шляхом рефінансування НБУ через кредитний канал емісії випускає гроші в економіку, збільшує грошову масу, що може привести за незбалансованих масштабів рефінансування та недостатнього контролю за використанням коштів рефінансування до негативних наслідків.

Саме так відбулось у 2014–2015 роках, коли операції з рефінансування, призначенням яких було запобігання банкрутству банків, не тільки не привели до їх оздоровлення, але й стали чинником девальвації, оскільки кошти рефінансування використовувалися банками для спекулятивних операцій на фінансовому ринку. Часто фінансові ресурси отримували не ті банки, які їх потребували, а ті, які мали «доступ» до рефінансування, тобто в банківській системі (в окремих групах банків) одночасно накопичувався дефіцит та профіцит ліквідності. Мільярдні суми рефінансування, які отримували

неплатоспроможні банки (багато з яких згодом були ліквідовані), через незаконні операції були виведені за межі України [15].

Стосовно ставок рефінансування зазначимо, що, підвищуючи або понижуючи їх, НБУ може зменшувати надлишок або дефіцит ліквідних коштів у банківській системі. Нині склалася ситуація, у якій процентна політика НБУ не може вважатися ефективною. Адже підвищення ставок рефінансування завжди супроводжується одночасним збільшенням ставок за депозитними сертифікатами, що підтримує привабливість депозитних сертифікатів для банків, поглиблює диспропорції міжбанківського ринку та блокує кредитування економіки. Крім того, високі ставки рефінансування автоматично приводять до зростання ставок за кредитами, що робить їх обтяжливими для підприємств та фізичних осіб.

Національний банк здійснює операції з рефінансування шляхом надання банкам:

- 1) кредитів до наступного робочого дня (кредити овернайт);
- 2) короткострокових кредитів рефінансування шляхом проведення тендерів із підтримання ліквідності банків строком до 14 днів та строком до 90 днів;
- 3) довгострокових кредитів рефінансування шляхом проведення тендерів із підтримання ліквідності банків строком від одного до п'яти років [65].

Слід зазначити, що, якщо кредити «овернайт» та кредити рефінансування шляхом проведення тендерів із підтримання ліквідності банків строком до 14 днів та строком до 90 днів надаються НБУ досить давно, то можливість довгострокового фінансування банків строком від одного до п'яти років передбачена лише з травня 2018 року. Довгострокове рефінансування не має цільового характеру, ставка за цим інструментом є плаваючою, тобто змінюється залежно від облікової ставки НБУ, розмір ставки: облікова ставка НБУ + 2 п.п.

Запровадження інструментів довгострокового рефінансування банків пов'язано з наявністю значного розриву між короткостроковою та

довгостроковою ліквідністю банків та необхідністю надання банкам довгих ресурсів, як стануть базою для відновлення кредитування реального сектору економіки та стимулом для економічного зростання. Водночас зазначимо, що на практиці в минулому році жоден з банків України не отримав довгострокового рефінансування: тендери з підтримання ліквідності банків шляхом довгострокового рефінансування не проводилися.

Наступним інструментом підтримання ліквідності банків є операції прямого репо, які полягають у тому, що НБУ купує цінні папери з портфеля банку (перша частина операції репо), відповідно, банк отримує кошти. Повернення коштів банк здійснює під час зворотного викупу цінних паперів за обумовленою ціною на обумовлену дату, що є другою, обов'язковою частиною операції репо [12]. Операції прямого репо проводяться з державними облігаціями та облігаціями міжнародних фінансових організацій. Слід зазначити, що операції прямого репо є нерегулярним стандартним інструментом і використовується лише у разі неочікуваних коливань ліквідності. Операції прямого репо останніми роками НБУ для підтримки ліквідності банків не використовує.

Крім вищезазначених інструментів, для підтримання ліквідності банків використовувалися операції своп. Операція «своп» складається з двох частин: операції з купівлі Національним банком іноземної валюти на умовах «тод», «том», «спот» за офіційним курсом гривні до відповідної іноземної валюти, установленим на день проведення операції, за мінусом «знижки на ризик (haircut)» та операції з продажу Національним банком іноземної валюти на умовах «спот» або «форвард». «Знижка за ризик» – знижка, визначена та затверджена окремим розпорядчим актом НБУ залежно від терміну проведення операції та волатильності валютної пари, з метою мінімізації втрат НБУ в разі реалізації кредитного та валютного ризиків [70].

Аналіз результатів проведення операцій НБУ з підтримання ліквідності свідчить, що обсяг операцій з підтримання ліквідності протягом 2014–2017 років зменшився на 72,5%, в тому числі за коштами, наданими через постійно

діючу лінію рефінансування (кредити овернайт) – на 75,9% та шляхом проведення тендеру - на 76,97%. (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Результати проведення операцій Національного банку України з регулювання ліквідності банків за 2014-2018 роки

Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Темп приросту, %	
						2017 / 2014	2018 / 2017
Загальний обсяг наданих коштів, в т.ч.:	149890,7	61412,3	51265,3	41258,9	181172,8	-72,47	339,11
а) через постійно діючу лінію рефінансування (овернайт)	95202,3	49248,3	18393,7	22933,2	144604,3	-75,91	530,55
питома вага, %	63,51	80,19	35,88	55,58	79,82	-12,49	43,60
б) шляхом проведення тендеру	55566,4	12164	32377,7	12799,3	36568,5	-76,97	185,71
питома вага, %	37,07	19,81	63,16	31,02	20,18	-16,32	-34,94
в) операції своп	0	0	493,9	5526,4	0	0	0
питома вага, %	0	0	0,96	13,39	0	0	0
операції репо	0	0	0	0	0	0	0

Примітка. Розраховано за даними НБУ [75]

У 2018 році попит на короткострокові кредити рефінансування зріс порівняно з попереднім роком. Лише за рік загальний обсяг наданих коштів збільшився на 339,11%, у тому числі обсяг кредитів овернайт – на 530,55%, а короткострокових кредитів рефінансування – на 185,71%. У 2016 та 2017 роках незначний обсяг коштів надавався шляхом проведення операцій своп.

У структурі операцій НБУ з підтримання ліквідності в аналізованому періоді в основному переважали кредити овернайт – їх частка коливалася від 55,58% (у 2017 році) до 80,19% (у 2015 році). Короткострокові кредити рефінансування переважали лише в 2016 році і становили 63,2% від загального обсягу наданих коштів.

Поряд з операціями з підтримання ліквідності банківської системи НБУ здійснює операції з мобілізації коштів банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів. Здійснюючи пасивні операції, НБУ через фондівий канал емісії

вилучає кошти з обігу і формує свої фінансові ресурси. Придбаваючи власні боргові зобов'язання НБУ, банки мають можливість вкласти кошти в доходні цінні папери.

За результатами аналізу результатів проведення операцій Національного банку України з регулювання ліквідності банків з мобілізації коштів банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів бачимо, що загальний обсяг залучених коштів зростав до 2016 року та у 2018 році (на 8,69% за останній рік) (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 - Результати проведення операцій НБУ з мобілізації коштів банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів за 2014-2018 роки

Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Темп приросту, %	
						2017 / 2014	2018 / 2017
Загальний обсяг залучених коштів, в т.ч.:	1472737	2849235	2946856	2667036	2898928	81,09	8,69
а) через постійно діючу лінію проведення тендерів з розміщення депозитних сертифікатів овернайт	1275196	1993041	1757732	1582246	1909713	24,08	20,70
питома вага, %	86,59	69,95	59,65	59,33	65,88	-31,48	11,04
б) шляхом проведення тендерів з розміщення депозитних сертифікатів	197821	856194	1189124	1084790	989215	448,37	-8,81
питома вага, %	13,43	30,05	40,35	40,67	34,12	202,81	-16,10

Примітка. Розраховано за даними НБУ [75]

Така ж тенденція характерна для проведення тендерів з розміщення депозитних сертифікатів овернайт через постійно діючу лінію, зменшення у 2017 році склало 175 486 млн. грн. при значному зростанні за 2018 рік – на 20,7%.

Щодо проведення тендерів із розміщення депозитних сертифікатів, то зростання коштів відбувалося лише до 2016 року, а потім обсяги коштів скоротились: у 2018 році на 8,81%.

Слід зазначити, що банки надають перевагу вкладенню коштів в депозитні сертифікати овернайт. Так, в 2014 році їхня питома вага в структурі операцій НБУ з мобілізації коштів банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів становила 86,59%, та в 2015-2018 роках близько 60-70%.

Важливим інструментом регулювання ліквідності банківської системи є операції з купівлі-продажу державних облігацій України на біржовому та позабіржовому ринку. На сьогодні Національний банк України є депозитарієм для ОВДП, тобто установою, яка веде централізований облік ОВДП в бездокументарній формі.

Слід зазначити, що в обігу в Україні знаходяться різні види ОВДП: ОВДП, номіновані в гривні; ОВДП, випущені для оформлення операцій з ПДВ (ОВДП – ПДВ); ОВДП, номіновані в іноземній валюті (доларах США та Євро). У 2014-2015 роках на первинному ринку розміщувалися облігації терміном обігу до 1 року, до 2 років і ОВДП, призначені для збільшення формування статутного капіталу банків. Починаючи з 2016 року – ОВДП з терміном обігу до 1 року, від 1 до 3 років, від 3 років до 5 років, понад 5 років і ОВДП, призначені для збільшення формування статутного капіталу банків. У 2018 році облігації, призначені для збільшення формування статутного капіталу банків не розміщувалися.

Середньозважена доходність ОВДП, розміщених на первинному ринку, в гривнях в цілому має тенденцію до збільшення, а в іноземній валюті – до зменшення (табл. 2.7).

Варто відмітити, що доходність ОВДП помітно зросла за 2018 рік, зокрема, ОВДП, номіновані в гривні, на 7,32% (загальна сума коштів залучена до бюджету) та ОВДП, номіновані в іноземній валюті, на 1,17%.

Обсяг ОВДП, що знаходяться в обігу, з кожним роком збільшується.

Таблиця 2.7 - Середньозважена доходність ОВДП, розміщених на первинному ринку (%) за 2014-2018 роки

Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Відхилення, (+;-)	
						2017 / 2014	2018 / 2017
ОВДП, номіновані в гривні, з них:	13,44	13,07	9,16	10,47	17,79	-2,97	7,32
кошти, залучені до бюджету	15,24	17	14,86	15,02	17,79	-0,22	2,77
випуск ОВДП для збільшення формування статутного капіталу банків	7,05	9,5	7,36	8,36	0	1,31	-8,36
ОВДП, номіновані в іноземній валюті	5,8	8,74	7,29	4,8	5,97	-1,00	1,17

Примітка. Розраховано за даними НБУ [18]

Якщо в 2014 році він становив 458 млрд. грн., то в 2018 році – 756 млрд. грн., тобто збільшився в 1,6 разів. Банки приймають активну участь в обігу ОВДП, вкладаючи в ці досить надійні державні цінні папери свої кошти (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 - ОВДП, що знаходяться в обігу, за сумою основного боргу (млн.грн.) за 2014-2018 роки

Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Темп приросту, %	
						2017 / 2014	2018 / 2017
Усього, в т.ч., які знаходяться у власності:	457651	505175	667557	750270	756061	63,94	0,77
а) НБУ	318124	389937	381946	360573	348099	13,34	-3,46
питома вага, %	69,51	77,19	57,22	48,06	46,04	-30,86	-4,20
б) банків	93434	81582	255465	360804	374742	286,16	3,86
питома вага, %	20,42	16,15	38,27	48,09	49,57	135,55	3,07
в) інших (юридичних та фізичних осіб)	24549	11192	23687	23674	26871	-3,56	13,50
питома вага, %	5,36	2,22	3,55	3,16	3,55	-41,18	12,63
г) нерезидентів	21544	22464	6459	5219	6349	-75,78	21,65
питома вага, %	4,71	4,45	0,97	0,70	0,84	-85,22	20,72

Примітка. Розраховано за даними НБУ [57]

Якщо в 2015 році у власності банків було лише 16,15% облігацій, що знаходилися в обігу, то в 2018 році – 49,75%, що за питомою вагою перевищило облігації, що знаходяться у власності НБУ. Обсяг ОВДП у власності банків із кожним роком збільшується, так, з 2014 до 2017 року він зріс на 286,16% та за 2018 рік на 3,86%.

Слід зазначити, що депозитні сертифікати та ОВДП є надзвичайно привабливими інструментами підтримання ліквідності для банків, адже відсоткові ставки доходності за ними приблизно відповідають рівню ставок на кредитному ринку, а рівень ризику під час вкладення грошей в державні цінні папери значно нижчий, ніж під час кредитування реального сектору. Не заперечуючи того факту, що банки можуть вільно обирати напрям вкладення коштів, варто зазначити, що такій ситуації банки не виконують одне з основних своїх завдань – забезпечення потреб економіки в кредитних ресурсах.

Крім того, відомо, що ОВДП випускаються з метою покриття дефіциту бюджету, тобто, розміщуючи ОВДП серед банківських установ, НБУ фактично перерозподіляє кошти банків, які потенційно могли би «працювати» в реальному секторі на фінансування бюджетного дефіциту.

Таким чином, за досліджуваний період намітилися позитивні тенденції в стані ліквідності банківської системи України. Зокрема, скорочується розрив між залишками за депозитними сертифікатами та коштами на коррахунках банків завдяки збільшенню залишків на коррахунках та зменшенню залишків за депозитними сертифікатами, що свідчить про поступове «згладжування» монетарних диспропорцій, подолання профіциту ліквідності та потенційні можливості переведення профіциту ліквідності на кредитування. Також слід звернути увагу на зменшення заборгованості платоспроможних банків перед НБУ за кредитами рефінансування. Що стосується банківських установ, зазначимо, що переважна більшість з них виконує нормативи ліквідності.

Водночас залишаються невирішеними проблеми забезпечення банків довгостроковими ресурсами, не встановлено оптимальний «коридор» між ставками рефінансування та ставками за депозитними сертифікатами. Ставки

рефінансування банків є досить високими, що автоматично приводить до збільшення вартості кредитних ресурсів. До проблем із забезпеченням економіки кредитними ресурсами призводить також вкладення значних обсягів вільних коштів банків у депозитні сертифікати та ОВДП, які за доходністю приблизно відповідають ставкам на кредитному ринку і мають незначну ризиковість.

Слід зазначити, що для регулювання ліквідності банківської системи в Україні широко застосовуються операції постійного доступу – кредити овернайт та депозитні сертифікати овернайт. Ці інструменти є дуже чутливими до помилок у монетарній політиці, що призводить до валютної дестабілізації, інфляції, порушення мотивації до кредитування економіки. У розвинутих країнах перевага надається операціям на відкритому ринку (операціям репо та іншим), що проводяться центральними банками на регулярній основі і доповнюються операціями додаткового регулювання ліквідності у разі необхідності, а також структурними операціями з регулювання ліквідності, за допомогою яких стимулюється кредитування економіки.

Інструменти з управління ліквідністю, що застосовуються НБУ, є досить різноманітними, і тільки завдяки правильній їх взаємодії можна досягнути оптимального рівня ліквідності банківської системи і банківських установ, стабілізації ситуації на грошово-кредитному ринку та в економіці загалом.

2.3 Динамічний індикатор ліквідності банківської системи

Сучасна банківська система є складною динамічною системою, що зумовлює потребу широкого використання математичних методів під час розробки сучасних підходів до управління ліквідністю. Це дозволить отримати узагальнюючу (інтегральну) оцінку ризику ліквідності. Перспективним напрямом комплексної оцінки ризику ліквідності та платоспроможності банків

є використання методів непараметричної статистики [Вожжов]. Методологічною базою наведених методів виступає нормативна модель системного аналізу фінансової звітності. В основу методів покладено динамічний індикатор, що представляє собою сукупність показників, упорядкованих за темпами зростання. Ранжований ряд показників дає можливість показати їх динаміку, враховуючи співвідношення та взаємовплив показників. Тобто формується основа для оцінки рівня ліквідності банку, який неможливо точно оцінити за допомогою жодного окремого показника.

Для побудови динамічного індикатора ліквідності використовується ординальна (порядкова) шкала, яка дозволяє встановити, що конкретний показник має властивість більшою чи меншою мірою впливати на ліквідність порівняно із іншими показниками.

Наші сучасники пропонують розглядати два види векторних оцінок під час оцінки ризику ліквідності [29]:

$U1t(t)$ — вектор оцінок, розрахований за лінійним динамічним нормативом;

$U2t(t)$ — вектор оцінок, розрахований за нелінійним динамічним нормативом на основі нормативної та фактичної матриць співвідношень.

У нашому дослідженні для розрахунку динамічного індикатора використовуємо вектор $U2(t)$, який базується на матричних обчисленнях.

Динамічний індикатор ліквідності розраховується у кілька етапів (рис. 2.3).

На першому етапі визначається перелік показників, на підставі якого згодом, формується динамічний індикатор ліквідності. Цей етап є надзвичайно важливим під час побудови моделі, оскільки від того, наскільки чутливими будуть вибрані окремі показники ліквідності, залежить точність оцінки ризику ліквідності.

Формування переліку показників має базуватися на системному підході, слід враховувати рівень ліквідності активів, стабільності пасивів, надійність банківської системи.

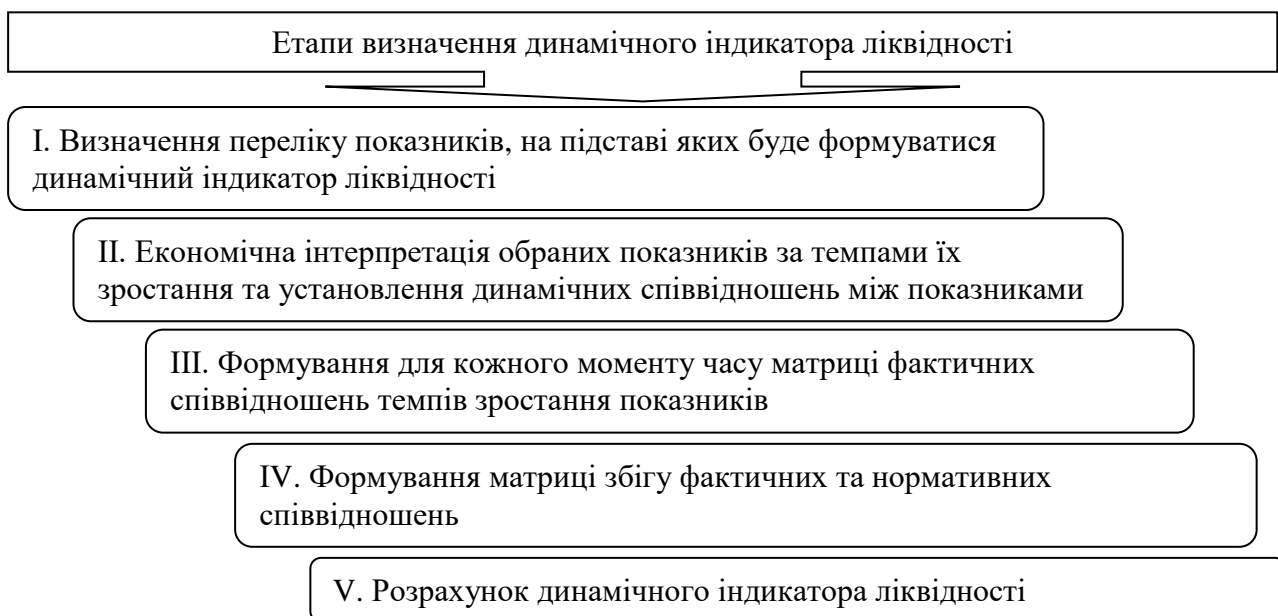

Рисунок 2.3 – Етапи визначення динамічного індикатора ліквідності

Примітка. Побудовано на основі [16]

Варто звернути увагу на те, що незначна кількість показників не дозволяє отримати точну узагальнюючу оцінку, а зміни в динаміці окремих показників можуть призвести до суттєвих змін узагальнюючої величини. І навпаки значна кількість показників призводить до втрати чутливості оцінки до зміни в їх динаміці, а саме значні зміни не призводять до відповідних змін в динамічному індикаторі. Тому досвід використання ординальних шкал свідчить про доцільність використання при упорядкуванні не менше 6-ти та не більше 10-ти показників [66].

Для побудови динамічного індикатора ліквідності банківської системи використовують шість основних показників:

- норматив миттєвої ліквідності;
- співвідношення капіталу і активів;
- частка державних цінних паперів в активах;
- частка проблемних кредитів в активах;
- частка неробочих активів в загальних активах;
- співвідношення вкладів населення і капіталу.

В умовах економічної нестабільності доцільно додати наступні показники:

- відношення коштів найбільших кредиторів до коштів клієнтів (визначається рівень концентрації активів);
- відношення коштів в касі та на коррахунку у НБУ до 20% коштів "на вимогу" фізичних та юридичних осіб (визначається рівень ліквідного покриття);
- відношення приросту/відтоку коштів клієнтів до зобов'язань (визначається рівень нарощування ресурсної бази);
- відношення строкових депозитів до загальної суми кредитів (визначається рівень фінансування кредитів).

Порогові значення наведених показників відображено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9 - Нормативні значення показників ліквідності, %

№	Показник	Норма, %
1	Норматив миттєвої ліквідності	> 20
2	Співвідношення капіталу і активів	> 10
3	Частка державних цінних паперів в активах	< 30
4	Частка проблемних кредитів в активах	< 10
5	Частка неробочих активів в загальних активах	< 30
6	Співвідношення вкладів населення і капіталу	15-20
7	Відношення коштів найбільших кредиторів до коштів клієнтів	≤ 50
8	Відношення коштів в касі та на коррахунку у НБУ до 20% коштів «на вимогу» фізичних та юридичних осіб	≥ 100
9	Відношення коштів клієнтів до зобов'язань	≥ 70
10	Відношення строкових депозитів до загальної суми кредитів	> 30

Примітка. [16]

Нормативні значення таких показників, як частка державних цінних паперів в активах та співвідношення капіталу до вкладів населення визначено на підставі аналізу відповідного світового досвіду [99]. Нормативні значення для співвідношень індикаторів №7, 8, 9 та 10 встановлено на основі міжнародних рекомендацій [67].

Динаміка вищевказаних показників, відображених на рисунку 2.4, демонструє суттєві протиріччя, які виникають під час діагностування

ліквідності банківської системи (розрахунок показників та вихідні дані наведені в Додатку Д).

Одним із індикаторів, що вплинув на зменшення ліквідності банківської системи, є відтік депозитів. Динаміка співвідношення вкладів населення і капіталу є протилежною у порівнянні з іншими показниками. Так, значення показника збільшується до 33,35 разів у 2014 році та різко скорочується до 5,9 разів на початок 2019 року. Тобто з таким зниженням показника його нормативне значення не виконується.

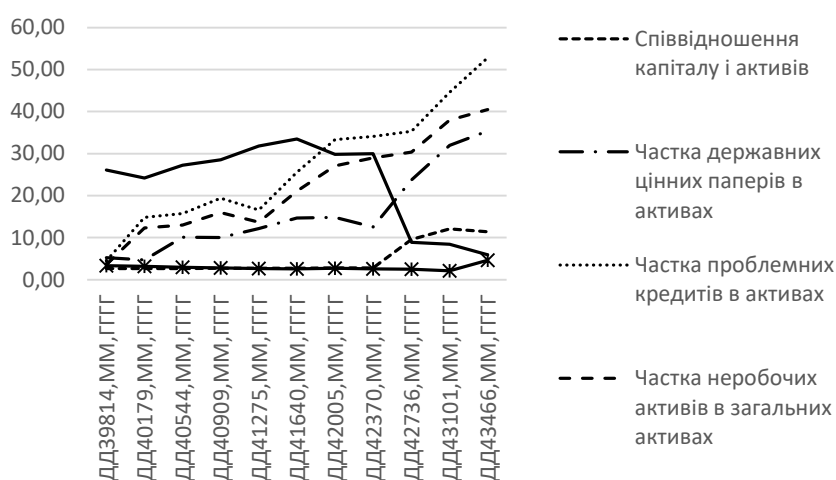

Рисунок 2.4 - Динаміка ліквідності банківської системи України за окремими показниками, %

Примітка. Побудовано за даними Додатку Д.2

Наступним важливим фактором, що впливає на ліквідність, є кредитна політика. Логічним наслідком зниження рівня депозитів є максимізація доходу банків за рахунок кредитних операцій. За даними НБУ, впродовж аналізованого періоду (10 років) кількість наданих кредитів поступово зростала. Слід зауважити, що з 2009 р. до початку 2019 р. кількість наданих кредитів зросла на 381 млрд грн. При чому 80% такого приросту припадає на останні 4 роки. Але значний приріст демонструє частка проблемних кредитів, яка на початку 2009

року становила 4,47% від загальної суми активів, а на початок 2019 року – 52,84%, при нормі менше 10%.

У зв'язку із неефективним кредитуванням банки нарощують портфель державних цінних паперів. Сукупна частка вкладень банків у цінні папери, що рефінансуються НБУ (ОВДП та депозитні сертифікати НБУ) на початок 2019 року становила 35,35% (порівняно з 5,24% у 2009 році) чистих активів сектору. Нормативне значення за даним показником у розвинених країнах встановлено на рівні до 30%, але суттєві темпи просту за даним коефіцієнтом не є необхідними для сучасної банківської системи України. Значний обсяг вкладень у державні цінні папери може негативно вплинути на стійкість банківського сектору в умовах подальшої фінансової нестабільності (враховуючи зростання державного боргу).

Коефіцієнт співвідношення власного капіталу та активів показує загальний рівень фінансування активів за рахунок власного капіталу, тобто скільки грошових одиниць капіталу припадає на одну гривню активів. Значення цього коефіцієнта складало близько 2,6-2,8 % у 2009-2016 роках, але за останні три роки коефіцієнт зріс на до 11,4% станом на 01.01.2019.

Відповідно до динаміки наведених показників, сучасна банківська система є ліквідною. Проте процес управління ризиком ліквідності банківських установ України посідає одне з вирішальних місць у забезпеченні її стабільно збалансованого рівня. Для об'єктивної оцінки процес розрахунку динамічного індикатора має включати й інші важливі показники ліквідності (кошти в касі та на коррахунку у НБУ у співвідношенні з коштами "на вимогу" фізичних та юридичних осіб, приріст коштів клієнтів у співвідношенні з зобов'язаннями та ін.) (рис. 2.5).

У структурі зобов'язань банків найбільшою є питома вага коштів клієнтів. Відношення коштів клієнтів до зобов'язань знаходиться у межах норми (за виключенням 2013-2014 років) та в 2019 році становить 75,9%. Крім того, таке співвідношення є показовим при візуалізації довіри до банківської системи.

Відношення строкових депозитів до загальної суми кредитів поступово збільшується з 37,97% у 2009 році до 75,3% у 2019 році.. Така тенденція існує на тлі збільшення строкових депозитів та кредитів, особливо протягом останніх трьох років.

Водночас зменшується частка залишків на кореспондентських рахунках, що свідчить про зростання обов'язкових резервних вимог НБУ. Показник співвідношення каси та коррахунку в НБУ до 20% коштів на вимогу зменшився майже в два рази після виведення з ринку 50% банків. Це означає, що коефіцієнт ліквідного покриття перевищується банками першої та другої груп та не виконується іншими.

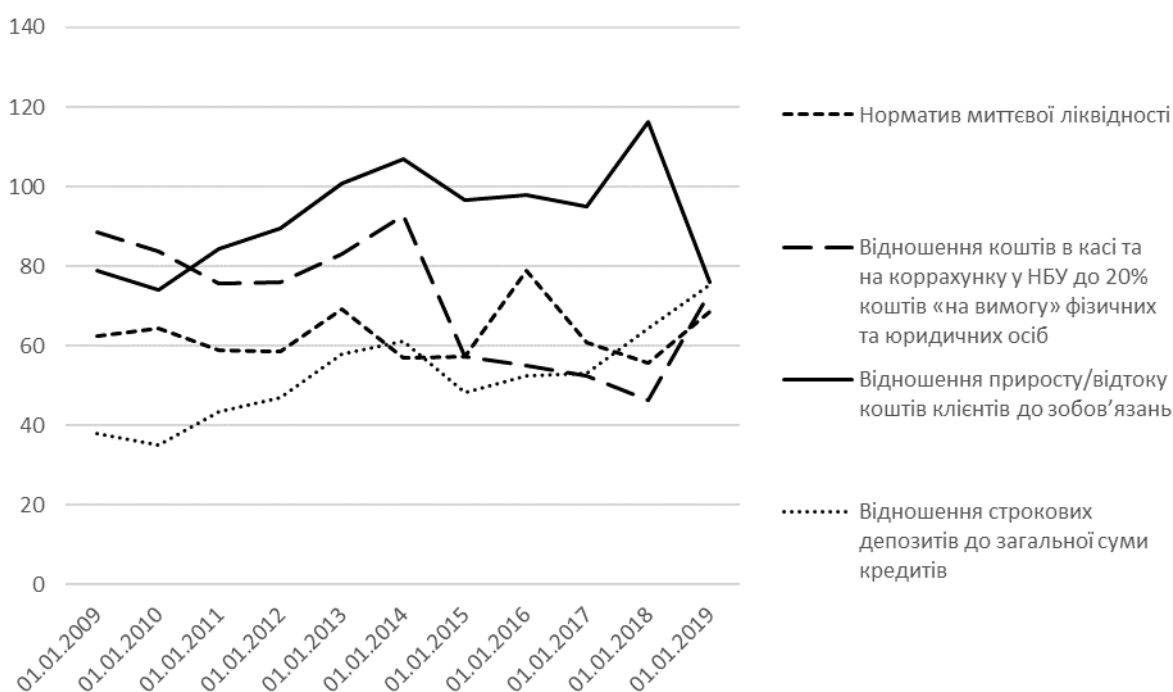

Рисунок 2.5 - Динаміка ліквідності банківської системи України за окремими показниками, %

Примітка. Побудовано за даними Додатку Д.2

Другим важливим етапом процесу розрахунку динамічного індикатора ліквідності є інтерпретація обраних показників за темпами їх зростання та установлення динамічних співвідношень між ними.

За результатами аналізу динамічних співвідношень між показниками отримують матрицю нормативних співвідношень показників. Кожний елемент $m_{ij}^A(t)$ матриці нормативних співвідношень $M^A(t) = \{m_{ij}^A(t)\}$ визначається так (2.1):

$$m_{ij}^A(t) = \begin{cases} 1, \text{ якщо } i - \text{й показник повинен зростати швидше за } j - \text{й показник,} \\ -1, \text{ якщо } j - \text{й показник повинен зростати швидше за } i - \text{й показник,} \\ 0, \text{ якщо нормативне співвідношення між показниками не визначено} \end{cases} \quad (2.1)$$

На основі аналізу наведених показників отримуємо матрицю нормативних співвідношень між показниками для оцінювання ліквідності банківської системи в сучасних умовах (табл. 2.10).

Таблиця 2.10 - Матриця нормативних співвідношень

Показники	А	ГК	Ккр	ЦП	Кр	ПК	НА	К	Кк	З	Ккл	Д	ДВ
Активи (А)	0	-1	-1	-1	0	1	1	-1	0	0	0	0	0
Готівка в касі банків (ГК)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Кошти на коррахунках (Ккр)	1	0	0	-1	0	1	0	0	0	1	0	0	1
Цінні папери (ЦП)	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
Кредити (К)	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	-1	0	-1
Проблемні кредити (ПК)	-1	0	-1	-1	0	0	0	-1	0	-1	-1	-1	-1
Неробочі активи (НА)	-1	0	0	-1	-1	0	0	-1	0	0	-1	-1	0
Капітал (К)	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	1	0
Кошти кредиторів (Кк)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	0	0
Зобов'язання (З)	0	0	-1	0	0	1	0	-1	0	0	0	0	0
Кошти клієнтів (Ккл)	0	0	0	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0
Депозити (Д)	0	0	0	0	0	1	1	-1	0	0	0	0	1
Депозити на вимогу (ДВ)	0	-1	-1	0	1	1	0	0	0	0	0	-1	0

Примітка. Розраховано за даними Додатку Д.1

Наступним етапом процесу розрахунку динамічного індикатора ліквідності є формування для кожного моменту часу t матриці фактичних співвідношень темпів зростання показників (2.2):

$$m_{ij}^F(t) = \begin{cases} 1, \text{ якщо } I_i(t) \geq I_j(t) \text{ та } m_{ij}^A \neq 0; \\ -1, \text{ якщо } I_i(t) < I_j(t) \text{ та } m_{ij}^A \neq 0; \\ 0, \text{ якщо } I_i(t) = I_j(t) \text{ та } m_{ij}^A \neq 0 \end{cases} \quad (2.2)$$

де $I_i(t)$ - темп зростання i -го показника в момент часу t ;

$I_j(t)$ - темп зростання j -го показника в момент часу t

m_{ij}^A - елемент матриці фактичних співвідношень темпів зростання показників, що перебувають на перетині i -го рядка та j -го стовпця.

Темпи зростання кожного з показників протягом 2009 — 2019 років наведено в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11 - Темпи зростання показників, які використовуються для побудови динамічного індикатора ліквідності (t) по банківській системі, %

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Активи (А)	34,50	3,48	11,39	8,22	5,38	5,60	10,35	8,03	5,56	7,37	1,94
Готівка в касі банків (ГК)	6,72	6,20	17,46	9,76	17,01	12,03	-23,48	12,35	8,31	13,03	6,44
Кошти на коррахунках (Ккр)	-1,94	-6,94	-4,11	23,81	11,09	25,27	-21,37	1,71	31,61	-8,04	-9,91
Цінні папери (ЦП)	52,73	-7,96	58,87	7,58	21,9	21,89	11,02	-8,26	50,01	31,08	12,87
Кредити (К)	38,13	-2,10	1,73	8,60	-0,5	9,56	11,93	-3,42	0,78	5,47	7,92
Проблемні кредити (ПК)	-663,36	70,98	16,45	25,39	-10,65	38,69	31,40	10,01	8,78	25,53	20,75
Неробочі активи (НА)	-660,32	71,37	16,40	25,36	-10,70	38,74	30,22	10,37	10,03	24,62	8,85
Капітал (К)	35,13	4,40	12,23	9,08	6,26	6,47	11,17	8,86	-27,10	25,45	-3,82
Кошти кредиторів (Кк)	10,14	-9,36	17,12	7,64	10,71	9,09	5,48	4,59	2,03	7,78	48,78
Зобов'язання (З)	34,41	3,35	11,26	8,09	5,25	5,47	10,22	7,90	9,13	4,85	2,73
Кошти клієнтів (Ккл)	15,71	-2,98	22,07	13,26	15,83	11,05	0,47	9,23	6,48	11,88	-32,86
Депозити (Д)	16,00	-3,31	22,23	13,37	15,79	11,02	1,10	9,14	6,42	11,84	1,59
Депозити на вимогу (ДВ)	9,70	11,36	25,37	9,39	9,39	1,77	23,89	15,60	12,53	13,17	-32,86

Примітка. Розраховано за даними Додатку Д.1

Четвертим етапом процесу розрахунку динамічного індикатора ліквідності є формування матриці збігу фактичних та нормативних співвідношень темпів зростання показників $M^C(t) = \{m_{ij}^C(t)\}$ (2.3):

$$m_{ij}^C(t) = \begin{cases} 1, \text{ якщо } m_{ij}^A(t) = m_{ij}^F(t) \text{ та } m_{ij}^A \neq 0; \\ -1, \text{ якщо } m_{ij}^A(t) \neq m_{ij}^F(t) \text{ та } m_{ij}^A \neq 0; \\ 0, \text{ якщо } m_{ij}^A = 0 \end{cases} \quad (2.3)$$

У процесі розрахунку (табл. 2.12) виявлено досить високу залежність банківської системи від проблемних кредитів та неробочих активів протягом кожного періоду t .

Таблиця 2.12 - Результати збігів фактичних та нормативних співвідношень у 2009—2019 рр.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Активи (А)	-6	0	2	0	0	6	2	-2	-2	0	0
Готівка в касі банків (ГК)	-2	-2	0	0	2	2	2	-2	0	0	0
Кошти на коррахунках (Ккр)	-3	-1	-3	-3	1	5	1	-3	-5	-1	-3
Цінні папери (ЦП)	-2	4	-2	4	-4	4	-2	0	-4	4	4
Кредити (К)	-1	-1	-3	1	1	3	-1	-1	1	1	1
Проблемні кредити (ПК)	-8	8	-6	0	-8	8	-8	-8	-8	-2	-4
Неробочі активи (НА)	-6	6	-4	-4	-6	6	-6	-6	-6	-4	-2
Капітал (К)	-3	3	1	-1	1	3	-1	1	-1	-3	5
Кошти кредиторів (Кк)	1	-1	1	1	1	1	1	-1	1	1	1
Зобов'язання (З)	-1	1	-1	-1	1	3	1	-1	-1	-1	-1
Кошти клієнтів (Ккл)	0	0	-2	2	0	4	0	-4	0	0	0
Депозити (Д)	-2	4	-2	-2	-2	2	-2	-2	-4	-2	-2
Депозити на вимогу (ДВ)	-3	-1	-5	-1	3	5	1	-3	-3	-3	-3
Сума	-36	20	-24	-4	-10	52	-12	-32	-32	-10	-4

На п'ятому, заключному, етапі процесу розрахунку динамічного індикатора ліквідності розраховується динамічний індикатор ліквідності як співвідношення кількості збігів нормативних і фактичних співвідношень до кількості нормативних співвідношень за модулем $U_t^2(t)$ (2.4):

$$U_t^2(t) = \frac{\sum_{ij} m_{ij}^C(t)}{\sum_{ij} m_{ij}^A(t)} \quad (2.4)$$

Динамічний індикатор ліквідності є мірою близькості фактичного і нормативного упорядкування показників ліквідності і платоспроможності банківської системи і кількісно характеризує ризик ліквідності. Динамічний індикатор набуває значення в межах від "-1" до 1. Якщо в певний момент часу динамічний індикатор ліквідності набуває значення 1, то це свідчить про те, що усі нормативно встановлені співвідношення показників фактично виконуються. І, навпаки, якщо дорівнює "-1", то це означає, що фактичний порядок показників повністю протилежний нормативному. Від'ємні значення динамічного індикатора ліквідності в окремі звітні періоди пояснюються обмеженістю фінансових ресурсів для підтримання на необхідному рівні динаміки показників [27].

Найнижче від'ємне значення показника було зафіксовано в 2009 році — -0,643, тобто в момент кризи ризик ліквідності був високий, однак залишався певний запас до критичного значення «-1». Подібна ситуація спостерігається у 2016-2017 роках (+0,571), коли система в черговий раз продемонструвала власну хиткість та зазнала впливу як екзогенних, так і ендегенних чинників (рис. 2.6).

На фоні падіння кредитної активності та погіршення якості кредитних портфелів банки накопичували збитки у зв'язку із скороченням операційних прибутків і вимушеним додатковим формуванням резервів. На тлі низького припливу депозитів і дій регулятора по посиленню політики формування

обов'язкових резервних вимог, багато банків зіткнулися з кризою ліквідності [5].

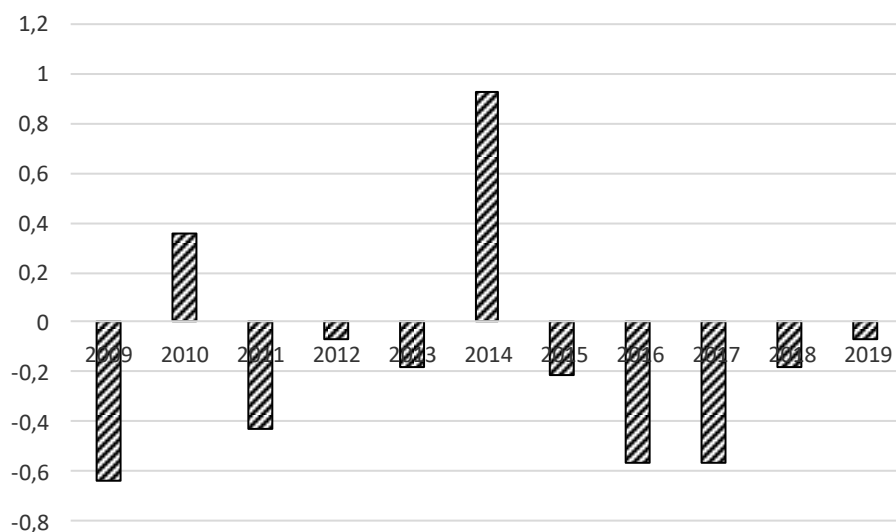

Рисунок 2.6 - Інтегральна оцінка ліквідності банківської системи України
Примітка. Розраховано автором

Спираючись на дані рисунка 2.6, можемо зауважити, що на сучасному етапі циклічного розвитку банківська система знаходиться на стадії піднесення. Більшість взятих до уваги співвідношень нормативних значень по всім показникам у 2019 році (+0,071) виконуються на рівні 2012 року. Тому для зниження ризику ліквідності на стадії спаду на рівні НБУ слід розробляти прогностичні значення ризику ліквідності та проводити відповідні заходи щодо його мінімізації.

Висновки за розділом 2

Загальна характеристика фінансового стану банківської системи та проведена оцінка її ліквідності кількома методами дало змогу зробити наступні висновки:

Виявлено, що банківська система України довгий період часу знаходилася в стані кризи та характеризувалася низьким рівнем капіталізації, низькою ліквідністю, нестабільністю грошово-кредитної політики та була порушена важлива функція банківської системи як основного фінансового посередника вітчизняної економіки. Встановлено, що з 2016 року банківська система України поступово виходить з кризового стану: відбулося її очищення від неплатоспроможних банків, зростає прибутковість, підвищується рівень капіталізації та ліквідності. Зокрема, проаналізована динаміка виданих кредитів та залучених депозитів (в тому числі і в іноземній валюті) разом із нормативними показниками ліквідності, свідчить про те, що за наявності валютних кредитів або депозитів у кредитному чи депозитному портфелі банків, відповідно, поряд з кредитним ризиком позичальники і банки потерпають від ризику ліквідності, який в аналізованому періоді, особливо на початок 2019 року, значно зменшується.

Проаналізовано окремі показники ліквідності банківської системи України, зокрема, показник чистої ліквідної позиції та його складові. Визначено, що насамперед на рівень ліквідності банків впливають збалансованість активів і пасивів та якість активів банків. Інструменти, які використовує НБУ з метою управління ліквідністю, згруповано у три групи: адміністративні, ринкові, комунікаційні.

Досліджено стандартні інструменти регулювання ліквідності банківської системи: операції з рефінансування, операції прямого репо, операції зі власними борговими зобов'язаннями, операції з державними облігаціями України. Таким чином, за досліджуваний період намітилися позитивні тенденції в стані ліквідності банківської системи України. Зокрема визначено, що скорочується розрив між залишками за депозитними сертифікатами та коштами на коррахунках банків завдяки збільшенню залишків на коррахунках та зменшенню залишків за депозитними сертифікатами, що свідчить про поступове «згладжування» монетарних диспропорцій, подолання профіциту

ліквідності та потенційні можливості переведення профіциту ліквідності на кредитування.

Досліджено динаміку розвитку банківської системи України на основі традиційних нормативів та запропоновано додаткові показники ліквідності, які доцільно використовувати для економічно нестабільних умов. Спираючись на визначені в першому розділі роботи чинники впливу на ризик ліквідності, обґрунтовано та поетапно розраховано динамічний індикатор ліквідності. Його динаміка свідчить, що на сучасному етапі циклічного розвитку банківська система знаходиться на стадії піднесення. Більшість взятих до уваги співвідношень нормативних значень по всім показникам у 2019 році виконуються на рівні 2012 року. Перспективи для подальших досліджень мають розрахунки прогнозних значень ризику ліквідності та обґрунтування перспектив впровадження відповідних заходів щодо його мінімізації з огляду на фази банківської кризи. Безпосередньо ліквідність розглянуто у якості важливого індикатору надійності банківського сектору та компоненти повернення довіри до фінансових посередників.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПІДВИЩЕННЯ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1 Оптимізаційне моделювання ліквідності банківської системи на основі кореляційно-регресійного аналізу

Аналіз ліквідності, проведений у попередньому розділі, здійснюється з метою дослідження стану банківської системи та прийняття відповідних заходів при дефіциті або надлишку ліквідних коштів, однак варто виділити і попереджувальні заходи, які дозволять вчасно реагувати на зміну ліквідності банків (рис. 3.1).

Планування представляє собою процес прийняття рішень орієнтований на майбутнє, що є невід'ємною частиною забезпечення оптимального рівня ліквідності [4].

Планування ліквідності банківської системи – багаторівневий ієрархічний процес, кожен рівень якого включає певне коло питань. Стратегічне планування ліквідності банківської системи включає загальну інформацію щодо постановки цілей і визначення основних підходів до їх розв'язання, зокрема визначення політики та стратегії управління ліквідністю. Тактичне планування ліквідності визначає необхідний рівень ліквідності та ті заходи, які реалізують можливість досягнення стратегії. Оперативне планування ліквідності переводить стратегії, завдання і заходи, вироблені в процесі стратегічного і тактичного планування, у вартісні показники цілей.

Для прогнозування рівня ліквідності банківської системи України використаємо фінансові показники, розраховані в попередньому розділі та наведені в звітних статистичних даних НБУ [86]. До множини оціночних показників увійшли такі відносні показники діяльності банків:

$Adekv$ – адекватність капіталу;

Kr/Dep – співвідношення обсягів кредитів до депозитів;

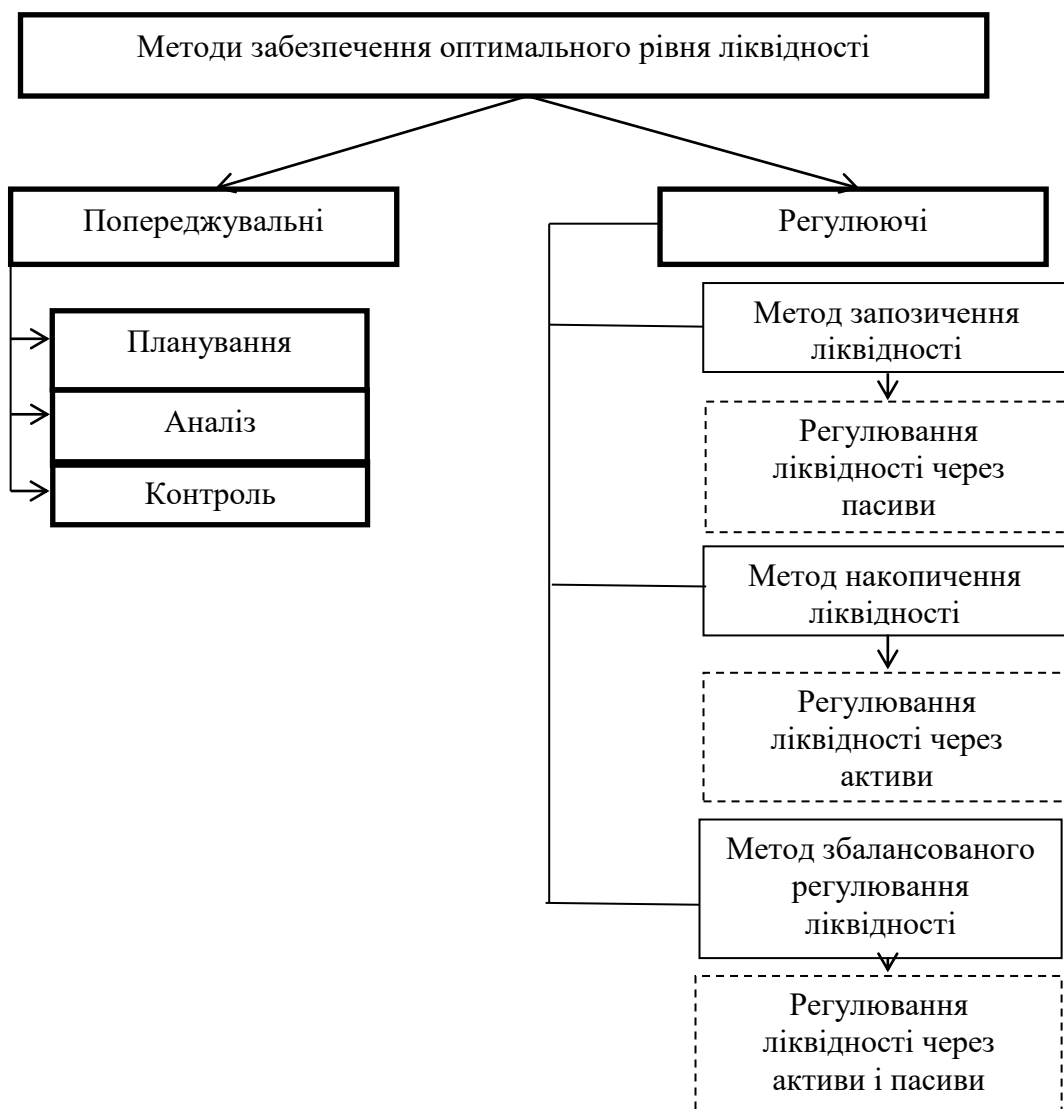

Рисунок 3.1 – Методи забезпечення оптимального рівня ліквідності

Примітка: узагальнено на основі [14, 42]

Likv – миттєва ліквідність;

Proc – процентна маржа;

Reserv – резервування кредитів;

ROA – рентабельність активів;

ROE – рентабельність капіталу

Наступним етапом прогнозування ліквідності є аналіз кореляційних зв'язків між обраними фінансовими показниками діяльності банків. Для аналізу кореляційного зв'язку між рівнем ліквідності та іншими показниками обчислено матрицю парних кореляцій, зображену в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 - Матриця парних кореляцій між фінансовими показниками банківської системи

Variable	ROA	ROE	Likv	Adekv	Kr/Dep	Rez/Dep	Proc
ROA	1,00	0,73	0,07	0,14	0,02	-0,02	0,18
ROE	0,73	1,00	0,06	0,22	0,04	0,01	0,24
Likv	0,07	0,06	1,00	0,68	0,78	-0,02	0,02
Adekv	0,14	0,22	0,48	1,00	0,44	0,03	0,31
Kr/Dep	0,02	0,04	0,78	0,44	1,00	-0,02	0,10
Rez/Dep	-0,02	0,01	-0,02	0,03	-0,02	1,00	-0,44
Proc	0,18	0,24	0,02	0,31	0,10	-0,44	1,00

Джерело: розраховано автором

Як бачимо з табл. 3.1, сильний кореляційний зв'язок існує між показником ліквідності та показниками: адекватність капіталу (Adekv) – коефіцієнт кореляції дорівнює 0,68; відношення кредитів до депозитів (Kr/Dep) – коефіцієнт кореляції дорівнює 0,78.

Наступним етапом є побудова моделі прогнозування рівня ліквідності банківської системи. На даному етапі побудуємо лінійну економетричну модель [24] залежності ліквідності від обраних факторів впливу (Adekv і Kr/Dep):

$$\text{Likv} = a_0 + a_1 \times \text{Adekv} + a_2 \times \frac{\text{Kr}}{\text{Dep}}, \text{ де} \quad (3.1)$$

a_0, a_1, a_2 – невідомі параметри моделі.

Результати розрахунків параметрів моделі, виконані в програмі Statistics, наведені в табл. 3.2. Саму ж модель можна представити в такому вигляді:

$$\text{Likv} = 19,285 + 11,033 \times \text{Adekv} + 0,858 \times \frac{\text{Kr}}{\text{Dep}} \quad (3.2)$$

Таблиця 3.2 - Результати побудови моделі ліквідності банківської системи

	Beta	Std. Err. of Beta	B	Std. Err. of B	t	p-level
Intercept			19,28546	1,0502032	-2,07955	0,039892
Adekv	0,16632	0,064099	11,033331	4,375527	2,52160	0,013115
Kr/Dep	0,713084	0,064099	0,85846	0,077167	11,12469	0,00

Характеристики моделі (табл. 3.3) свідчать про її якість та адекватність: рівень довіри параметрів p менший за 0,05; критерій Ст'юдента t перевищує критичне значення, що свідчить про статистичну значущість параметрів моделі; коефіцієнт детермінації $d = 0,79 \geq 0,75$ підтверджує відповідність побудованої моделі існуючим залежностям; коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,64$ свідчить про тісний зв'язок між залежною та незалежними змінними; критерій Фішера $F = 96,39 \geq F_p = 4,13$, що вказує на статистичну значущість моделі в цілому. Таким чином, можна зробити висновок, що побудована модель адекватна, статистично значуща та відображає лінійний зв'язок між досліджуваними показниками.

Таблиця 3.3 – Кількісні характеристики моделі

Statistic	Value
Multiple R	0,79795
Multiple R ²	0,63672
Adjusted R ²	0,63012
F (2, 110)	96,39890
p	0,000
Std. Err. of Estimate	9,99032

Виходячи з попередніх етапів проведеного дослідження визначено, що на рівень ліквідності банківської системи України здійснюють найбільший вплив показники адекватності капіталу та відношення кредитів до депозитів. Адекватність капіталу банків залежить від зміни рівня активів, які, своєю чергою, залежать від обсягів кредитування.

Оскільки основним завданням планування ліквідності банківської системи є визначення потреб у певному обсязі ліквідності банків, доцільно розглянути методи оцінки потреб у ліквідних коштах, до яких відносимо: метод джерел та використання коштів (метод фондового пулу), що передбачає оцінку джерел попиту та пропозиції ліквідності банку та визначення дисбалансу між ними; метод структури коштів (структурування фондів), що полягає у встановленні відповідності між конкретними видами джерел та напрямками використання ресурсного потенціалу; метод показників ліквідності, що передбачає використання різноманітних співвідношень активних і пасивних позицій банку, які характеризують рівень забезпеченості банків ліквідними коштами [42].

У ході формування ефективної системи управління ліквідністю банківської системи важливого значення набувають методики її аналізу. Аналіз ліквідності банківської системи являє собою процес виявлення закономірностей і тенденцій розвитку зміни рівня ліквідності банків, встановлення та оцінки основних факторів, що позитивно чи негативно впливають на її рівень. Стратегічний аналіз ліквідності банківської системи передбачає аналітичне забезпечення обґрунтування цілей та формування політики та стратегії управління ліквідністю банків. Тактичний аналіз ліквідності банківської системи визначає поточний рівень ліквідності, фактори, що його обумовили, і необхідні заходи, які реалізують можливість досягнення стратегії. Оперативний аналіз ліквідності банківської системи передбачає визначення ліквідності у короткостроковій перспективі, відхилення від рекомендованого рівня та обґрунтування заходів щодо нормалізації ліквідного стану, у разі такої потреби [25].

Функцією управління ліквідністю банківської системи є контроль, під яким пропонується розуміти координацію управлінських рішень, спостереження за процесом реалізації поставлених завдань, діагностування наслідків прийняття управлінських рішень, коригування поставлених завдань у разі виникнення потреби тощо. Контроль ліквідності банківської системи

представляє собою складний процес, в кожен рівень якого (стратегічний, тактичний та оперативний) входить визначене коло питань, пов'язаних, насамперед, з контролем за реалізацією планів відповідного ієрархічного рівня. Реалізація контрольної функції в управлінні ліквідністю банківської системи передбачає: спостереження за ходом реалізації фінансових завдань, встановлених системою планових фінансових показників і нормативів ліквідності, що сприяє оперативному і якісному прийнятті управлінських рішень щодо регулювання ліквідності; визначення ступеня відхилення фактичного рівня ліквідності від запланованого чи нормативного; діагностування за розмірами відхилень серйозних погіршень у ліквідному стані банківської системи; розробку управлінських рішень щодо нормалізації ліквідного стану банківської системи відповідно до передбачених цілей і показників ліквідності; коригування, в разі необхідності, окремих цілей, і показників ліквідності банківської системи у зв'язку зі зміною зовнішнього фінансового середовища, кон'юнктури фінансового ринку і внутрішніх умов роботи банків. Таким чином, контроль ліквідності банківської системи є необхідною умовою ефективного функціонування системи управління нею [34].

Найбільш поширеним методом підвищення ліквідності банківської системи виступає управління її активами. Банки у процесі своєї діяльності накопичують ліквідні кошти у вигляді ліквідних активів (грошових коштів, ліквідних цінних паперів). Коли у банків виникає дефіцит ліквідності, то він продає вибірково накопичені активи, доки не задовольнить попит на готівкові кошти. Подібний спосіб підвищення ліквідності визначають як трансформація активів [47]. Проте, значне накопичення коштів у вигляді високоліквідних активах зменшує дохідність банківської системи.

Підвищення ліквідності банківської системи за допомогою накопичення високоліквідних активів можливо лише в тому випадку, якщо ціни на них досить довгий період залишаються стабільними, а також такі активи мають швидко обертатися на ринку для швидкого перетворення на готівку [41].

Підвищення ліквідності шляхом накопичення активів являється найбільш

надійним методом. Фалюта А. пропонує застосовувати його малим банкам, що не мають можливості для запозичення коштів та широкого доступу на ринки грошей [91].

Цей спосіб підвищення ліквідності є найменш ризиковим, проте, в той же час, він являється дорожчим. Продаж активів супроводжується комісійними та іншими витратами. Також накопичення активів призводить до втрати майбутніх доходів, що могли б бути отримані неробочими активами.

Наступним шляхом підвищення ліквідності є запозичення ліквідних коштів. Банки можуть залучати додаткові кошти для поповнення ліквідності:

1. Шляхом залучення додаткових грошових засобів, купуючи їх на ринку капіталу;
2. Шляхом запозичення коштів в Національному банку України або у банків – кореспондентів [13].

Важливим джерелом підтримки ліквідності банків, як раніше зазначалося, виступають операції рефінансування Національним банком України. Для банків такі кредити – це джерело тимчасових ліквідних коштів. Доступ до цих коштів залежить від фінансового стану банків. Такі кредити надаються банківській установі лише під відповідне забезпечення. Інструментами політики рефінансування виступають: кредити овернайт, операції репо, стабілізаційні кредити, операції з депозитними сертифікатами та ін.

Для підвищення ліквідності банки, окрім коштів НБУ, використовують міжбанківські кредити та міжнародні позички. Також одним із джерел поповнення ліквідних коштів являється випуск боргових зобов'язань. Проте, із недостатнім розвитком ринку цінних паперів, даний спосіб підвищення ліквідності не є досить розповсюдженим серед банків.

У банків існує можливість збільшення обсягу ліквідних коштів за рахунок іноземного капіталу. Проте, даний метод займає досить багато часу та вимагає додаткових витрат. Важливим моментом є те, що іноземні банки та міжнародні фінансово-кредитні організації висувають досить жорсткі умови щодо платоспроможності вітчизняних банків [4].

Поповнюючи кошти за рахунок депозитів та міжбанківських кредитів, банки потрапляють у залежність від низько дохідних резервних коштів. Вважається, що кредити, які банк залучає для підвищення ліквідності, доцільно використовувати лише у виключному випадку, коли існує реальна потреба у ліквідних коштах. Це дасть змогу уникнути достатньо високого обсягу неробочих активів. За таким способом ліквідні активи не накопичуються. Отримавши додаткові кошти, банки мають спрямовувати їх на забезпечення прибутку. У даному випадку доцільно характеризувати ліквідність як потік, а не запас [42].

Даний спосіб підвищення ліквідності розцінюється як найбільш ризиковий. При залученні кредитних коштів, у банків виникає ризик зміни процентних ставок. Перевагою такого методу являється високий рівень прибутку.

Для підтримки ліквідності спрямоване резервування залучених коштів. Це дозволяє створювати мінімальний запас ліквідності. Проте, такі кошти можуть бути використані лише на повернення депозитів клієнтам, а не на кредитування [80].

Важливим чинником при підвищенні ліквідності виступає управління активами та пасивами з метою їх збалансування та скорочення розриву ліквідності.

Згідно з даним підходом банки накопичують ліквідні активи в розмірі очікуваного попиту на них. У випадку якщо виникає негайна потреба попит на ліквідні засоби задовольняється шляхом купівлі активів на ринку. Для підтримання ліквідності на визначеному рівні банки постійно управляють активами та пасивами. При цьому враховуються строки, обсяги та валюти, в розрізі яких були залучені кошти.

Важливим моментом при даному підході є те, що банки одночасно управляє як активами, так і пасивами у їх взаємозв'язку. Це сприяє максимізації доходності банківської системи при необхідному рівні ліквідності [46].

Даний метод підвищення ліквідності є більш зваженим та водночас менш ризиковим. Він являється достатньо гнучким, що дозволяє поєднувати альтернативні джерела поповнення ліквідних коштів. Передбачає можливість більш зваженого підходу до підвищення ліквідності завдяки поєднання накопичення ліквідних коштів та їх зовнішнього залучення. При управлінні активами та пасивами необхідно планувати надходження, ретельно розробляти графіки платежів для ефективного управління готівковими коштами.

Незважаючи на наведені методи забезпечення оптимального рівня ліквідності банківської системи на сьогодні Й. Ф. Маршал та В. К. Банза виділяють два напрямки в управлінні ліквідністю банків: бухгалтерський і економічний та відповідні їм дві моделі банківської фірми: бухгалтерську та економічну [81]. Бухгалтерський підхід використовується в короткостроковій перспективі. Критерієм цінності банків при бухгалтерському підході є оголошений дохід на акцію. Цільовою функцією тут виступає чистий процентний дохід, або його відносна величина – чиста процентна маржа, рівна відношенню чистого процентного доходу до середньої величини дохідних активів (прибуток на активи). Метою управління ліквідністю є максимізація чистого процентного доходу при заданому рівні ризику або, навпаки, мінімізація ризику при заданому рівні чистого процентного доходу. Бухгалтерська модель орієнтована на забезпечення максимального прибутку на акцію в умовах можливих несподіваних змін процентної ставки, що призводять до змін чистого процентного доходу.

Економічний підхід використовується в більш довгостроковій перспективі. Критерієм ефективності банківських установ при економічному підході виступає ринкова вартість власного капіталу, яка обчислюється як різниця між ринковою вартістю активів і пасивів. Тут метою управління ліквідністю є максимізація власного капіталу при заданому процентному ризику або збереження ринкової вартості власного капіталу на певному рівні при мінімальному процентному ризику. У другому випадку економічна модель орієнтована на зниження чутливості вартості капіталу до зміни процентних

ставок. Незважаючи на те, що критерії оптимальності при бухгалтерському та економічному підході до управління відрізняються, ці критерії можна вважати узгодженими, а підходи розглядати як доповнюючі. Дж. Ф. Сінкі вважає, що у економічній моделі горизонт прогнозування ширший, ніж у бухгалтерській моделі [83]. Крім того, економічна модель більш повно враховує процентний ризик, тому що враховує позабалансову діяльність. У банківській практиці економічний підхід використовується рідше, оскільки його використання потребує значних зусиль.

На думку Т. У. Коха всебічне управління ліквідністю повинно включати обидва підходи та полягати у наступному [94]:

- стабілізація або збільшення чистого процентного доходу;
- стабілізація або збільшення ринкової вартості банківських установ;
- отримання доходів, не пов'язаних з відсотками;
- контроль над витратами, не пов'язаними з виплатою відсотків;
- зниження податків;
- підтримання якості банківських позичок;
- забезпечення вимог по ліквідності;
- накопичення достатнього капіталу.

Будь-яка з перерахованих стратегій, використовувана в рамках бухгалтерського або економічного підходів, вимагає застосування певних методів, складність яких у банківській практиці варіюється в широкому діапазоні, починаючи від використання простих арифметичних операцій (розрахунків вартості активів і пасивів) та закінчуючи використанням складних методів прогнозування й оптимізації (формування портфеля цінних паперів). У результаті виробляються пропозиції для управлінців банківською сферою щодо зміни структури активів і пасивів.

3.2 Вдосконалення управління банківською ліквідністю за європейськими стандартами

Підтримка достатнього рівня ліквідності є одним із ключових імперативів банківського регулювання та нагляду. Гармонізація вітчизняного та європейського законодавства передбачає впровадження нових європейських директив, які стали реакцією на кризові події 2007–2008 рр., зокрема шоки ліквідності, яких зазнали банки навіть із високим рівнем капіталізації та стабільним фінансовим станом. Вітчизняна банківська система мала серйозні труднощі з підтримкою ліквідності низки банків. Це підтвердило необхідність реформування системи банківського нагляду та запровадження нових пруденційних вимог до рівня ліквідності.

Тож відповідно до рекомендацій Базельського комітету та норм законодавства Європейського Союзу в Україні триває запровадження нового етапу управління ризиком банківської ліквідності. Цей етап передбачає підвищення стійкості вітчизняних банків до короткострокових і довгострокових шоків ліквідності, відповідно до нього Національний Банк України запроваджує два нових нормативи ліквідності – норматив LCR та норматив NSFR.

Норматив LCR (Liquidity coverage ratio), або коефіцієнт покриття ліквідністю, вже запроваджений у 45 країнах світу. Він є частиною угоди Базель III [99]. Норматив LCR встановлює мінімально необхідний рівень ліквідності для покриття очікуваного відтоку коштів з банку протягом 30 днів з урахуванням стрес-сценарію. Значний відтік трапляється у банківській системі у кризових умовах. Згідно з нормами ЄС значення коефіцієнта LCR для банків встановлено на рівні 100%. Це означає, що банк повинен мати досить коштів для покриття чистого відтоку впродовж 30 днів.

У банках Європи норматив LCR був упроваджений починаючи з 2015 року та з рівня 60%, передбачалося його зростання до цільового 100% значення

за таким графіком:

- 60% – починаючи з 1 січня 2015 року;
- 70% – починаючи з 1 січня 2016 року;
- 80% – починаючи з 1 січня 2017 року;
- 90% – починаючи з 1 січня 2018 року;
- 100% – починаючи з 1 січня 2019 року [69].

Проте вже з середини 2017 року європейські банки достроково досягли значення нормативу LCR до 100%. За даними Європейського центрального банку, за два квартали 2017 року та три квартали 2018 року значення нормативу перевищувало 140%, зокрема мінімальне значення становило 140,34% (3 квартал 2017 року), максимальне – 143,53%, а середнє – 141,53% [85].

В Україні запровадження нормативу LCR відбувалося в тестовому режимі з 1 червня 2018 року. Ключовими причинами цього заходу Національний банк України визнав необхідність удосконалення системи управління ризиками ліквідності в банках та підвищення ефективності регуляторних вимог, запровадження загальноприйнятих у світі підходів оцінки ліквідності, зрозумілих міжнародним інвесторам, а також виконання зобов'язання впровадити європейське законодавство.

Коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) розраховується за формулою (3.3):

$$LCR = \frac{ВЛА}{ЧВ} \geq 100\% , \quad (3.3)$$

де: *ВЛА* - високоякісні ліквідні активи;

ЧВ – чистий відтік грошових коштів протягом 30 днів.

При цьому Національним банком було визначено категорії активів у національній та іноземній валюті, які можна включити до складу високоякісних ліквідних активів [69].

Чистий відтік грошових коштів протягом 30 днів розраховується таким

чином (3.4):

$$ЧВ = COB - COH, \quad (3.4)$$

де: COB – сукупні очікувані відтоки грошових коштів;

COH – сукупні очікувані надходження грошових коштів.

Очікувані надходження мають бути менші або дорівнювати 75% очікуваних відтоків.

Розрахунок очікуваних відтоків грошових коштів здійснюється за формулою (3.5):

$$B = K_B(B_3) \times K, \quad (3.5)$$

де: B – відтоки;

K_B – контрактні (передбачені умовами договорів) відтоки вкладками фізичних осіб, за якими отримано повідомлення про їх повернення, строковими балансовими зобов'язаннями, операціями, пов'язаними з торговим фінансуванням, операціями, пов'язаними з торговим фінансуванням та деривативами, кредиторською заборгованістю й операціями забезпеченого фондування;

B_3 – балансові/позабалансові залишки за строковими коштами фізичних осіб, коштами на вимогу, безвідкличними зобов'язаннями з кредитування, нарахованими витратами, простроченою заборгованістю та іншими операціями;

K – коефіцієнт відтоків.

Коефіцієнти очікуваних відтоків грошових коштів визначають прогнозовану частку зменшення обсягу зобов'язань банку протягом 30 днів з урахуванням стрес-сценарію. Закладений стрес-сценарій базується на даних 2014 року та передбачає відтік 20% коштів з поточних рахунків фізичних осіб, 10% – з їх депозитів, 40% – з рахунків юридичних осіб та 100% – з рахунків банків-кореспондентів. Цей стрес-сценарій співпадає з рекомендованим

Базелем III за вкладками юридичних осіб, а от щодо інших відтоків НБУ застосував більш консервативний підхід, обґрунтований дослідженнями поведінки вкладників українських банків у 2014–2015 рр.

Розрахунок очікуваних надходжень грошових коштів є здійснюється за формулою (3.6):

$$H = K_H(B_3) \times K, \quad (3.6)$$

де: H – надходження;

K_H – контрактні (передбачені умовами договорів) надходження за наданими кредитами та розміщеними депозитами, борговими цінними паперами, дебіторською заборгованістю, операціями зворотного РЕПО та деривативами, нарахованими доходами, невикористаними частинами безвідкличних кредитних ліній, відкритих материнським банком;

B_3 – балансові залишки за коштами на кореспондентських рахунках, транзитними та кліринговими рахунками;

K – коефіцієнт надходження.

До розрахунку включаються надходження, які очікуються протягом 30 днів лише за повністю працюючими активами, за якими: немає жодного дня прострочення боргу/відсотків, не було реструктуризації протягом останніх 180 днів з ознаками дефолту, відсутні підстави очікувати протягом 30 днів подію дефолту боржника.

Коефіцієнти очікуваних надходжень визначають прогнозовану частку надходжень грошових коштів за активними операціями, яка не спрямовуватиметься на здійснення активних операцій протягом 30 днів, з урахуванням стрес-сценарію. Складники очікуваних надходжень грошових коштів та коефіцієнти, за якими банк приймає їх до розрахунку, визначаються Методикою розрахунку коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR) [69].

З 1 грудня 2018 року Національний банк затвердив розрахунок нормативу LCR як обов'язковий і зобов'язав банки розраховувати його щоденно як 30-

денну середньоарифметичну ковзну величину [69]. Згідно з рішенням Правління НБУ, що врахувало підсумки проведення тестових розрахунків LCR, на початку мінімальне значення нормативу LCR в іноземній валюті було встановлено на рівні 80% з поетапним його доведенням до рівня 100%. Проте уточнені розрахунки LCR в іноземній валюті, які банки здійснювали у грудні 2018 р., засвідчили необхідність пом'якшення вимог терміном на півроку. Протягом цього періоду банки зможуть збільшити обсяг високоякісних ліквідних активів (ВЛА) в іноземній валюті, необхідних для виконання нормативу, адже в цей час будуть погашені окремі випуски облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) в іноземній валюті, які є у власності банків.

Треба відмітити, що методика розрахунку нормативу LCR передбачає, що власне ОВДП в іноземній валюті із залишковим терміном погашення понад 30 днів враховуються лише до ВЛА для розрахунку нормативу LCR за всіма валютами і не враховуються як ВЛА для LCR в іноземній валюті.

Таким чином, згідно з рішенням НБУ мінімальне обов'язкове значення LCR в іноземній валюті з кінця грудня 2018 року знижено з 80% до 50%. Мінімальне значення нормативу LCR в іноземній валюті буде доведено до рівня 100% поетапно за таким графіком:

- 50% – починаючи з 31 грудня 2018 року;
- 90% – починаючи з 1 червня 2019 року;
- 100% – починаючи з 1 грудня 2019 року [24].

Розроблений Національним банком графік дасть змогу банкам у комфортному режимі завершити підготовку до роботи в умовах нових вимог до ліквідності.

Очікується, що в результаті пом'якшення умов розрахунку LCR протягом першого півріччя банки матимуть змогу покращити політику управління ліквідністю в іноземній валюті, збільшивши обсяг інших складників високоякісних ліквідних активів в іноземній валюті.

Норматив LCR встановлено за всіма валютами, а також окремо за групою

іноземних валют. Банки також будуть розраховувати коефіцієнт LCR у гривні, проте Національний банк не визначає його обов'язкове мінімальне значення.

У листопаді 2018 року за ініціативи Незалежної асоціації банків України Національний банк України дозволив банкам для розрахунку коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR) враховувати у складі високоліквідних активів залишки на НОСТРО рахунках в іноземній валюті, відкритих у банках України. Таке пом'якшення діятиме до 01.01.2021 року, за умови, що банк, у якому відкрито коррахунок, виконує норматив ліквідності [24].

Це означає, що інформація про виконання нормативу LCR іншими банками повинна бути доступною та, відповідно, наведеною у відкритому доступі.

Передбачалося, що з січня 2019 року Національний банк України публікуватиме інформацію про дотримання LCR у розрізі банків. Проте єдина інформація щодо виконання нормативу, яка була оголошена першим заступником глави НБУ К. Рожковою 5 грудня 2018 року, стосувалася порушення нормативу десятьма банками, які належать до категорії невеликих [9].

Другий норматив, який передбачається впровадити в межах імплементації рекомендацій Базельського комітету, – це коефіцієнт чистого стабільного фінансування (Net Stable Funding Ratio, NSFR), що відображатиме достатність довгострокової ліквідності у банку.

Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR) розраховується як співвідношення між обсягом наявного стабільного фондування, який розраховується на основі структури ресурсної бази банку залежно від її виду та терміновості із застосуванням так званих коефіцієнтів наявного стабільного фондування, та обсягом необхідного стабільного фондування, що визначається залежно від структури активів і позабалансових зобов'язань банку із застосуванням коефіцієнтів необхідного стабільного фондування (3.7):

$$NSFR = \frac{\text{Обсяг наявного стабільного фондування}}{\text{Обсяг необхідного стабільного фондування}} \geq 100\% , \quad (3.7)$$

Для розрахунку NSFR різним категоріям активів банків присвоюються різні питомі ваги, які дозволяють визначити потреби в забезпеченні за рахунок стабільних джерел фондування. Якщо у банку всі кредити є довгостроковими, то застосовується підвищений коефіцієнт, який трансформується в підвищену потребу в стабільному фондуванні. Зокрема, для готівки і державних облігацій застосовуються коригуючі коефіцієнти від 0% до 5%, для корпоративних боргових цінних паперів – 15%, для депозитів, що знаходяться в інших фінансових установах для оперативних цілей, та кредитів банкам-кореспондентам – 50%, для іпотечних кредитів – 65%, для роздрібних кредитів та необоротних цінних паперів – 85%, для інших активів – 100%.

Відповідно, до пасивів також застосовуються коефіцієнти залежно від виду і терміновості, а саме фінансування від Європейського центрального банку та деривативи, що підлягають сплаті, зважується під 0%, повне незабезпечене фінансування – 50%, роздрібні депозити з залишковим терміном погашення менше одного року – 90–95%, капітал 1 рівня – 100% [103]. Коригуючі коефіцієнти відображають стабільність доступного фондування і дюрацію активу. Таким чином, на основі NSFR можна порівняти середньозважені показники терміновості активів та пасивів банків.

Норматив NSFR орієнтований на горизонт одного року. Дотримання нормативу створює стимули для банків до збільшення строковості пасивів, підвищення стабільності фондування та зменшення схильності до короткострокового фондування, тобто довгострокові кредити не мають фінансуватися за рахунок короткострокових депозитів. Це зумовлюється необхідністю запобігання надмірній залежності від короткострокових та волатильних джерел запозичень для фондування неліквідних активів.

Датою введення коефіцієнта чистого стабільного фінансування NSFR в європейських банках визначено 1 січня 2018 року. В Україні підготовка до його

впровадження триває починаючи з 2018 року, і планується, що банки розпочнуть використовувати його у своїй діяльності з 2020 року.

У таблиці 3.4 наведена порівняльна характеристика нормативів ліквідності банків в Україні з показниками ліквідності, визначеними стандартами «Базель III».

Таблиця 3.4 - Порівняльна характеристика нормативів ліквідності НБУ та стандартів «Базель III»

Критерій	Нормативи НБУ	Стандарти «Базель III»
1. Кількість нормативів	Н4 – норматив миттєвої ліквідності; Н5 – норматив поточної ліквідності; Н6 – норматив короткострокової ліквідності.	Показник покриття ліквідності (LCR); Показник чистого стабільного фінансування (NSFR)
2. Часові обмеження	Н4 – 1 операційний день; Н5 – 1 місяць; Н6 – 1 рік	LCR – 1 місяць; NSFR – 1 рік
3. Нормативне значення	Н4 – 20%; Н5 – 40%; Н6 – 60%	LCR – 100%; NSFR – >100%
4. Використання сценаріїв при розрахунку ліквідності	Система економічних нормативів не враховує можливі сценарії розвитку подій та встановлює граничні мінімальні рівні ліквідності балансу банку для окремих часових обмежень	Активно представлена позиція щодо необхідності врахування можливих сценаріїв розвитку подій
5. Врахування валютного ризику	Розрахунок нормативів ліквідності НБУ в гривні	Розрахунок нормативів за кожною основною валютою (залежно від її питомої ваги у балансі банку)
6. Оперативне регулювання стану ліквідності	Забезпечується завдяки контролю стану ліквідності за результатами дотримання банком нормативу миттєвої ліквідності	Не забезпечується на макrorівні оперативний контроль за станом ліквідності банків
7. Врахування рівня ризику складових зобов'язань і активів банку	Не передбачено	Передбачено

Примітка. Доопрацьовано на основі [3, 77, 99]

Аналіз інформації, що міститься у табл. 3.4 та складових, які входять до розрахунку показників LCR і NSFR, свідчать про те, що передбачені Базелем III стандарти ліквідності банків в більшій мірі, ніж в Україні, спрямовані на забезпечення фінансової сталості як кожного окремого банку, так і банківської

системи країни в цілому.

Це обумовлено тим, що:

- по-перше, ліквідність банків оцінюється не «як запас», а «як потік», що дає можливість передбачати і прогнозувати ризики ліквідності з урахуванням майбутніх надходжень і потреб в ліквідних коштах і тим самим забезпечити фінансову стабільність банків за рахунок попередження і зниження ризику ліквідності;

- по-друге, згідно з показником покриття ліквідності банки повинні будуть володіти ліквідними активами, які б на 100% покривали короткострокові зобов'язання терміном менше одного місяця;

- по-третє, показник стабільного фінансування передбачає зміну виду фінансування банку. Це означає, що в банківських установах збільшиться попит на довгострокове фінансування, що позитивно вплине на стан ліквідності;

- по-четверте, стандарти Базеля III в більшій мірі, ніж нормативи ліквідності банків в Україні, передбачають можливість забезпечити фінансову стабільність банків за рахунок попередження і зниження ризику їх ліквідності;

Отже, стандарти Базеля III в більшій мірі, ніж нормативи ліквідності банків в Україні, передбачають можливість забезпечити фінансову стабільність банків за рахунок попередження і зниження ризику ліквідності.

Проте варто відзначити, що процес упровадження нових нормативів ліквідності супроводжується низкою труднощів, серед яких варто звернути увагу на такі:

- графік упровадження нових нормативів в Україні є більш інтенсивним, ніж у Європі та північноамериканських країнах, при цьому відсутній міжнародний досвід щодо перешкод та ефекту від їх впровадження, який могли б використати вітчизняні банки;

- вимога щодо розрахунку нових нормативів впроваджується паралельно з Міжнародним стандартом фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти», що потребує сутнісного переосмислення окремих категорій активів та пасивів для їх врахування у розрахунках нових нормативів, а також створює додаткові

технічні труднощі, пов'язані з переналаштуванням ІТ-систем;

- нерівномірний розподіл високоліквідних активів, який характеризується 40% таких активів завдяки ОВДП у структурі балансів державних банків та менш ніж 10% – окремих приватних банків, може привести до прецеденту регуляторного арбітражу;

- невеликі банки, які мають дефіцит високоліквідних активів, потребуватимуть додаткових ресурсів для придбання ОВДП та депозитних сертифікатів, також складнощі можуть виникнути у банків з іноземним капіталом, які не мають відкритих лімітів на операції з ОВДП, та банків, які не мають можливості відкрити кореспондентські рахунки в банках з інвестиційним рейтингом;

- розрахунок та дотримання нормативу NSFR потребує значної зміни структури пасивів банків, в яких переважає короткострокове фіндування. Успішність виконання цієї вимоги залежить від доступності для банків довгострокових джерел та інструментів формування пасивів, це вимагає динамічного розвитку ринків капіталу, а за його відсутності може привести до загострення конкурентної боротьби за депозити. До того ж, банки з високим коефіцієнтом NSFR матимуть можливість впливати на ринкове ціноутворення на активи, що негативно впливатиме на конкурентоспроможність інших банків та рівень конкуренції загалом;

- необхідність компенсації збільшених витрат на фінансування створює передумови для зростання відсотків за кредитами та обмеження ризиків шляхом упровадження жорстких вимог до потенційних позичальників, що може привести до уповільнення динаміки кредитування;

- забезпечення достатньої питомої ваги високоліквідних активів, які є малоприбутковими, та залучення термінових депозитів, які коштують дорожче, ніж вклади до запитання, може негативно позначитися на маржинальності вітчизняних банків.

Незважаючи на визначені труднощі, використання нових нормативів ліквідності дасть змогу досягти позитивних ефектів для окремих банків та

банківської системи загалом, зокрема:

- формування достатнього запасу ліквідності для протидії негативному впливу кризових явищ на національному та міжнародному рівнях незалежно від стратегічних макроекономічних прогнозів;

- підтримка здатності банківської системи протистояти фінансовим та економічним шокам незалежно джерел їх походження та зниження ризику поширення шоків у реальний сектор економіки;

- скасування в короткій перспективі чинних нормативів Н4 і Н5, а після впровадження NSFR – і нормативу Н6, які продемонстрували свою неспроможність своєчасно виявити проблеми з ліквідністю банків, що привело до серйозних фінансових труднощів та ліквідації окремих банків;

- дотримання загальноприйнятих у світовому фінансовому просторі нормативів ліквідності сприятиме підвищенню конкурентоздатності та привабливості вітчизняних банків для іноземних інвесторів;

- зростання можливостей банків протистояти ризикам різкого відтоку коштів клієнтів та створення передумов для безперебійної діяльності банків, зокрема кредитування, навіть у кризовий період, оскільки під час розрахунку LCR передбачається забезпечення банків необтяженими високоякісними активами в еквіваленті 25% очікуваних відтоків та допускається спрямування 50% надходжень від діючих кредитів на покриття можливих відтоків, а інших 50% – на нове кредитування;

- вдосконалення депозитної політики банку в контексті стимулювання довгострокових вкладів, диференціація ставок за депозитами різної терміновості, зміна бізнес-моделей банків та надання переваги депозитам фізичних осіб, які характеризується більшою стійкістю та диверсифікованістю порівняно зі вкладами корпоративних клієнтів;

- стимулювання випуску облігацій та ділової активності банків на фондовому ринку, зокрема вторинному ринку державних цінних паперів, внаслідок збільшення обсягів торговельних операцій між банками.

Запровадження в Україні нормативів ліквідності LCR та NSFR значним

чином сприятиме наближенню вітчизняного банківського регулювання та нагляду до європейських стандартів, а також посилить ефективність функціонування банківської системи України загалом.

Проте досягнення позитивних ефектів від застосування нових нормативів ліквідності потребує реалізації комплексу заходів з боку як регулятора, так і самих банків. Зокрема, Національному банку України доречно було б дослідити вплив нових правил ліквідності на прибутковість та передбачити диверсифікацію цільових значень нормативів і застосування нижчих значень у періоди стабільного зростання з метою зменшення обсягу активів із низькою прибутковістю й стимулювання ділової активності банків.

Банки ж повинні переглянути моделі корпоративного управління, стратегії ліквідності, управлінську звітність та програмно-технічні модулі, інструментарій виміру ризику ліквідності, зокрема внутрішнє стрес-тестування, і прогнозування грошових потоків, норми резервування та правила трансфертного ціноутворення, системи лімітів й індикаторів моніторингу рівня ліквідності в контексті їх відповідності новим вимогам.

3.3 Стратегічні сценарії забезпечення ліквідності банківської системи України

Сучасна банківська система характеризується наявністю значного структурного профіциту ліквідності. Це свідчить про незбалансоване управління грошовою емісією та ліквідністю банківської системи із боку НБУ. На тлі грошового голоду у реальному секторі збільшується розміщення ресурсів банками на депозитних сертифікатах Національного банку. Надвисокі ставки по депозитним сертифікатам (18-22%) чинять руйнівні зміни в економіці – блокують процеси кредитування і сприяють створенню фінансової бульбашки шляхом додаткової непродуктивної емісії гривні для виплати процентів. В

основі даних наслідків – відсутність положень щодо протидії банківським ризикам.

Ризик-фактором, який став основною причиною розвитку банківської кризи, в багатьох історичних випадках є ризик ліквідності. Для побудови стратегічних сценаріїв забезпечення ліквідності банківської системи та вибору напрямів її ефективного функціонування, розглянемо три фази ліквідності, які можуть бути обумовлені обсягами її показників: загроза, ризик та криза ліквідності (табл. 3.5)

Таблиця 3.5 – Забезпечення ліквідності банківської системи на основі діагностики економічних явищ та процесів

Зовнішні показники	Діагностика	Заходи забезпечення
<ul style="list-style-type: none"> - відкритість і доступність міжбанківського ринку; - різниця між обсягами грошових коштів на коррахунках банків в Національному банку України та затребуваною сумою обов'язкових резервів; - значні коливання курсу національної валюти; - дефолти першокласних компаній-позичальників; - зміни процентних ставок, наприклад, UIR, облікової ставки тощо 	Загроза ліквідності	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження заходів політики обов'язкового резервування із позицій оптимізації її параметрів; - послаблення валютних обмежень, зокрема для експортерів, і ініціювання заходів для стимулювання надходження в країну валютної виручки; - подовження термінів погашення наданої ліквідності для окремих груп фінансових установ
<ul style="list-style-type: none"> - знецінення майна, що надано в забезпечення по кредитним операціям банків (зокрема, через зниження цін на ринку нерухомості, кризний стан окремих галузей економіки тощо); - відсутність довіри до банківської системи 	Ризик ліквідності	<ul style="list-style-type: none"> - систематизація підходів до оцінки вартості цінних паперів – предметів застави; - розбудова механізмів надання державних фінансових гарантій комерційним банкам
<ul style="list-style-type: none"> - економічний спад; - радикальна зміна векторів розвитку економіки 	Криза ліквідності	<ul style="list-style-type: none"> - перехід до дискреційної монетарної політики - розробка середньострокової стратегії курсоутворення

Примітка. Доопрацьовано на основі [89]

Загроза ліквідності банківської системи – це процес впливу негативних чинників на ліквідність банківської системи, порушуючи його платоспроможність.

Ризик ліквідності банківської системи – ризик недостатності надходжень

грошових коштів для покриття їх відпливу.

Криза ліквідності банківської системи – нездатність провадження збалансованої грошово-кредитної політики НБУ.

При відчутному економічному спаді, як показує циклічність криз, фінансові установи зазнають кризи ліквідності. Регулятор, в свою чергу, проводить низку заходів для усунення наслідків кризи. З метою стабілізації ситуації Комітет ВРУ з питань фінансової політики та банківської діяльності розробив Стратегію розвитку банківської системи на 2016-2020 рр. [60], у якій оптимізація управління рівнем ліквідності банківської системи відбувається в 2 етапи та має на меті перехід до режиму гнучкого інфляційного таргетування.

На першому етапі має бути здійснено перехід від домінування операцій постійного доступу до дискреційної монетарної політики.

Сутність зазначеного переходу полягає у наступному:

а) при тимчасовому провадженні валютних обмежень досить швидко трансформувати операційну систему монетарної політики наступним чином: перейти від превалювання операцій постійного доступу (що при існуючих процентних ставках по депозитним сертифікатам НБУ призводять до формування фінансової бульбашки – спіралі структурного профіциту ліквідності, непродуктивної емісії і блокують вирішення проблеми грошової недостатності в реальному секторі) до координованої дискреційної політики, спрямованої у напрямку досягнення оптимального рівня ліквідності банків, а також стимулювання кредитування реального сектору. Такий напрямок дозволить створити альтернативний фіксованому курсу якір для валютної та цінової стабільності;

б) поступово послабити валютні обмеження із одночасним стимулюванням припливу валютних ресурсів експортерів (наприклад, через автоматичне відшкодування ПДВ) з метою стабілізації валютного ринку.

Крім того, Національному банку потрібно розробити динамічну модель оптимізації та прогнозування рівня ліквідності банківської системи на базі актуального підходу математичного моделювання складних мереж (complex

networks modelling), що використовується більшістю центральних банків світу. Це дозволить в щоденному режимі приймати результативні рішення щодо проведення операцій на відкритому ринку з метою забезпечення оптимального рівня банківської ліквідності.

На другому етапі, за умови успішного виконання вищеназваних заходів, валютної стабілізації, подолання стагфляційної кризи та відбудови механізмів ринкового курсоутворення, важливою є стабілізація інфляції на помірно низькому рівні та підтримка стійких темпів економічного розвитку. На цьому етапі можливим стане перехід до гнучкого режиму інфляційного таргетування, що передбачає оптимальний компроміс між забезпеченням цінової стабільності та стимулюванням економічного зростання [87].

Аналіз банківської ліквідності, наведений в дослідженні, дає змогу виявити головні недоліки та прорахунки як центрального, так і інших банків, що зумовлює необхідність розробки і реалізації заходів щодо їх усунення (рис. 3.2).

Виходячи з проведених досліджень, можна виокремити кілька основних напрямів вирішення проблем з ліквідністю вітчизняної банківської системи на макрорівні.

Зокрема, ефективність механізму цінової валютної політики суттєво залежить від обраного напрямку монетарної стратегії. Сучасні виклики спричиняють зміни існуючих монетарних моделей у всьому світі. Перехід Україною до режиму інфляційного таргетування ускладнюється як високим показником бюджетного дефіциту, нерозвинутістю процентного каналу монетарної трансмісії, так і відсутністю незалежності Національного банку та гнучкості валютного курсу.

Функція реакції відображає певну залежність інструментальної змінної від цільових показників. Базове правило інфляційного таргетування, яке визначає залежність основного інструменту грошово-кредитної політики – короткострокової номінальної процентної ставки від її практичного значення, відхилення значень темпу інфляції та ВВП від їх цільових значень,

запропоновано Дж. Тейлором (1993 р.) [88].

Рисунок 3.2 – Заходи щодо забезпечення ліквідності на макро- та мікрорівні

Примітка. Узагальнено та побудовано на основі [88]

Цільова функція гібридного правила «відкритої економіки» доповнює цілі грошово-кредитної політики обмінним курсом, зменшення мінливості (волатильності) якого повинно узгоджуватись з довгостроковою інфляційною стратегією центрального банку. Використання даного підходу на практиці вимагає підвищення волатильності валютного курсу і покращення ефективності трансмісійної дії процентного каналу. Наразі перспективи впливу процентних інструментів Національного банку на вартість міжбанківських кредитів, позик для реального сектору економіки й інші макроекономічні змінні (ВВП, інфляцію та валютний курс) є лімітованими. Серед причин – непроглядна політика рефінансування комерційних банків центральним банком, невідповідність між ставками рефінансування і мобілізацією коштів, а також відсутність зв'язків поміж ставками міжбанківського кредитного ринку і обліковою ставкою. Більшість центральних банків розвинутих країн світу використовують правило «процентного коридору», що передбачає орієнтування процентної політики до ринкової ставки (процентна ставка овернайт на міжбанківському ринку). Вжиття цього правила дозволило б скоротити волатильність короткострокових ставок серед суб'єктів міжбанківського кредитного ринку і покращити ліквідність банківської системи.

Країни, що не використовують процентний коридор (постійно діючі депозитні й кредитні інструменти з метою регулювання операційної ставки-орієнтира), використовують інші інструменти. Наприклад, центральний банк Австралії проводить операції репо щоденно, а з 11.2013 – операції репо із відкритою датою. В Мексиці використовуються постійно діючі інструменти (депозити, що не винагороджуються, і кредити, які надаються за подвійною міжбанківською ставкою овернайт), вікно короткострокової ліквідності, і також на відкритому ринку (депозитні та кредитні аукціони). Проте така практика провокує зарегульованість грошово-кредитного ринку [99].

Досить актуальною є пропозиція щодо активації політики рефінансування банківських установ під заставу корпоративних цінних паперів і кредитних зобов'язань підприємств. Перспектива здійснення операцій рефінансування під

заставу комерційних векселів, облігацій підприємств і майнових прав за договорами щодо раніше наданих банками кредитів передбачена відповідними положеннями НБУ.

З метою успішної реалізації заходів з рефінансування банків під заставу боргових зобов'язань підприємств необхідно:

1) розробити механізм оцінки кредитоспроможності емітентів боргових зобов'язань, що можуть прийматися під забезпечення кредитів. Для цього використовується методологія дискримінантного аналізу із підвищеним рівнем значень шкали і експертна система, щоб практично оцінити якісні критерії кредитоспроможності емітента;

2) систематизувати підходи щодо оцінки вартості цінних паперів – як предметів застави. Особливою увагою при цьому слід наділити розробку адекватних методик пошуку та розрахунку ефективних ставок дисконтування;

3) впровадити “пулову” систему об'єднаного забезпечення: всі предмети застави об'єднати в один пул, що може використовуватись для всіх операцій рефінансування банків;

4) відповідні інструменти рефінансування необхідно застосовувати в комплексі із регулярним моніторингом фінансового стану підприємств.

Особливої уваги вимагає напрацювання механізмів заміщення зовнішніх банківських ресурсів внутрішніми. До таких механізмів віднесено:

- розвиток та розширення обсягів довгострокового рефінансування банків, що дозволить не тільки компенсувати потребу банків в зовнішніх запозиченнях, а й посилити роль процентних чинників регулювання пропозиції грошей;

- створення спеціальних державних фондів з метою підтримки ліквідності банків і для подолання кризових явищ на ринку, зокрема з метою викупу цінних паперів;

- розширення кількості банків, які мають право отримувати ліквідність в кризових ситуаціях;

- подовження термінів погашення наданих кредитів ліквідності для

окремих груп банківських фінансових установ;

- розбудова механізмів видачі державних фінансових гарантій банківським установам, компенсації частини збитків по кредитах, виданих іншим кредитним організаціям, в яких була відкликана ліцензія;

- підвищення якості та розширення спектра банківських послуг у напрямку поєднання таких банківських продуктів, які приносять ризикові процентні доходи, із продуктами, які генерують безризикові комісійні доходи [61].

Одним із варіантів реалізації даного напрямку може стати розширення спектру послуг хеджування.

Хеджування – засіб зниження ризику шляхом укладання протилежної угоди, форма страхування валютного ризику на етапі здійснення ф'ючерсних угод в страховій, біржовій, банківській та комерційній практиці.

Ризик переноситься від клієнта до банку. Саме банк, приймаючи зобов'язання надати у майбутньому обумовлений в угоді обсяг валюти за курсом, щодо якого домовилися заздалегідь, приймає курсовий ризик на себе. З появою плаваючих валютних розрахунків активується увага до пошуку методів страхування (хеджування) валютних ризиків. Крім цього, суб'єкти ринку потребують не лише інструментів, які захищали б валютні позиції, але і давали б змогу отримати від цього прибуток [64].

Інструментом хеджування є деривативи - форвардні контракти, опціони і ф'ючерсні контракти. Деривативи - це стандартний документ, який засвідчує право придбання або продажу базового активу на визначених ним умовах в майбутньому. В міжнародній практиці строкового ринку до деривативів відносяться: форвардні контракти, ф'ючерсні контракти й опціони, що покладено в основу законодавчого управління випуском та обігом деривативів.

В Україні торгівля валютними ф'ючерсами і опціонами практично не проводиться. Тому альтернативним методом є форвардна угода – як «нестандартизована», може укладатися без участі біржі, між клієнтом та банком та, як індивідуальний контракт, допускає відмінності, які б враховували

потреби поточного моменту і для клієнта, і для банку.

Аналізуючи звітність вітчизняних банків, зауважимо, що лише 12% банків використовують три та більше сценаріїв для аналізу та управління ліквідністю. Більшість банківських установ використовують лише сценарій кризи і більш сприятливих подій, що не дозволяє комплексно оцінити проблематику ліквідності та виробити оптимальні рішення. Відтак, виходячи із практики стрес-тестування зарубіжних країн, виокремлюються 4 сценарії щодо управління ліквідністю (рис. 3.3.).

Рисунок 3.3 – Сценарії управління ліквідністю

Примітка. Побудовано на основі [94]

Використання на практиці даних сценаріїв дасть змогу проаналізувати та спрогнозувати потенційні негативні фактори впливу на банківську ліквідність, а також підготувати комплекс управлінських рішень, спрямованих на мінімізацію і подолання впливу негативних подій [54].

Для реалізації даних сценаріїв банкам необхідне належне інформаційне забезпечення, пов'язане, перш за все, з рівнем транспарентності монетарної політики, яка б сформувала належний рівень довіри учасників фінансового ринку до заходів НБУ.

Для покращення комунікаційної політики, НБУ слід визначити та оприлюднити чітко формалізовану методику визначення довгострокової цілі власної діяльності, на регулярній основі звітувати перед населенням та урядом про її виконання чи невиконання. Важливим в даному контексті є розробка монетарного правила, яке дасть можливість учасникам ринку розуміти «правила гри» та передбачати зміни в економіці. Також необхідним є надання своєчасних роз'яснень заходів монетарної політики та розробка прогнозних значення ключових макроекономічних індикаторів. Це стане можливим за умови ефективного використання комунікаційних каналів НБУ [67].

На мікроекономічному рівні з для вдосконалення управління ліквідністю необхідно вжити таких заходів, як:

- 1) поліпшення ефективності аналізу ліквідності банків;
- 2) дослідження підходів до оцінювання запасів ліквідних активів, зокрема, потрібно звернути увагу на детальний аналіз ліквідності портфеля цінних паперів банку, що дозволить розуміти: який об'єм того або іншого портфеля цінних паперів можна реалізувати в заданий проміжок часу без істотних коливань ринку, відповідно – без істотних цінових коливань;
- 3) поліпшення ефективності аналізу потенційних джерел накопичення ліквідності, що передбачає моніторинг можливих джерел поповнення, і також розробку плану використання кожного з джерела поповнення ліквідності;
- 4) дослідження підходів до лімітування розривів ліквідності, метою чого, в залежності від ситуації, є зниження або збільшення даних лімітів, а також

частіший перегляд розміру даних лімітів;

5) впорядкування фондування активних операцій банку у кризових умовах, яка повинна здійснюватись на основі перелічених вище способів аналізу ліквідності та супроводжуватися встановленням лімітів не тільки на розриви ліквідності, а також на здійснення активних операцій. Впорядкування фондування активних операцій відображає: які операції фондується банком, чи фондується сукупність операційних портфелів чи фондується лише кожна конкретна операція, який процес відбору заявок за недостатнього фондування тощо [78];

6) оптимізація інформаційної політики банку, спрямована на створення та підтримку позитивного іміджу банку, який позначається на довірі з боку населення та інших суб'єктів ринку.

Вагомим заходом щодо удосконалення забезпечення ліквідністю банківських установ є вдосконалення їхньої організаційної структури. Виходячи із результатів проведеного дослідження, до існуючої організаційної структури українських банків необхідно додати наступні підрозділи: підрозділ оперативного управління ліквідністю, підрозділ ризик-менеджменту, підрозділ методології, та вдосконалити роботу підрозділу стратегічного планування і підрозділу зв'язків із громадськістю.

Зібрана, згрупована та оброблена інформація підрозділами ризик-менеджменту, оперативного управління ліквідністю, методології, а також підрозділу зв'язків з громадськістю має передаватися до аналітичного підрозділу. Крім цієї інформації, аналітичному підрозділу надається маркетинговим підрозділом інформація про ринки, стан економіки і інформація про конкурентні банки, оброблена і проаналізована з точки зору наявних та потенційних джерел надходження коштів та напрямів розміщення активів. На базі отриманої інформації, аналітичний підрозділ в тандемі з підрозділом оперативного управління ліквідністю і підрозділом управління активами й пасивами розробляє матрицю фондування. Також аналітичний підрозділ разом із підрозділом стратегічного планування розробляють стратегію управління

ліквідністю, що повинна співпадати з цілями і основними положеннями стратегії розвитку комерційного банку.

Поряд із формуванням стратегії управління ліквідністю, підрозділ стратегічного планування має розробити також план (сценарії) на випадки виникнення непередбачуваних подій (кризи ліквідності).

Дана стратегія і план (сценарії) на випадки виникнення непередбачуваних подій має затверджуватись на рівні вищого керівництва комерційного банку, оскільки є важливою складовою у механізмі управління ліквідністю.

Управлінські інформаційні системи повинні мати можливості підраховувати позиції ліквідності у всіх валютах, з якими працює банк, на індивідуальній та загальній основах. Кожен банк, з метою утримання можливостей ефективного управління та моніторингу своїх чистих потреб в фінансуванні, повинен мати спроможність розрахунку ліквідної позиції, як для коротких часових періодів (на повсякденній основі), так і в довгостроковій перспективі (до 1 року).

Звітування про ризиковані заходи має розроблятись своєчасно й повинне порівнювати поточну ліквідність із будь-якими встановленими лімітами. Структурована інформаційна система також має надавати можливість керівництву оцінювати динаміку та вплив тенденцій загального ризику ліквідності. Припущення мають обумовлюватись фактами для оцінки керівництвом природи ризику ліквідності та прийняття ефективних рішень у напрямку його мінімізації.

Висновки за розділом 3

За результатами визначення стратегічних орієнтирів управління ліквідністю банківської системи України зроблені наступні висновки:

Для забезпечення оптимального рівня ліквідності банківської системи, обрано комплекс методів математичного моделювання, з використанням яких отримано прогностні значення рівня ліквідності банків. У ході даного дослідження було виділено для аналізу ліквідності банківської системи метод непараметричної статистики, що базується на розрахунку динамічного індикатора ліквідності. Перевагою такого методу над іншими являється комплексність. Оцінюючи ліквідність в такий спосіб враховується вплив всіх факторів та відображається їх динаміка у взаємозв'язку. Головний вплив на ліквідність банківської системи має зміна показників адекватності капіталу та відношення кредитів та депозитів. Доповнено, що процес забезпечення оптимального рівня ліквідності банків включає попереджувальні та регулюючі заходи.

Підходи, що використовуються на сьогодні Національним банком України до регулювання ліквідності банків, потребують вдосконалення. Доказом цього може бути гостра криза ліквідності та величезні обсяги рефінансування, які вимушений був надати банкам Національний банк України під час останньої фінансової кризи з метою недопущення втрати банками платоспроможності. Вдосконалення регулювання ліквідності банків України на основі нових стандартів Базельського комітету (показників покриття ліквідності (LCR), та чистого стабільного фінансування (NSFR), сприятиме підвищенню рівня управління ризиком ліквідності, що зробить банки більш надійними і фінансово стійкими до фінансових стресів на світових та національних фінансових ринках.

Для попередження кризового сценарію розвитку подій особливого значення набуває проведення здорової макроекономічної політики і виваженої

політики пруденційного регулювання діяльності банківських установ, які відграють надзвичайно важливу роль у зменшенні уразливості валютно-фінансової позиції країни до впливу кризових факторів. На міжнародній арені визнано, що задоволення критеріїв боргової стійкості, досягнення низької і передбачуваної інфляції, наближення реального обмінного курсу до рівноважного рівня та ефективне регулювання фінансового сектору суттєво зменшують імовірність поширення кризових явищ.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі наведено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, що полягає у розробці науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо стратегічного управління ліквідністю банківської системи.

1. Обґрунтовано доцільність розгляду ліквідності на двох рівнях: мікро та макро. На мікрорівні ліквідність банку визначається як його спроможність забезпечити виконання своїх зобов'язань перед клієнтами, позичальниками і кредиторами своєчасно і у повному обсязі за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел з мінімальними витратами та здатність фінансувати зростання власних активів. На макрорівні під ліквідністю банківської системи потрібно розуміти такий стан взаємопов'язаних і взаємозалежних банківських установ країни, який відображає їхні можливості безперебійно виконувати свої платіжні зобов'язання при умові ефективного застосування емісійного потенціалу центрального банку відповідно до цілей його грошово-кредитної політики.

2. Зважаючи на досить широке коло існуючих підходів до управління ліквідністю (стратегії і методи управління ліквідністю, методи визначення потреби банку в ліквідних коштах), досліджено їх переваги і недоліки, що дозволяє більш комплексно підійти до їх використання. При виборі тих чи інших підходів до управління ліквідністю варто враховувати їх особливості з метою органічного поєднання їх для досягнення поставлених задач.

3. Комплексний підхід до управління ліквідністю банківської системи дозволив сформулювати порядок дій Національного банку України, Фонду гарантування вкладів та Уряду, що відображає основні складові відповідної концепції: аналіз сучасного стану ліквідності банківської системи України та визначення основних проблем управління і регулювання; вибір і встановлення цілей управління; визначення та характеристика функцій суб'єктів управління ліквідністю банківської системи України; аналіз факторів впливу на ліквідність банківської системи України, які слугують основою для прийняття

управлінських рішень та застосування інструментів управління ліквідністю; характеристика інструментів управління ліквідністю банківської системи України; формування інституціонального, інформаційно-комунікаційного та техніко-технологічного забезпечення управління ліквідністю банківської системи України.

4. За результатами фінансово-економічної характеристики стану банківської системи та її ліквідності за 2014-2018 роки, виявлено, що банківська система України довгий період часу знаходилася в стані кризи та характеризувалася низьким рівнем капіталізації, низькою ліквідністю, нестабільністю грошово-кредитної політики та була порушена важлива функція банківської системи як основного фінансового посередника вітчизняної економіки. Встановлено, що з 2016 року банківська система України поступово виходить з кризового стану: відбулося її очищення від неплатоспроможних банків, зростає прибутковість, підвищується рівень капіталізації та ліквідності. Зокрема, проаналізована динаміка виданих кредитів та залучених депозитів (в тому числі і в іноземній валюті) разом із нормативними показниками ліквідності, свідчить про те, що за наявності валютних кредитів або депозитів у кредитному чи депозитному портфелі банків, відповідно, поряд з кредитним ризиком позичальники і банки потерпають від ризику ліквідності, який в аналізованому періоді, особливо на початок 2019 року, значно зменшується.

5. Проаналізовано окремі показники ліквідності банківської системи України, зокрема, показник чистої ліквідної позиції та його складові. Визначено, що насамперед на рівень ліквідності банків впливають збалансованість активів і пасивів та якість активів банків. Інструменти, які використовує НБУ з метою управління ліквідністю, згруповано у три групи: адміністративні, ринкові, комунікаційні. Досліджено стандартні інструменти регулювання ліквідності банківської системи: операції з рефінансування, операції прямого репо, операції зі власними борговими зобов'язаннями, операції з державними облігаціями України. Таким чином, за досліджуваний період намітилися позитивні тенденції в стані ліквідності банківської системи

України. Зокрема визначено, що скорочується розрив між залишками за депозитними сертифікатами та коштами на коррахунках банків завдяки збільшенню залишків на коррахунках та зменшенню залишків за депозитними сертифікатами, що свідчить про поступове «згладжування» монетарних диспропорцій, подолання профіциту ліквідності та потенційні можливості переведення профіциту ліквідності на кредитування. Також слід звернути увагу на зменшення заборгованості платоспроможних банків перед НБУ за кредитами рефінансування. Що стосується банківських установ, зазначимо, що переважна більшість з них виконує нормативи ліквідності.

6. Досліджено динаміку розвитку банківської системи України на основі традиційних нормативів та запропоновано додаткові показники ліквідності, які доцільно використовувати для економічно нестабільних умов. Спираючись на визначені чинники впливу на ризик ліквідності, обгрунтовано та поетапно розраховано динамічний індикатор ліквідності. Його динаміка свідчить, що на сучасному етапі циклічного розвитку банківська система знаходиться на стадії піднесення. Більшість взятих до уваги співвідношень нормативних значень по всім показникам у 2019 році виконуються на рівні 2012 року. Безпосередньо ліквідність розглянуто у якості важливого індикатору надійності банківського сектору та компоненти повернення довіри до фінансових посередників.

7. Для забезпечення оптимального рівня ліквідності банківської системи, обрано комплекс методів математичного моделювання, з використанням яких отримано прогностні значення рівня ліквідності. У ході даного дослідження було виділено для аналізу ліквідності банківської системи метод непараметричної статистики, що базується на розрахунку динамічного індикатора ліквідності та кореляційно-регресійний аналіз. Перевагою такого методу над іншими являється комплексність. Оцінюючи ліквідність в такий спосіб враховується вплив всіх факторів та відображається їх динаміка у взаємозв'язку. Головний вплив на ліквідність банківської системи має зміна показників адекватності капіталу та відношення кредитів та депозитів. Доповнено, що процес

забезпечення оптимального рівня ліквідності банківської системи включає попереджувальні та регулюючі заходи.

8. Досліджено стратегічні напрями вдосконалення регулювання ліквідності банків України на основі нових стандартів Базельського комітету (показників покриття ліквідності (LCR), та чистого стабільного фінансування (NSFR), введення яких сприятиме підвищенню рівня управління ризиком ліквідності, що зробить банки більш надійними і фінансово стійкими до фінансових стресів на світових та національних фінансових ринках. Узагальнено, що внаслідок поступового переходу банківської системи України на стандарти Базеля III в перспективі мають набути поширення інструменти макропруденційного регулювання, використання яких передбачено стратегічною програмою розвитку. Важливим завданням у цей час будуть згладжування та мінімізація можливих тимчасових негативних наслідків, пов'язаних із підвищенням вимог до капіталу та, відповідно, пошуком додаткових фінансових ресурсів, а також із повільним відновленням кредитування економіки.

9. На основі визначених заходів управління ліквідністю на макро- та мікрорівнях, запропоновано стратегічні сценарії забезпечення ліквідності банківської системи України. Для попередження кризового сценарію розвитку подій особливого значення набуває проведення здорової макроекономічної політики і виваженої політики пруденційного регулювання діяльності банківських установ, які відграють надзвичайно важливу роль у зменшенні уразливості валютно-фінансової позиції країни до впливу кризових факторів. На міжнародній арені визнано, що задоволення критеріїв боргової стійкості, досягнення низької і передбачуваної інфляції, наближення реального обмінного курсу до рівноважного рівня та ефективне регулювання фінансового сектору суттєво зменшують імовірність поширення кризових явищ і забезпечують ліквідність банківської системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз банківської діяльності: Підручник / [А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та ін.]; За ред. А.М.Герасимовича]. - Київ: КНЕУ, 2003. - 599 с.
2. Бабанов В. В. Новый подход к управлению ликвидностью / В. В. Бабанов, В. А. Шемпелев // Банковское дело. – 2001. - № 3. – С. 7-12.
3. Базельський комітет з банківського нагляду, Базель III: коефіцієнт чистого стабільного фінансування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bis.org/publ/bcbs271.pdf> – Назва з екрана. – Дата звернення: 11.10.2019.
4. Буздалин А. В. Факторы оптимальной ликвидности / А. В. Буздалин // Банковское дело. – 2005. - № 1. – С. 2-7.
5. Васюренко О. В. Управління ліквідністю банку з погляду зміни швидкості його фінансових потоків / О. В. Васюренко // Банківська справа. – 2003. - № 1. – С. 60-64.
6. Вдовенко Л. О. Тенденції розвитку банківської системи в контексті впливу фінансової кризи / Л. О. Вдовенко, В. А. Думбровський // Modern economics. - 2018. - № 8. - С. 37-44.
7. Висоцька Л. Напрямки формування комплексної статистичної системи показників ліквідності банків / Л. Висоцька // Банківська справа. – 2005. - № 5. – С. 39-52.
8. Вожжов А. Використання змінної частини поточних пасивів банків як інвестиційний ресурс // Вісник НБУ. — 2003. — № 12. — С. 18—21.
9. Вожжов А. П. Природа і механізм трансформації банківських ресурсів : дис. док. екон. наук : 08.00.08 / Вожжов Анатолій Павлович. – Суми, 2007. – 327 с.
10. Волошин І. Динаміка розривів ліквідності банку за умови змінної програми розміщення та залучення коштів / І. Волошин // Вісник Національного банку України. – 2007. - № 8. – С. 24-26.

11.Галайко Н. Р.Управління ліквідністю банку в сучасних умовах / Н. Р. Галайко // Регіональна економіка. – 2013. – № 2. – С. 185—192.

12.Голубев И. А. Гэп–анализ структурной ликвидности: теория и практика / И. А. Голубев // Финансы и кредит. – 2002. – № 18. – С. 2–6.

13.Гриценко К. Г. Оцінка ризику ліквідності комерційного банку в умовах невизначеності// Математичні моделі та інформаційні технології в сучасній економіці. – 2007. – С.124-132.

14.Дзюблюк О.В. Управління ліквідністю банківської системи України : монографія / О.В. Дзюблюк, В.Я. Рудан – Тернопіль : Вектор, 2016. – 290 с.

15.Дзюблюк О. Розвиток банківського сектору в умовах деформації світового фінансового простору / О. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2011. – N10. – С. 76 – 84.

16.Диба М. І. Динамічний індикатор ліквідності банківської системи в умовах економічної нестабільності / М. І. Диба, І. Ю. Стукан // Інвестиції: практика та досвід. - 2018. - № 10. - С. 15-21.

17.Долан Э. Дж. и др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ.ред. В. Лукашевича. – М., 1996 – 448 с.

18.Доходність ОВДП на первинному ринку щомісяця [Електронний ресурс] / Офіційне Інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#2. – Назва з екрана. – Дата звернення: 11.10.2019.

19.Економічні нормативи та ліміти відкритої валютної позиції [Електронний ресурс] / Офіційне Інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 – Назва з екрана. – Дата звернення: 11.10.2019.

20.Енциклопедія банківської справи України: довідник / ред. Стельмах В. С. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 679 с.

21.Еркес О.Є. Нові нормативи ліквідності в системі ризик-орієнтованого нагляду за діяльністю банків України / О.Є. Еркес, Т.М. Гордієнко // Економіка та суспільство. - № 20. – 2019. – С. 635-642.

22.Євенко Т. І. Управління ліквідністю банківських установ / Євенко Т. І. // Економічний часопис-XXI. – 2013. – С. 27-30.

23.Єпіфанов А.О. Операції комерційних банків: навч. посіб. / А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 523 с.

24.Запровадження коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR) в Україні [Електронний ресурс] / Офіційне Інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64650399> – Назва з екрана. – Дата звернення: 11.10.2019.

25.Значення економічних нормативів в цілому по системі [Електронний ресурс] / Офіційне Інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593. - Назва з екрана. – Дата звернення: 11.10.2019.

26.Івасів І. Б. Лімітування ризику ліквідності банку на основі стрес-тестування / І. Б. Івасів, О. Ю. Фуксман // Економіка та держава. – 2014. – № 11. – С. 85–89.

27.Карчева Г. Т. Використання методів непараметричної статистики для оцінки ризику ліквідності банків / Г. Т. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2007. - № 7. – С. 31-34.

28.Карчева Г. Т. Удосконалення регулювання ліквідності банків на основі нових стандартів базельського комітету / Г. Т. Карчева // Вісник кредитно-економічного факультету Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана" ; [відповід. ред. М. І. Дибя]. – Київ : КНЕУ, 2011. – Вип. 2. – С. 57–65.

29.Карчева Г.Т. Сучасні підходи до управління ризиком ліквідності банків / Г.Т. Карчева, С.В. Запорожець, В.Ю. Чібісова // Глобальні та національні проблеми економіки. — №7. — 2016. — С. 686—691.

30.Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей : Реферат дайджест / Асоціація укр. банків. — Видання LinkK., 1999. —189 с.

31.Коваленко В. В. Обґрунтування стратегії управління ліквідністю банківської установи / В. В. Коваленко, О. Г. Коренєва, Ж. В. Трояник // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 17 : збірник наукових праць. — Суми : УАБС НБУ, 2006. — С. 159-167.

32.Колодізєв О. М. Фінансовий менеджмент у банках: концептуальні засади, методологія прийняття рішень у банківській сфері: навч. посіб. / О. М. Колодізєв, І. М. Чмутова, І. О. Губарева. — Х. : Інжек, 2004. — 405 с.

33.Криклій О.А. Методичне забезпечення аналізу ліквідності банку в посткризових умовах / О.А. Криклій, Д.О. Рябіченко. — Ефективна економіка. — 2012. - №7. — [Електронний ресурс]. — Текст. дані. — Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/efek_2012_7_4%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/efek_2012_7_4%20(2).pdf) — Назва з екрана. — Дата перегляду: 20.11.2018.

34.Крилова В. Складові процесу управління ліквідністю банку / В. Крилова, Р. Набок // Вісник Національного банку України. — 2008. - № 6. — С. 24-29.

35.Крішталь Т. Е. Методика аналізу ліквідності комерційного банку : дис. ... кандидата екон. наук : 08.06.04 / Крішталь Тетяна Едуардівна. — К., 2003. — 178 с.

36.Лавренюк В. В. Сутність та оцінка системного ризику з позиції ліквідності банківської системи / В. В. Лавренюк, В. В. Шевчук // Проблеми економіки. — 2016. — № 4. — С. 213–222.

37.Лаврушин О. И. Банковское дело : уч. пос. / О. И. Лаврушин. — Москва : Финансы и статистика, 1998. — 573 с.

38.Ларионова И.В. Реорганизация коммерческих банков. – Москва: Финансы и статистика. – 2000. – С. 213.

39.Лахтінова Л. А. Уточнення поняття ліквідності суб'єкта економіки в ринкових умовах підприємницького господарювання / Л. А. Лахтінова // Економічні науки : зб. Наукових праць / Черкаський державний технологічний університет. – Черкаси, 2007. – С. 114-122.

40.Лис І. М. Управління ліквідністю банківської системи України : дис. канд. ек. наук : 08.00.08 / Лис Ігор Михайлович – Київ, 2011. – 244 с.

41.Литвякова В. М. О методах анализа и контроля за состоянием ликвидности в кредитных организациях / В. М. Литвякова // Деньги и кредит. – 2003. - № 10. – С. 29.

42.Литовченко О.Ю. Фактори впливу на ліквідність банку / О.Ю. Литовченко, О.С. Хомяченко. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/20_NPRT_2015/Economics/1_196813.doc.htm. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.11.2018.

43.Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду: монографія / В. С. Стельмах, В. І. Міщенко, В. В. Крилова [та ін.]. – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – 220 с.

44.Любунь О. С. Фінансовий менеджмент у банку: навч. посіб. / О. С. Любунь, В. І. Грушко. – К. : Слово, 2004. – 295 с.

45.Марущак М. В. Основні підходи до визначення ліквідності банку / М. В. Марущак // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008. - № 4. – С. 135-137.

46.Марущак М. В. Управління ліквідністю в банках України: стратегічний та операційний рівень / М. В. Марущак // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 126–131.

47.Михайлюк Р. В. Механізм управління фінансовою стійкістю комерційних банків : дис. канд. екон. наук : 08.00.08 / Михайлюк Роксолана Володимирівна. – Тернопіль, 2008. – 213 с.

48. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків : пер. з англ. / Ф. С. Мишкін ; ред. пер. ПаС. Панчишин. - К. : Основи, 1998. – 963 с.

49. Міщенко В. І. Банківські операції : навч. посіб. / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська. – К. : Знання, 2006. – 727 с.

50. Міщенко В. І. Ліквідність банківської системи: економічна сутність, структура і методологічний підхід до аналізу / В. І. Міщенко, А. В. Сомик // Наука й економіка. – 2010. - № 1. – С. 273-277.

51. Молчанов О. В. Теоретичні підходи до управління ліквідністю сучасних банків / Молчанов О. В. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. - № 10. – С. 48-51.

52. Мороз А. М. Банківські операції / А. М. Мороз. – К. : КНЕУ, 2000. – 383с.

53. Невмержицька Н. Ю. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / Н. Ю. Невмержицька, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк. – К. : ЦНЛ, 2006. – 592 с.

54. Нетребко М.С. Систематизація факторів впливу на ліквідність банків в Україні / М.С. Нетребко, О.А. Криклій // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки. – 2012. - №2. – С. 27-36.

55. Новікова Л. Ф. Проблеми та шляхи вдосконалення інструментів регулювання ліквідності банківської системи / Л. Ф. Новікова, І. М. Панасейко, К. І. Павлова // Науковий погляд: економіка та управління, 2018. - №4 (62). - С. 93 - 103

56. Новый норматив НБУ не выполняют 10 банков. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://finance.liga.net/bank/novosti/novu-normativnbu-ne-vypolnyaet-10-bankov> – Назва з екрана. – Дата звернення: 11.10.2019.

57. ОВДП, які знаходяться в обігу, за сумою основного боргу [Електронний ресурс] / Офіційне Інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578. – Назва з екрана. – Дата звернення: 11.10.2019.

58.Олійник Д. М. Ліквідність комерційного банку: управління та регулювання : дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / Олійник Дмитро Михайлович. – К., 2002. – 199 с.

59.Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] / Офіційне Інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798 – Назва з екрана. – Дата звернення: 11.10.2019.

60.Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/> - Назва з екрана. – Дата звернення: 30.09.2019.

61.Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності: навч. посіб. / І. М. Парасій-Вергуненко. – К. : КНЕУ, 2003. – 347 с.

62.Пернарівський О. Аналіз та оцінка ризику ліквідності банку / О. Пернарівський // Вісник Національного банку України. - 2006. - №10. – С. 26-30.

63.Поморина М. А. О некоторых подходах к управлению банковской ликвидностью / М. А. Поморина // Банковское дело. – 2001. - № 9. – С. 5-11.

64.Прасолова С.П. Особливості удосконалення управління ліквідністю банків України у посткризовий період / С.П. Прасолова, І.О. Чабанівський // Економічна система України в умовах глобалізаційних викликів Е457 ХХІ століття: Мат-ли доп. міжнар. наук.-практичної конференції (м. Чернівці, 10 квітня 2018 р.) – Чернівці: Буковинський центр економічної освіти та бізнесу, 2018. – 152 с.

65.Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку / Л. О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.

66.Примостка Л.О. Управління банківськими ризиками: навч. посіб. / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчева та ін.; За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л.О. Примостки. — КНЕУ, 2007. — 600 с.

67.Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах [Електронний ресурс] / Базельський комітет з Банківського нагляду.

– Базель. – Лютий 2000 р. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Risks/index.htm. – Назва з екрана. – Дата звернення: 05.04.2017.

68.Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III: станом на 01 жовт. 2018 р. / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30.10.2019.

69.Про запровадження коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR) [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 15.02.2018 № 13 / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-18>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30.10.2019.

70.Про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи [Електронний ресурс]: Положення НБУ від 17.09.2015р. № 615: станом на 12 січ. 2019 р. / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18.11.2019.

71.Про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс]: Постанова від 28.08.2001р. №368: станом на 12 лист. 2019 р. / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18.11.2019.

72.Про схвалення Методики розрахунку коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR) [Електронний ресурс]: Рішення Правління НБУ від 15.02.2018 № 101-рш / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr101500-18>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30.10.2019.

73.Ребрик Ю. С. Аналіз ліквідності банку в умовах нестабільності фінансових ринків / Ю. С. Ребрик // Економічний аналіз. – 2010. – № 5. – С. 326–328.

74.Ребрик Ю. С. Стрес-тестування як інструмент оцінки ризику ліквідності банку / Ю. С. Ребрик // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2009. - № 2. - С. 338-342.

75.Результати проведення операцій Національного банку України з регулювання ліквідності банків [Електронний ресурс] / Офіційне Інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#2. – Назва з екрана. – Дата звернення: 11.10.2019.

76.Роуз П. С. Банковский менеджмент : уч. пособ. / П. С. Роуз; Пер. с англ. - Дело Лтд. - М. : Дело Лтд., 1997. - 768 с.

77.Руденок О.В. Управління ліквідністю банку в умовах переходу до нового стандарту Базель III / О.В. Руденок, В.В. Волкова // Економіка і організація управління. – 2018. - №1. – С.104-111.

78.Рябініна Л. Ліквідність банківської системи та роль НБУ в її підтримці / Л. Рябініна // Банківська справа. – 2010. – № 2/3. – С. 51-59.

79.Рябіченко Д. О. Дослідження сутності поняття "ліквідність банку" з позиції різних груп стейкхолдерів / Д. О. Рябіченко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2013. - № 1. - С. 174-178.

80.Савлук М. І. Вступ до банківської справи: навч. посіб. / М. І. Савлук, А. М. Мороз, А. М. Коряк. – К. : Лібра, 1998. – 342 с.

81.Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку: навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 314 с.

82.Серпенінова Ю. С. Фінансовий механізм управління ліквідністю банку : дис. канд. екон. наук : 08.00.08 / Серпенінова Юлія Сергіївна. – Суми, 2010. – 189с.

83.Синки Дж. М. Управление финансами в Кб / Дж. М. Синки ; пер. с англ. – Москва : Catallaxy, 2004. – 820 с.

84.Сомик А. Ліквідність банківської системи : зарубіжний досвід управління / А. Сомик, С. Шульга // Вісник Національного банку України. – 2008. – N12. – С.6-11.

85.Статистика банківського нагляду Європейського Центрального Банку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/banking/statistics/html/index.en.html?fbclid=IwAR0YQPWjxzOD1QHzzqJ7FGz4eaEje0bkziY5cNQzlFKpCmh-sRWcKdmI1now> – Назва з екрана. – Дата звернення: 11.10.2019.

86.Статистика НБУ [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.11.2018.

87.Стукан І. Ю. Ліквідність банківської системи як індикатор економічної нестабільності / І. Ю. Стукан, А. П. Стрижак // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2015. - № 5(1). - С. 146-152.

88.Стукан І. Ю. Формування ефективних сценаріїв щодо управління рівнем ліквідності банківської системи України / І. Ю. Стукан // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 22. – С. 57–60.

89.Стукан І. Ю. Теоретичні основи ліквідності банківської системи / І. Ю. Стукан // Наука й економіка. - 2015. - Вип. 4. - С. 13-20.

90.Тиркало Р. І. Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії, експресдіагностика, рейтинг / Р. І. Тиркало, З. І. Щибиволок. – Київ : Слобожанщина, 2009. – 236 с.

91.Фалюта А. Удосконалення системи управління ліквідністю банків в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/ekonom/Form_Rynk_Econ/2009_19/66_Falyuta.pdf – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.11.2018.

92.Фатюха В. Удосконалення методів управління ліквідністю комерційного банку / В. Фатюха, О.Самченко // Економічний аналіз. - 2011. - Випуск 8. Частина 1. – С.210-221.

93.Фетисов Г.Г. Организация деятельности центрального банка : учебник / Г.Г. Фетисов, О.И. Лаврушин, И.Д. Мамонова ; под общ. ред. Г.Г. Фетисова. – 4-е изд., пере- раб. и доп. – Москва: КНОРУС, 2012. – 440 с.

94.Фінансовий механізм управління ліквідністю банку: монографія / [Бурденко І.М., Дмитрієв Є.Є., Ребрик Ю.С., Серпенінова Ю.С.]; за заг.ред.кен. Ю.С. Серпенінової. – Суми: Університетська книга, 2011. – 136с.

95.Фуксман О. Ліквідність у забезпеченні стабільності банку / О. Фуксман // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2013. – № 4. – С. 57-68.

96.Шварц О. В. Ліквідність банківської системи України в умовах економічної кризи / О. В. Шварц // Бізнес Інформ. – 2015. – № 1. – С. 291–297.

97.Швець Н. Управління ризиком ліквідності в банківських установах України / Н. Швець // Світ фінансів. – 2010. - № 3. – С. 31-38.

98.Шийко В.І. Оцінювання управління ліквідністю банківських установ / В.І. Шийко // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. - № 12. – С. 68-74.

99.Basel III: international regulatory framework [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bis.org/bcbs/basel3.htm?m=3%7C14%7C572>. - Назва з екрана. – Дата звернення: 30.09.2019.

100. Christensen J. H. Do Central Bank Liquidity Facilities Affect Interbank Lending Rates? [Електронний ресурс] / J. H. Christensen, J. A. Lopez, G. D. Rudebusch // Federal Reserve Bank of San Francisco. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/09/0914.pdf> - Назва з екрана. – Дата звернення: 30.09.2019.

101. Duttweiler R. Managing liquidity in banks. A top down approach / A John Wiley & Sons Ltd. – 2009. – 286 p.

102. Gray S. Central bank management of surplus liquidity [Електронний ресурс] / Simon Gray // Bank of England. – 2006. – Режим доступу: <http://www.bankofengland.co.uk/education/Documents/ccbs/ls/pdf/lshb06.pdf> - Назва з екрана. – Дата звернення: 30.09.2019.

103. Q&A про запровадження нового нормативу короткострокової ліквідності банків LCR [Електронний ресурс] / Офіційне Інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=64531875&cat_id=64591009. – Назва з екрана. – Дата звернення: 11.10.2019.